

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20649> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Sanders, George

Title: Het present van Staat : de gouden ketens, kettingen en medailles verleend door de Staten-Generaal, 1588-1795

Issue Date: 2013-03-21

IV

De presenten: medailles en kettingen

In hoofdstuk II hebben we gekeken naar de procedures. We hebben gezien door wie en op welke wijze de besluiten werden genomen om vereringen te geven, wie de bestelde presenten maakte en leverde, hoe ze werden betaald en uit welke posten dit geschiedde en waar, wanneer en hoe ze werden uitgereikt. In hoofdstuk III ging het over de personen. We hebben gekeken naar het totale aantal verleningen, naar de verschillende soorten gedecoreerden en naar de verhouding tussen ketens, kettingen en medailles. In dit hoofdstuk staan de presenten centraal. Daarbij ligt de nadruk op de medailles die werden uitgereikt. Hoe zagen deze eruit, welke wijzigingen en ontwikkelingen hebben daarin in de loop van de tijd plaats gevonden? Door wie en hoe werden de benodigde medailles gemaakt?

Triomfpenningen, 1588-1628

Inleiding

Al in hun vergadering van 26 september 1578 besloten de Hoog Mogende Heren ‘de faire grever la forme d’une médaille, pour de celles que l’on forgera, faire présents a ceulx quy le mériteront pour leurs services, faictz pour la patrie et Estatz’ (*om een vorm te laten slaan, waarmee men medailles kan gieten, die men kan vereren aan degenen die dat verdienen vanwege hun diensten aan het land en de Staten*) (*bijlage II, 1*). De vergadering wees enkele gedeputeerden uit haar midden aan om zich te buigen over de vorm die de nieuwe beloningspenning diende te krijgen. Toch zou het besluit uiteindelijk geen navolging vinden. Van een dergelijke medaille ter beloning van verdienste jegens het vaderland lijkt het voor de sluiting van het Twaalfjarig Bestand in 1609 nooit te zijn gekomen.¹ Op dat moment waren de omstandigheden er niet naar: de politieke en institutionele ontwikkelingen waren in

¹ Van Kerkwijk, ‘Vereeringspenningen’, 3: ‘ik weet niet, of aan dit besluit uitvoering gegeven is, maar vermoed van niet, daar ik geen penning heb kunnen opsporen, die in 1578 of 1579 vervaardigd is en als vereringspenning dienst zal hebben gedaan’.

die jaren nog te zeer in beweging. Veel van de gewesten die in september 1578 een dergelijk voornemen uitspraken, zouden enkele jaren later tot twee lijnrecht tegenover elkaar staande staatsverbanden behoren.

Dat op den duur aan een eigen beloningsmedaille bepaald behoefte bestond, blijkt wel uit het feit dat aan het grootste deel van de kettingen die de Staten-Generaal uitreikten één of meer medailles hingen. Toch zou het nog een halve eeuw duren, vooraleer de Hoog Mogende Heren met een door essayeur-generaal Laurens van Teylingen in 1628 gesneden beloningspenning over een dergelijke medaille beschikten. Tot die tijd werden aan de gouden kettingen die aan vertrekkende ambassadeurs en verdienstelijke burgers, militairen en zeelieden werden geschonken, zogenaamde 'triumfpenningen' gehangen. Deze danken hun naam aan het feit dat zij zijn geslagen ter gelegenheid van de successen die de Republiek boekte in de strijd tegen de vijand. Vervaardigd in de gewestelijke munthuizen, waar de verschillende provinciale munten werden geslagen, doen de triumfpenningen met hun lage, bijna vlakke reliëf wat uiterlijk betreft denken aan grote muntstukken.²

De oudste triumfpenningen die door de Staten-Generaal werden verleend, lijken te dateren uit de jaren tachtig van de zestiende eeuw. Uit de resoluties blijkt niet dat de Hoog Mogende Heren zelf opdracht gaven tot het snijden van de stempels van de penningen, die het ontzet van Leiden in 1574 en het vergaan van de Spaanse Armada in 1588 tot onderwerp hebben. Mogelijk betreft het hier opdrachten van andere generaliteitscolleges, zoals de Raad van State, of van gewestelijke overheden, zoals de Staten van Holland. Maar ook valt niet uit te sluiten dat het ontstaan van deze triumfpenningen een gevolg is van het particuliere initiatief van de muntmeesters en stempelsnijders van de gewestelijke munthuizen, voor wie de vervaardiging van medailles op de door de Republiek behaalde overwinningen ongetwijfeld een niet onaardige bron van inkomsten bleek te zijn.³ Van de penning op de inname van Geertruidenberg in 1593 staat vast dat de stempels ervan werden gesneden op last van de Raad van State (*bijlage II*, 6).⁴ Van al deze triumfpenningen bestelden de Staten-Generaal en andere gewestelijke en lokale overheden gouden afslagen om deze als eerbewijzen te kunnen schenken. Tegelijkertijd werden aan de munthuizen afslagen in zilver verkocht aan geïnteresseerde particulieren.⁵

Ter gelegenheid van de inname van Breda met het turfschip in 1590 werden aan de Munt van Holland 76 gouden beloningspenningen vervaardigd. Deze waren bestemd voor de soldaten die zich in het schip hadden laten insluiten en de aanslag op de vesting hadden uitgevoerd (*bijlage II*, 2-5). Staten-Generaal, Raad van State en

² Zie over triumfpenningen: Van Kerkwijk, 'Vereeringspenningen', 1-12, Roovers, 'Triumfpenningen', Sanders, 'Awards', id., 'Haags goud', 47-48 en id., 'Penningen ter beloning'.

³ Voor een vergelijkbaar verschijnsel bij de vervaardiging en uitgave van prenten, zie Horst, 'Deur Gods genade', 17 en 32; Klinkert, 'Nassau in het nieuws', 35.

⁴ Cf. *supra*, hoofdstuk I, 38-41.

⁵ Over de particuliere markt in deze tijd is niets bekend.

stadhouder Maurits werkten op dit punt eendrachtelijk samen, zodat moeilijk te zeggen valt wie uiteindelijk de opdracht gaf tot het laten maken van de benodigde medailles. Er zijn in elk geval geen aanwijzingen dat de Staten-Generaal of enig ander college nadien extra afslagen bestelden om die aan anderen uit te reiken. Dat veranderde toen in augustus 1594 werd besloten om triomfpenningen op het ontzet van Coevorden en de reductie van Groningen te laten maken. De Hoog Mogende Heren bespraken het ontwerp van de medaille in hun vergadering en hechtten er hun goedkeuring aan. Vervolgens lieten zij de benodigde stempels op hun kosten snijden (*bijlage II, 11-13*). De bestelde penningen waren bedoeld voor de leden van de Staten-Generaal zelf, maar in de daarop volgende jaren werd de triomfpenning op Coevorden en Groningen geregeld gebruikt als onderdeel van het present dat aan vertrekkende gezanten en verdienstelijke burgers werd geschonken.

De penning van 1594 zou de eerste zijn in een reeks van triomfpenningen, die op last van de Staten-Generaal werden geslagen. Vooral in de jaren 1597-1604 zouden de Staten-Generaal met regelmaat nieuwe triomfpenningen laten slaan. Doorgaans hadden de penningen, die op een enkele uitzondering na aan de Munt te Dordrecht werden vervaardigd, op de voorzijde een afbeelding die betrekking had op het behaalde succes, veelal in de vorm van een kaart of een uitbeelding van de strijd. In sommige gevallen refereert het opschrift aan de door de Staten-Generaal verstrekte opdracht. Tijdens het Twaalfjarig Bestand in 1609 zijn er vrijwel geen militaire successen meer die herdacht moeten worden. Nadien werd op last van de Staten-Generaal nog wel een aantal triomfpenningen vervaardigd, maar deze hadden betrekking op elders behaalde militaire successen, zoals de verovering van Gulik in 1610 en de verovering van de zilvervloot in 1629, óf op bijzondere politieke of diplomatieke ontwikkelingen, zoals de teruggave van de pandsteden Den Briel en Vlissingen in 1616 en het in 1619 met de republiek Venetië gesloten verbond.

Alle triomfpenningen die tussen 1594 en 1616 op last van de Staten-Generaal werden gesneden, waren in eerste instantie bedoeld als geschenk voor de Hoog Mogende Heren zelf. Aan de Munt te Dordrecht werden dan ook telkens enkele tientallen gouden afslagen tegelijk besteld. Nadien werden met enige regelmaat nabestellingen van één of enkele exemplaren gedaan, die vervolgens als onderdeel van een keten werden uitgereikt. In 1594, 1596 en 1603 werden extra medailles besteld, bestemd voor naar het buitenland vertrekkende Staatse gezantschappen om deze bij voorkomende gelegenheid uit te delen. De triomfpenningen waartoe in 1619, 1620 en 1629 opdracht werd gegeven, waren niet langer bestemd voor de gedeputeerden ter Staten-Generaal, maar voor specifieke doelgroepen: de theologen die in 1618 en 1619 de synode van Dordrecht bijwoonden, de leden van het Venetiaanse gezantschap dat in september 1620 de ratificatie van het verbond met de Republiek meebracht én de bevelvoerende officieren die in 1629 in de baai van Matanzas de zilvervloot veroverden.

Ter bescherming tegen namaak en imitatie verzochten de muntmeesters en stem-

pelsnijders de Staten-Generaal om een octrooi op de door hen gesneden medailles, dat gedurende een aantal jaren de exclusieve vervaardiging, levering en verkoop garandeerde. Zo verkreeg Willem van Bylaer, stempelsnijder aan de Munt van Holland, op 17 mei 1619 voor de tijd van drie jaar een octrooi op de door hem gesneden triomfpenning op de synode van Dordrecht (*bijlage II*, 69). Daarbij werd aan alle ingezetenen van de Republiek verboden om niet alleen deze triomfpenning, maar ook alle andere ‘groote triumph ende Memorie penningen die zij [de Staten-Generaal] geduerende de oorloge als daerna inde trefues hebben doen maecken’ op enigerlei wijze ‘nae te gieten, ofte doen naegieten, ofte vercoopen, int cleijn ofte int groot, van goet ofte slecht gout, ende van goet ofte fijn Cappel silver, al waeren die oock schoon in andere Coninckrijcken ofte Republijcken naegegotten’.⁶ Uit het octrooi blijkt dat triomfpenningen al geruime tijd werden nagemaakt en verkocht, waarbij een lager gehalte goud en zilver werd gebruikt, ‘tot groote oneere ende cleijnicheijt van haere Hoog Mogenden ende bedroch van deser landen Ingesetenen, die mejnen dat het is goet fijn gout ende goet fijn Cappel silver’. Om aan het octrooi bekendheid te geven, werd het Van Bylaer toegestaan om er bij Hillebrant Jacobs, drukker van de Generaliteit, exemplaren van te laten drukken.⁷ Tevens werden de medailles zelf voorzien van de aanduiding ‘cum privilegio’.⁸

Met name na de inname van Groningen in 1594 en de zeer succesvol verlopen veldtocht van het jaar 1597 nam het aantal triomfpenningen explosief toe. Sommige werden geslagen op last van gewestelijke en stedelijke overheden, andere vermoedelijk op initiatief van de muntmeesters en stempelsnijders van de provinciale munthuizen zelf. Zo noemt Van Loon in zijn *Beschrijving der Nederlandsche historipenningen* niet minder dan acht triomfpenningen op de overwinningen van het jaar 1597.⁹ Van vier van deze stukken is bekend dat ze werden geslagen op last van de Staten-Generaal of een van de andere gewestelijke of stedelijke overheden. En de reeds eerder vermelde lijst van ‘stempels van de vereerpenningen’ van de Staten van Utrecht uit juni 1635 geeft een goed overzicht van de triomfpenningen die het gewest in het eerste decennium van de zeventiende eeuw liet slaan (afb. 1.3).

Na de hervatting van de strijd in 1621 voelden de Staten-Generaal kennelijk niet meer zo veel voor een nieuwe wildgroei aan triomfpenningen. In eerste instantie verleenden zij Willem van Bylaer op 15 februari 1623 nog wel een octrooi op zijn penning op het ontzet van Bergen op Zoom in 1622 (*bijlage II*, 79)¹⁰, maar toen de stempelsnijder de Hoog Mogende Heren op 13 mei een zilveren afslag aanbood en daarbij om een beloning verzocht om de stempels en ponsoenen te kunnen maken,

6 In de praktijk beschermde het octrooi alle door Willem van Bylaer én diens vader Gerard van Bylaer op last van de Staten-Generaal gesneden triomfpenningen.

7 Na afloop werd het octrooi met drie jaar verlengd: NA, SG, inv.nr. 3181, fol. 206 (14 mei 1622).

8 Zie Scharloo, ‘Images’, 23 en bijlage.

9 Van Loon, *Historipenningen*, I, 493-499.

10 Zie voor het octrooi: NA, SG, inv.nr. 12302, fol. 309 (15 februari 1623). De penning is beschreven bij Van Loon, *Historipenningen*, II, 149.2; Roovers, ‘Triumphpenningen’, nr. 46.

weigerde de vergadering het geschenk te aanvaarden en de gevraagde beloning te geven. In plaats daarvan werd besloten dat men 'aen alle de Collegien van de Generaliteijt Sal doen aenseggen ende vermaenen, voertaen tot laste van tlandt geen goude ofte silvere penningen te laten maken off slaen onder wat pretext off couleur' (*bijlage II*, 80). Uiteindelijk lijkt de resolutie niet echt van kracht te zijn geworden: de tekst komt uitsluitend in het kladregister voor en is in de net-resoluties niet opgenomen. Ook lijkt er geen uitgaande brief aan andere generaliteitscolleges te bestaan.¹¹ Toch lijkt rond deze tijd de in de munthuizen van de Republiek geslagen triomfpenning beslist op zijn retour.

Het is vaak niet goed mogelijk om exact vast te stellen, welke triomfpenningen door de Staten-Generaal werden uitgereikt. Dat heeft te maken met het bronnenmateriaal, dat geregeld onvolledig en doorgaans weinig eenduidig is. Zo komt het meer dan eens voor dat een door de Hoog Mogende Heren toegekende verering in de resoluties wordt aangeduid als een ketting, terwijl uit de betalingsordonnantie blijkt dat ook een medaille werd geschonken. Soms blijkt uit resolutie of betalingsordonnantie om welke triomfpenningen het gaat: ze worden bij naam genoemd of aangeduid met omschrijvingen als 'een gouden triomfpenning des voorgaenden jaers'. Maar in de meeste gevallen ontbreekt een nadere omschrijving van de uit te reiken medaille en blijft onduidelijk welke triomfpenning aan de geschonken ketting werd gehangen. En in het geval van de in augustus 1594 door de Staten-Generaal bestelde triomfpenning op het ontzet van Coevorden en de inname van Groningen en de triomfpenning op de in 1597 behaalde overwinningen, blijkt het zelfs niet eens mogelijk om met volledige zekerheid vast te stellen, welke van de triomfpenningen op last van de Hoog Mogende Heren zijn vervaardigd.

Daarbij komt ook de vaak chaotische praktijk van verlening en bestelling, die het vrijwel onmogelijk maakt om te bepalen welke penningen werden verleend en hoeveel van elk soort werden uitgereikt. Zo komt het voor dat de Staten-Generaal besluiten een ketting te vereren, om er vervolgens een aantal dagen later nog één of meer medailles aan toe te voegen. En ook komt het voor dat men besluit om de waarde van een reeds toegekende ketting of medaille te vergroten.

De betalingsordonnanties bevestigen het geschetste beeld: soms worden de triomfpenningen rechtstreeks betrokken van de muntmeester, maar in andere gevallen worden zij besteld door de ontvanger-generaal of door de goudsmid die de bijbehorende ketting leverde. En incidenteel wordt de betalingsordonnantie afgegeven op naam van de gedecoreerde, waarbij aan hem een bedrag wordt betaald om zelf een ketting of medaille aan te schaffen. Zo ontving het Britse lid van de Raad van State Sir George Gilpin op 24 december 1597 een bedrag van f 1.500 'in voldoenin-

11 NA, SG, inv.nr. 48, fol. 162 (13 mei 1623) = Roelevink (ed.), *RSG 1623-1624*, nr. 950. De resolutie werd door een klerk in de minuten bijgeschreven. In de dubbeln (inv.nr. 3182) komt de aanbieding door Van Bylaer niet voor.

ge van de vereeringe van de gouden kettinge van gelijkjer weerde'.¹² Of de ontvanger het bedrag daadwerkelijk gebruikte om zelf de voorgestelde beloning te laten maken, valt met geen mogelijkheid meer te achterhalen. En ook de praktijk om enkele tientallen penningen tegelijk te bestellen, waarvan een aantal bij de griffier of de ontvanger-generaal in voorraad werd gehouden om op gezette tijden te worden uitgedeeld, maakt het beeld er bepaald niet duidelijker op. Vooral als de bestelde triomfpenningen zijn bedoeld om te worden meegegeven aan naar het buitenland vertrekkende Staatse gezantschappen. Na terugkeer resteerde dan altijd nog een aantal medailles, die vaak lang nadien nog werden weggeschonken.

Triomfpenningen, waarvan de Staten-Generaal afslagen bestelden

In de laatste jaren van de zestiende eeuw en in 1609 bestelden de Staten-Generaal gouden afslagen van triomfpenningen op het ontzet van Leiden, het vergaan van de Spaanse Armada's van 1588 en 1596, op de inname van Geertruidenberg in 1593 en op de sluiting van het Twaalfjarig Bestand en de verdragen met Engeland en Frankrijk in 1609. Zij hingen de door hen bestelde medailles aan de kettingen die zij uitreikten, of gaven ze mee aan de Staatse gezantschappen die op het punt stonden naar het buitenland te vertrekken om daar onder de hofdignitarissen uit te delen. De stempels voor deze triomfpenningen, die niet in opdracht van de Hoog Mogende Heren waren gesneden, berustten aan de Munt te Dordrecht. Er zijn verschillende voorbeelden dat bestuurscolleges bij de Muntmeester voor eigen gebruik gouden exemplaren van dergelijke triomfpenningen bestelden.¹³

Het ontzet van Leiden in 1574

Eind oktober 1573 begon de hertog van Alva met de belegering van Leiden. De stad was goed voorbereid, en toen de troepen van Valdéz naar Mook vertrokken, moest Alva's opvolger Requesens het beleg in maart 1574 onverrichter zake afbreken. Maar in de nacht van 25 op 26 mei keerden de Spaanse troepen terug om de belegering te hervatten. Ditmaal was Leiden veel minder goed toegerust: het stadsbestuur had geen grote voedselvoorraden ingeslagen, geen extra troepen geworven en de door de belegeraars opgerichte verschansingen niet afgebroken. Terwijl de Spanjaarden ongehinderd de stellingen van het eerste beleg weer innamen, brak in de stad al snel hongersnood uit. De situatie werd zo ernstig dat 1/3 deel van de 18.000 inwoners van de stad als gevolg van honger en ziekten overleed. Pas in september kwam er hulp voor de ingesloten stad, toen watergeuzen de dijken bij Rotterdam en Capelle aan den IJssel doorstaken en het polderland onder water zetten. Toen een noordwesterstorm opstak en het water de stad bereikte, vluchtten de Spaanse

¹² NA, SG, inv.nr. 12503, fol. 229 (24 december 1597).

¹³ Cf. supra, hoofdstuk I, 46-47: penning op de synode van Dordrecht, 1619 en infra, 336-337: penning op de inname van Geertruidenberg in 1593.

troepen en konden de schepen onder leiding van de Zeeuwse admiraal Lodewijk van Boisot de stad binnenvaren.¹⁴

In de maanden na het ontzet van de stad werden aan een aantal betrokkenen vereringen gegeven. Zo werd op 1 november 1574 een betalingsordonnantie geslagen ten behoeve van goudsmid Jan Cornelisz. Lamberts ter waarde van f 629:13 vanwege de levering van een gouden ketting van 26½ once, bestemd voor Boisot 'geschonken in recompense van sijne getrouwe diensten tot ontsettinge der stadt Leyden'.¹⁵ En ook de magistraat van de ontzette stad liet zich niet onbetuigd: uit de jaarrekening van thesaurier Cornelis van Noorden blijkt dat de Leidse magistraat in de maanden na het ontzet herhaalde malen bij de goudsmiden Jan Lucas van Wassenaar, Claes Ghijsbrecht Coopal en Cornelis Ghijsen van Campen gouden en zilveren penningen bestelde, die aan officieren van leger, schutterij en vloot werden geschonken.¹⁶ Doorgaans lijkt het hier te gaan om afslagen in goud en zilver van tijdens het beleg gangbare noodmunten, zoals blijkt uit de betaling op 3 november 1575 aan goudsmid Coopal 'voor een stuk *gouds* bij hem gemunt in maniere van het fatsoen van vijf stuivers die tijdens het eerste beleg gangbaar en geslagen zijn geweest'.¹⁷ En ook het betrekkelijk geringe gewicht van de geschonken stukken lijkt een duidelijke aanwijzing dat we hier niet van doen hebben met de triomfpenning, waarvan de Staten-Generaal verschillende malen afslagen bestelden.

Over het ontstaan van de triomfpenning op het ontzet van Leiden valt weinig met zekerheid te zeggen. Duidelijk is alleen dat de medailles werden geslagen aan de Munt van Holland te Dordrecht en dat de stempels werden gesneden door de aan deze Munt verbonden 'ijzersnijder' Gerard van Bylaer. Maar niet zeker is of de stempels in opdracht werden gesneden en wanneer dit precies geschiedde. Volgens Scharloo gebeurde dit in elk geval niet vóór 1585.¹⁸

Op de triomfpenning wordt het ontzet van Leiden vergeleken met het in het Oude Testament beschreven beleg van Jeruzalem door de Assyrische koning Sanherib, dat rond 700 v. Chr. plaats vond.¹⁹ De voorzijde vertoont de door God gezonden engel, die de Assyrische soldaten uit het legerkamp verjaagt en doodt. In het verschiet is het silhouet van de stad Jeruzalem te zien. Op de keerzijde is het silhouet van Leiden afgebeeld en daarvoor, in vogelvluchtperspectief, de omgeving van de stad. Her en der zijn Spaanse soldaten afgebeeld die met het geweer op de schouder

¹⁴ Groenveld, 'Leiden'.

¹⁵ NA, SvH, inv.nr. 10, fol. 171 (1 november 1574).

¹⁶ Rammelman Elsevier, z.p. Zie voor de rekeningen: RAL, SAL, inv.nr. 7446, fol. 380-381 en inv.nr. 7447, fol. 433.

¹⁷ Van Gelder, *Noodmunten*, 21-24.

¹⁸ Scharloo, 'Images', 24: 'there are no indications that the medal was made before 1585'. Van Loon, *Historipenningen*, I, 193 dat 'de opperhoofden der verlosseren [...] zoo door de Staaten van Holland, als door de verlostten [wierden] beschonken met goudse ketenen en gedenkpenningen, op welke het ontzet van Leyde stondt afgebeeld', lijkt niet geheel correct. Net als Van Loon dateert Van Kerkwijk, 'Vereeringspenningen', 2 de penning op 1574.

¹⁹ Zie Oude Testament II Koningen, 19.

wegvluchten. Rechtsonder naderen de schepen van de watergeuzen, die de stad ontzetten. Het omschrift dat op de voorzijde begint en op de keerzijde doorloopt, luidt: · VT · SANHERIB · A · IERVSALEM / 2 · REG · 19 · / SIC · HISPA(ni) · A · LEYD(a) · NOCTV · FVG(erunt) / 3 · OCTO(bris) · 1574 (*Zoals Sanherib van Jeruzalem, 2. Koningen 19, zo vluchtten de Spanjaarden in de nacht van Leiden, 3 oktober 1574*) (afb. 4.1).²⁰ De medaille heeft een diameter van 47 mm.

In de jaren negentig van de zestiende eeuw bestelden de Staten-Generaal tot twee maal toe een gouden exemplaar van de Leidse penning. Op 7 april 1592 besloten zij om Van Bylandt (*bijlage I, 1592-1*), ambassadeur van de Duitse keizer, een keten te schenken met een waarde van f 1.500 à f 2.000, met een penning. Op 13 april werd de keten in de vergadering van de Hoog Mogende Heren gewogen.²¹ Uit de eveneens op 13 april 1592 gedateerde betalingsordonnantie blijkt dat de ketting 55 once en 4 engels woog en inclusief fatsoen f 1.876:8 kostte, maar dat niet één, maar twee gouden triomfpenningen in rekening waren gebracht: de ene op het vergaan van de Spaanse Armada, de andere op het ontzet van Leiden. De beide penningen wogen tezamen 4 once en 6 engels en kostten met fatsoen van 28 stuivers f 139 gulden, hetgeen het totale bedrag voor ketting en medailles bracht op f 2.015:8.²² Ontvanger-generaal Philips Doubleth kreeg opdracht het bedrag uit te betalen aan Nicolaes Thomassen, vermoedelijk de goudsmid die de ketting vervaardigde en de medailles bij de Munt te Dordrecht bestelde.²³

Nog dezelfde dag lieten de gedeputeerden Van der Hell en Sloeth en de Hollandse landsadvocaat Oldenbarnevelt, die opdracht hadden gekregen om de keten aan Van Bylandt te overhandigen, weten dat de ambassadeur weigerde het present te aanvaarden, waarna werd besloten dat men 'voer eenen dach off twee de zaecke inzien zal, ende ondertusschen sonderen, waerane het faelt ende anderssins'. Op 28 april verscheen de ambassadeur in de vergadering om afscheid te nemen, maar ondanks herhaald aandringen bleef hij bij zijn weigering om het geschenk te aanvaarden.²⁴ Ongetwijfeld zal de Habsburgse ambassadeur er niet veel voor hebben gevoeld om een geschenk van de opstandige gewesten aan te nemen. Maar wellicht heeft de weigering ook te maken met de in zijn ogen aanstootgevende afbeelding op de keerzijde van de triomfpenning, waar onder de geblinddoekte vorsten ook de Duitse keizer, de heer die hij vertegenwoordigde, was uitgebeeld.²⁵

Op 13 mei besloten de Staten-Generaal om de door Van Bylandt geweigerde keten aan te bieden aan de Friese stadhouder Willem Lodewijk (*bijlage I, 1592-3*). Uiteindelijk zou deze het geschenk in dank aanvaarden, evenwel met slechts één

²⁰ Van Loon, *Historipenningen*, I, 193-195; Roovers, 'Triomfpenningen', nrs. 16-17.

²¹ NA, SG, inv.nr. 3128, fol. 68 (13 april 1592) = Japikse (ed.), *RSG 1590-1592*, 601.

²² *Ibid.*, inv.nr. 12503, fol. 74 (13 april 1592).

²³ Over Nicolaes Thomassen is verder niets bekend.

²⁴ NA, SG, inv.nr. 3128, fol. 69 (13 april 1592) en fol. 109 (28 april 1592) = Japikse (ed.), *RSG 1590-1592*, 601.

²⁵ Cf. infra 333-335 en afb. 4.2.

Afb. 4.1 Triomfpenning op het Ontzet van Leiden, 1574. Door Gerard van Bylaer, vanaf circa 1585. Goud, 47 mm, 43,7 gram. [Paleis Het Loo Nationaal Museum, Apeldoorn. Bruikleen Stichting tot Instandhouding Van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden]

van beide medailles. Op 20 april besloot de vergadering om Johannes Lodingius (*bijlage I*, 1592-2), gezant van wijlen Johannes Casimir, graaf van de Palts, te vereren met een triomfpenning op het vergaan van de Spaanse Armada. Hiervoor werd de andere medaille gebruikt die aan de door Van Bylandt geweigerde keten hing.

Een tweede exemplaar van de penning op het ontzet van Leiden werd op 18 januari 1598 aan de Franse ambassadeur Paul Choart, heer van Buzenval (*bijlage I*, 1598-1) vereerd (*bijlage II*, 18). Al in november 1596 had de vergadering besloten om Buzenval en de Engelse raadsheer Gilpin een keten van *f* 700 à *f* 800 te schenken, zodra de ratificatie van het Drievoudig Verbond zou zijn ontvangen.²⁶ Aan die resolutie werd pas gehoor gegeven toen beide gezanten huiswaarts keerden. Toen Buzenval in januari 1598 aangaf naar Frankrijk te vertrekken, besloot de vergadering hem een gouden ketting te schenken ter waarde van *f* 1.500 én een exemplaar van alle gouden penningen die de laatste vier à vijf jaar ‘voor trophoen’ waren geslagen. Daarop werd muntmeester Jacob Jansz. de Jonge aangeschreven met het verzoek om vier gouden triomfpenningen te munten: op de inname van Groningen (1594), het ontzet van Leiden (1574), de verovering van Geertruidenberg (1593) en het vergaan van de Spaanse Armada (1588). Curieus is dat in het schrijven tot op het aas nauwkeurig werd aangegeven, wat elke penning diende te wegen.²⁷ Op 20 januari werd de keten in de vergadering getoond. Uit de betalingsordonnantie die dezelfde datum draagt, blijkt dat aan de ketting uiteindelijk niet vier maar vijf triomf-

²⁶ NA, SG, inv.nr. 3136, fol. 544 (7 november 1596) = Japikse (ed.), *RSG 1596-1597*, 88, nt. 1.

²⁷ *Ibid.*, inv.nr. 4888, minuut uitgaande brief aan Jacob Jansz. de Jonge, 19 januari 1598. De medaille op Groningen diende 3 once 1¼ engels te wegen, die op Leiden 2 once 18 engels en die op Geertruidenberg 2 once 13¼ engels. Het gewicht van de penning op de Armada wordt niet genoemd.

penningen werden gehangen (*bijlage II, 19*).²⁸ Het vijfde stuk was de triomfpenning 'vande Ligue', het in 1596 met Engeland en Frankrijk gesloten Drievoudig Verbond. De vijf penningen wogen tezamen 15 once $6\frac{3}{4}$ engels.

Overigens werd de penning op het Leids ontzet niet alleen door de Staten-Generaal uitgereikt. Behalve aan de Leidse hoogleraar Josephus Justus Scaliger (afb. 1.4) besloten de Staten van Holland in 1597 om Guillaume de Hallot, heer van Dommarville, luitenant-kolonel in Staatse dienst en militair gouverneur van Frederik Hendrik, een gouden keten te schenken. De ketting had een waarde van ongeveer f 800; daarbij ontving de luitenant-kolonel ook een medaille op het ontzet van Leiden. En in 1594 had ook de universiteit van Leiden een gouden exemplaar van de penning op het ontzet besteld, dat aan de Leidse hoogleraar Franciscus Junius sr. werd vereerd.²⁹

Van de Leidse triomfpenning bestaan twee verschillende keerzijdestempels. Naast de hierboven afgebeelde penning bestaat er nog een variant, waarop de schans van Zoeterwoude hevig brandt.³⁰ Het in afb. 4.1. getoonde keerzijdestempel werd in elk geval nog in of kort na 1622 gebruikt: in de verzameling van het Rijksmuseum bevindt zich een zilveren exemplaar van de penning op het ontzet van Leiden, overgeslagen op een penning op het ontzet van Bergen op Zoom door Maurits.³¹

Van de penning op het ontzet van Leiden zijn enkele gouden afslagen bekend. Het meest tot de verbeelding sprekende stuk is ongetwijfeld de triomfpenning uit de collectie van Huis Twickel. Het is dit stuk dat Van Loon in zijn *Beschrijving der Nederlandsche historipenningen* afbeeldde. De auteur had de aan drie kleine kettinkjes bevestigde gouden medaille gezien in de 'weêrgalooze penningkas' van Balthasar Scott, de steenrijke ontvanger van de gemenelandsmiddelen te Amsterdam die bij overlijden geen kinderen, maar wel een immens fortuin naliet. Door vererving via de Amsterdamse regentengeslachten Hooft en Clifford kwam de triomfpenning uiteindelijk op Twickel terecht. In zijn penningwerk beeldde Van Loon alleen de triomfpenning af, met de drie kettinkjes, die aan de onderzijde van een bolvormig knop zijn bevestigd. In de gravure ontbreekt de ketting, waar het geheel nu aan is bevestigd.³² De reden hiervoor is dat deze nog niet bestond, toen Van Loon het stuk onder ogen kreeg. Dat blijkt onder meer uit de keurtekens die zijn

28 NA, SG, inv.nr. 12503, fol. 233 (20 januari 1598): ordonnantie van f 1566:5 voor de keten ten behoeve van Jan Cornelisz. Lamberts en van f 513:1:1 ten behoeve van ontvanger-generaal Doubleth voor het inkopen van vijf gouden medailles.

29 Molhuysen, *Bronnen*, I, 306.

30 Roovers, 'Triomfpenningen', nrs. 16 en 17. Op plaat I is de penning met de brandende schans van Zoeterwoude afgebeeld.

31 NG-VG-1-407. Cf. Van Loon II, 149,3; Roovers, 'Triomfpenningen', nr. 47. Met vriendelijke dank aan Dim Verschoor die mij op dit stuk opmerkzaam maakte.

32 Dat het stuk in de collectie van Twickel inderdaad het exemplaar is, dat Van Loon afbeeldde, blijkt uit het aantal schakeltjes van de drie kettinkjes, waarmee de medaille is bevestigd: in beide gevallen hebben het linker- en het rechter kettinkje dertien en het middelste kettinkje negen schakeltjes.

afgeslagen op het uiteinde van de ketting. De ketting draagt de jaarletter R en vier merken, waaronder een stadskeur van Amsterdam.³³ Andere gouden exemplaren van de triomfpenning bevinden zich in de verzamelingen van het Geldmuseum te Utrecht en Nationaal Museum Paleis Het Loo te Apeldoorn.³⁴ Een vierde exemplaar werd op 4 oktober 1995 bij Spink in Londen geveild.³⁵

Het vergaan van de Spaanse Armada in 1588

In 1586 en 1587 trof de Spaanse koning Filips II voorbereidingen voor een invasie van Engeland. Op 11 mei 1588 vertrok een uit 137 schepen bestaande onoverwinnelijke armada vanuit Lissabon met de bedoeling om de overtocht van de troepen van de hertog van Parma vanuit Vlaanderen naar Engeland af te schermen. Maar de Staatse vloot blokkeerde met succes de Vlaamse havens en een deel van de wachtende Spaanse schepen werd in de eerste week van augustus door de Engelse vloot ter hoogte van Calais en Grevelingen uiteengeslagen. Het restant werd door een zuiderstorm langs de Vlaamse kust geblazen. De Spanjaarden besloten daarop naar huis terug te keren, maar de aanwezigheid van de Engelse vloot en de weersomstandigheden dwongen de armada om via de Noordzee en ten noorden van Schotland te varen. Op de Ierse kust vergingen verschillende schepen van de vloot.³⁶

Net als van de triomfpenning op het Leids ontzet staat ook van de medaille op het vergaan van de Spaanse Armada in 1588 niet met zekerheid vast, op wiens last de stempels werden gesneden.

De triomfpenning op het vergaan van de armada vertoont op de voorzijde de paus, de Duitse keizer, koning Filips II en verschillende prelaten met blinddoeken voor hun ogen en hun voeten op een spijkerbed. Het omschrift luidt: x DVRVM x EST x CONTRA x STIMVLOS x CALCITRARE x (*Het valt hard, terug te slaan tegen de prikkels*). Binnen de parelrand staan de woorden: x DVRVM x EST x CONTRA x STIMVLOS x CALCITRARE x (*O blinde geesten der mensen, o blinde harten*). Op de keerzijde is de Spaanse vloot afgebeeld, die op de klippen loopt. Het omschrift van de keerzijde luidt: x TV x DEVS x MAGNVS x ET x MAGNA x FACIS x TV x SOLVS x DEVS x [rozet] (*U bent groot, God en verricht grote dingen. U alleen bent God*) en daar binnen: · VENI · VIDE · VIVE · / · 1588 · (*Kom, zie, leef 1588*) (afb. 4.2).³⁷ De medaille heeft een diameter van 51 mm.

In april 1592 bestelden de Staten-Generaal een exemplaar van de triomfpenning op het vergaan van de Spaanse Armada, bestemd om gehangen te worden aan de keten voor de keizerlijke ambassadeur Van Bylandt. Nadat deze het hem aangeboden present had geweigerd, werd de triomfpenning op het vergaan van de armada aan

33 Zie Gieskes, 'Twickel', die meent dat ketting en medaille bijeen horen.

34 Geldmuseum Utrecht, inv.nr. 1933-0001: 47 mm, 55,18 gram; Nationaal Museum Paleis Het Loo, in bruikleen van de Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden, inv.nr. E1987: 47 mm, 43,7 gram.

35 Spink, veiling 110, lotnummer 479: 46 mm, 66 gram.

36 Mattingly, *Ondergang*.

37 Van Loon, *Historipenningen*, I, 390.1; Roovers, 'Triumfpenningen', nr. 22.

Afb. 4.2 Triomfpenning op het Vergaan van de Spaanse Armada. Door Gerard van Bylaer, 1588. Zilver, 51 mm, 46 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

Johannes Loningius (*bijlage I, 1592-2*), gezant van wijlen Johannes Casimir, graaf van de Palts vereerd.

In de vergadering van de Staten-Generaal van 6 september 1596 werd besloten om muntmeester De Jonge twaalf gouden triomfpenningen te laten maken, die meegegeven zouden worden aan het gezantschap dat naar Denemarken stond te vertrekken om de nieuwe koning Christiaan IV geluk te wensen met zijn kroning en de oude allianties te vernieuwen.³⁸ De penningen waren bestemd om aan de Deense rijksgroten te vereren. In de resolutie is sprake van penningen ter waarde van f 80 per stuk, op de reductie van Groningen in 1594 óf op het vergaan van de armada in 1588 (*bijlage II, 15*). Uit het ordonnantieboek blijkt dat de keuze uiteindelijk op medailles van het laatste soort viel.³⁹

Slechts een klein deel van de penningen werd in Denemarken weggeschonken. Het restant werd door het gezantschap weer mee teruggenomen naar Den Haag. Op 14 oktober 1597 retourneerde François Maelson, een van de leden van het Staatse gezantschap, één van de overgebleven medailles, die vervolgens aan Charles de la Forêt, heer van Vandoré (*bijlage I, 1597-2*), gezant van de hertog van La Trémoille werd vereerd.⁴⁰ Kennelijk bleef een aantal van de resterende medailles bij Maelson in beheer, want na zijn overlijden gaf de vergadering griffier Aerssens de opdracht om bij diens weduwe de uit Denemarken mee teruggebrachte penningen op te vragen (*bijlage II, 23-24*). Uit het schrijven van de griffier blijkt dat van de

38 Heringa, *Eer en hoogheid*, 99 en 634.

39 NA, SG, inv.nr. 12503, fol. 193 (6 september 1597): feitelijk gaat het hier niet om een echte betalingsordonnantie, waarin een uit te betalen bedrag wordt genoemd, maar om een opdracht aan ontvanger-generaal om bij de muntmeester te Dordrecht gouden penningen te bestellen. Opmerkelijk is dat per betalingsordonnantie van 14 augustus 1596 aan muntmeester Jacob Jansz. de Jonge al f 24 was betaald 'voor sijnen salaris vande twaelff medaillen hierboven geroert', *ibid.*, fol. 194.

40 *Ibid.*, inv.nr. 3138, fol. 565 (14 oktober 1597) = Japikse (ed.), *RSG 1596-1597*, 423, nt. 1.

TABEL 4.1 Verdeling van de medailles die in 1596 aan het gezantschap naar Denemarken waren meegegeven

datum	uitgereikt	naam
1596-1597	3	in Denemarken uitgedeeld
8 okt. 1597	1	Charles de la Forêt, heer van Vandoré
27 jan. 1599	1	Dierck Knoop*
22 mrt. 1599	1	Jan van de Warcke*
22 mrt. 1599	1	Nicasius de Sille*
5 apr. 1600	1	Johan du Bignon*

* zie *bijlage I*, 1599-1/3 en 1600-2.

Bron: NA, SG, inv.nrs. 3136-3142.

twaalf exemplaren er slechts drie in Denemarken waren weggegeven. Vier exemplaren waren door Maelson in een doos in de herberg De Zwaan achtergelaten, terwijl ook Willem van Zuilen van Nyevelt en Jan van de Warcke, die net als Maelson deel hadden uitgemaakt van het gezantschap, elk een exemplaar hadden ontvangen.

De Staten-Generaal schonken de resterende medailles in de loop van 1599 en 1600 aan anderen. In een aantal gevallen is in de resoluties duidelijk aangegeven dat het medailles betrof, die door het Deense gezantschap mee teruggebracht waren (zie tabel 4.1)

Op 14 juni 1599 werd besloten om aan de Zweedse gezanten Jacob Heylde en Johan Nielsson (*bijlage I*, 1599-5a/b) elk een ketting van f 400 én een van de door het gezantschap naar Denemarken mee teruggebrachte medailles te vereren. Van dit voornemen werd evenwel afgezien, want nadien werd in het register van de resoluties de aantekening bijgeschreven dat de kettingen elk een waarde van f 400 hadden en dat 'de medaillen [zijn] nagelaten'.⁴¹ Het exemplaar dat in april 1600 aan Du Bignon (*bijlage I*, 1600-2) werd verleend, was mogelijk het laatste dat nog van de voorraad van 1596 resteerde.

Ook in januari 1598 werd de triomfpenning op het vergaan van de Spaanse Armada in de resoluties van de Staten-Generaal vermeld: één van de vijf medailles die aan de Franse ambassadeur Buzenval werden geschonken, was een stuk op het vergaan van de Spaanse Armada.⁴² Niet duidelijk is echter of het hier de triomfpenning op het vergaan van de armada in 1588 betrof óf een exemplaar van de penning die in 1596 was geslagen op het vergaan van de Spaanse vloot bij Kaap Finistère in de herfst van dat jaar.

⁴¹ NA, SG, inv.nr. 3142, fol. 469 (14 juni 1599) = Japikse (ed.), *RSG 1598-1599*, 576, nt. 3.

⁴² Cf. *supra*, 331-332

De inname van Geertruidenberg in 1593

Het campagne seizoen van 1593 begon met het beleg van de vestingstad Geertruidenberg, die vier jaar eerder door Engelse troepen in Staatse dienst aan de Spanjaarden was verkocht. Sinds die tijd was door de afgevaardigden van het gewest Zeeland in de vergaderingen van de Staten-Generaal met regelmaat aangedrongen op een beleg van de stad. Op 27 maart 1593 verscheen het leger van Maurits voor Geertruidenberg, dat door een in een halve cirkel geplaatste vloot én door schansen en belegeringswerken volledig van de buitenwereld werd afgesloten. Ondanks een numerieke overmacht kon het ontzettingsleger onder landvoogd Peter Ernst, graaf von Mansfeld weinig anders doen dan werkeloos toezien hoe de stad zich na een drie maanden durend beleg op 25 juni aan Maurits moest overgeven.⁴³

Al eerder bleek dat het de Raad van State was, die de triomfpenning op de inname van Geertruidenberg bestelde (afb. 1.7).⁴⁴ De eerste bestelling van triomfpenningen op de inname van Geertruidenberg door de Staten-Generaal, dateert van 26 mei 1594 (*bijlage II*, 8). De Hoog Mogende Heren besloten om aan het naar Denemarken vertrekkende gezantschap ‘Zes, acht off thien goude medaillen vant beleg van Geertruidenberch’ mee te geven. Een dag later bestelden de Staten van Holland per brief bij de Muntmeester te Dordrecht tien exemplaren van de penning, elk met een waarde van f 50 (*bijlage II*, 9). Het is niet bekend of en hoeveel van deze penningen in Denemarken werden weggegeven.

Meer duidelijkheid bestaat aangaande de beide exemplaren die werden besteld ten behoeve van de Deense gezanten Arild Hvitfeldt en Christiaan Bernekau (*bijlage I*, 1597-3a/b). Op 20 oktober 1597 besloot de vergadering beiden met een keten te vereren. Inclusief de daaraan hangende medaille, diende elke keten een waarde van f 1.500 à f 1.600 te hebben. Nog dezelfde dag werd muntmeester Jacob Jansz. de Jonge aangeschreven om twee medailles van dukatengoud te slaan ter waarde van f 60 à f 80 ‘met een oog om aen de ketting te hangen’. De volgende dag reeds leverde hij de gevraagde medailles. Pas op 14 januari 1598 werd de betalingsordonnantie uitgeschreven ten bedrage van van f 138.⁴⁵

Nog een maal werd in januari 1598 een triomfpenning op de inname van Geertruidenberg besteld, bestemd om te worden gehangen aan de keten die aan de Franse ambassadeur Buzenval werd geschonken (*bijlage II*, 18-19).⁴⁶

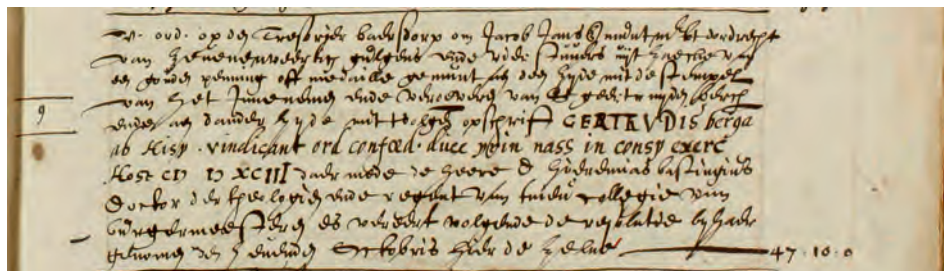
Dat ook andere instellingen de triomfpenning op Geertruidenberg bestelden en uitreikten, blijkt uit de betalingsordonnanties van de burgemeesters van de stad Leiden: op 7 oktober 1594 betaalden zij muntmeester Jacob Jansz. de Jonge een be-

43 Klinkert, *Nassau*, 141 e.v.; Zwitzer, ‘beleg en inneming’.

44 Cf. supra, hoofdstuk I, 38-41.

45 NA, SG, inv.nr. 3138, fol. 580 (20 oktober 1597): bestelling en fol. 582 (21 oktober): levering = Japikse (ed.), *RSG 1596-1597*, 460, nt. 4. *Ibid.*, inv.nr. 12503, fol. 233 (14 januari 1598).

46 Cf. supra, 331-332.

Afb. 4.3 Ordonnantie van betaling voor een gouden penning op de Inname van Geertruidenberg, bestemd voor dr. Jeremias Bastingius, 7 oktober 1594. [Regionaal Archief Leiden. Stadsarchief Leiden]

drag van f 47:10 voor een gouden beloningspenning. Deze was bedoeld ter beloning van dr Jeremias Bastingius (afb. 4.3).⁴⁷

Het enige thans bekende exemplaar in goud van de medaille op de inname van Geertruidenberg bevindt zich in de verzameling van Nationaal Museum Paleis Het Loo.⁴⁸

Het vergaan van de Spaanse vloot en het sluiten van het Drievoudig Verbond in 1596

In de herfst van 1596 verzamelde Filips II nogmaals een grote vloot, die tot doel had om een invasie van Engeland mogelijk te maken. Een groot aantal schepen van de vloot verging in oktober 1596 in een zware storm bij Kaap Finistère aan de noordwest punt van Spanje. Aan het eind van dezelfde maand trad de Republiek toe tot het al eerder gesloten anti-Spaanse bondgenootschap tussen de Franse koning Hendrik IV en de Engelse koningin Elizabeth I. In dit verdrag van Greenwich waren beide partijen overeen gekomen om niet eenzijdig vrede met Spanje te sluiten. Bovendien deed de Engelse koningin de toezegging om troepen naar Frankrijk te sturen.

Op 18 oktober 1597 gaven de Staten-Generaal de ‘generalen ijzersnijder’ van de Hollandse Munt opdracht om één enkel stempel te snijden met als voorstelling ‘de gevoeghde representatie van de verbintenisse van de rijcken van Vranckrijcke, Englant met dese Vereenichde Nederlanden’ en het omschrift ‘A Domino factum est istud’ (*Dit is door de Heer gedaan*). Dit stempel moest dienen als keerzijde voor de penning op het vergaan van de Spaanse Armada.⁴⁹ Het ligt voor de hand te veronderstellen dat hiermee de tweede armada bedoeld, die in 1596 verging, en niet de ar-

⁴⁷ RAL, SAL, inv.nr. 1413, 7 oktober 1594, fol. 87. Zie ook: *De Navorscher* 13 (1863), 227.

⁴⁸ Nationaal Museum Paleis Het Loo, in bruikleen van de Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden, inv.nr. E1905 (zie afb. 1.7).

⁴⁹ Japikse (ed.), *RSG 1596-1597*, 423, nt. 1 (18 oktober 1597). In NA, SG, inv.nr. 3138 is op 18 oktober 1597 geen resolutie van die strekking te vinden.

mada van 1588. Van Bylaer kreeg opdracht het stempel aan de Hoog Mogende Heren te zenden, zonder er afslagen van te maken.

Inderdaad bestaat er een triomfpenning uit 1596 op het vergaan van de Spaanse vloot bij Kaap Finistère en het Drievoudig Verbond, al heeft deze niet het in de resolutie vermelde omschrift 'A Domino factum est istud'.

De voorzijde vertoont een aantal schepen, dat in een woeste zee vergaat; daarboven een wolk, waarin de naam van Jehovah in Hebreeuws schrift. Het omschrift luidt: x QVID x ME x PERSEQVERIS x 1596 (*Waarom vervolgt U mij, 1596*). Op de keerzijde houdt een hand uit de wolken aan een lint de wapenschilden van Engeland, Frankrijk en de Republiek. Het rond de voorstelling geplaatste omschrift luidt [rozet] RVMPITVR x HAVD x FACILE x (*Het wordt niet makkelijk verbroken*) (afb. 4.4). De medaille heeft een diameter van 52 mm.⁵⁰

Mogelijk was dit de penning 'van de Ligue', die als vijfde medaille aan de keten werd gehangen die in januari 1598 aan de Franse ambassadeur Buzenval werd verzeerd.⁵¹ In de verzameling van het Geldmuseum te Utrecht bevindt zich een gouden exemplaar van de triomfpenning op het Drievoudig Verbond en het vergaan van de Spaanse vloot.⁵²

Het sluiten van het Twaalfjarig Bestand en de verdragen met Engeland en Frankrijk in 1609

Op 9 april 1609 werd te Antwerpen het Twaalfjarige Bestand getekend. Ter ondersteuning hiervan sloten Engeland, Frankrijk en de Republiek op 17 juni 1609 een nieuw garantieverdrag. Ter gelegenheid van deze hoogst belangrijke gebeurtenissen besloot de Raad van State in haar vergaderingen van 7 en 13 mei een 'aensienselijke gouden penningh' ter waarde van f 150 te laten snijden (*bijlage II, 38-39*).⁵³

Op 6 november 1609 verstrekten de Staten-Generaal ontvanger-generaal Philips Doubleth opdracht om aan de Munt te Dordrecht 'alsulcke triumphpenningen ende leggen, als die heeren vanden Raedt van State die voerleden drie jaeren gehadt hebben' te laten maken. Naast de gewoonlijke rekenpenningen werden 21 gouden triomfpenningen besteld (*bijlage II, 54*). De exemplaren waren bedoeld voor de gedeputeerden ter Staten-Generaal zelf.⁵⁴ Uit de betalingsordonnantie van december 1610 blijkt dat medailles, rekenpenningen en zilveren doosjes en beurzen tezamen f 6.975:16 kostten (*bijlage II, 55*). Boven het aantal van 21 triomfpenningen, dat men in november had besteld, waren nog vier exemplaren geleverd, bedoeld voor de gezanten van Brandenburg, van Palts-Neuburg en van de keurvorstin van de Palts.

⁵⁰ Zie Van Loon, *Historipenningen*, I, 487.1; Roovers, 'Triomfpenningen', nr. 30.

⁵¹ Cf. supra, 331-332.

⁵² Geldmuseum Utrecht, inv.nr. 1927-0003, 51,5 mm, 67,65 gram.

⁵³ Cf. supra, hoofdstuk II, 42.

⁵⁴ NA, SG, inv.nr. 3162, fol. 669 (6 november 1609) = Japikse (ed.), *RSG 1607-1609*, 635, nt. 3: de door Japikse vermelde memorie gaat over leg- én triomfpenningen.

Afb. 4.4 Triomfpenning op het vergaan van de Spaanse vloot en het sluiten van het Drievoudig Verbond. Door Gerard van Bylaer, 1596. Goud, 51,5 mm, 67,65 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

Ofschoon de triomfpenning op de 'ligue' oorspronkelijk in opdracht van de Raad van State werd geslagen, vereerden de Staten-Generaal er nadien een groot aantal exemplaren van aan buitenlandse gezanten. Zo leverde muntmeester Gideon de Jonge in juni 1610 twaalf triomfpenningen, bestemd om te worden uitgereikt aan de Venetiaanse gezant Tommaso di Gasparo Contarini en diens gevolg (*bijlage I, 1610-2a/o*). In het totaal waren vijftien medaillen nodig. Uit de betalingsordonnantie voor de twaalf medaillen blijkt dat de resterende drie nog in voorraad waren: zij waren afkomstig 'van de medaillen neffens d'leggelden [GS: rekenpenningen] doen maecten'.⁵⁵ En ook de secretaris van de Venetiaanse ambassade in Engeland, Giovanni Battista Lionello (*bijlage I, 1616-3*) kreeg in april 1616 een medaille aangeboden 'che batterono per la loro confederatione colla Francia et Inghelterra'.⁵⁶ En zelfs nog in jaren 1622 en 1624 werden aan Fransen medaillen op de 'ligue' geschonken.

Gouden exemplaren van de penning op het Twaalfjarig Bestand en de hernieuwing van het Drievoudig Verbond zijn niet bekend.

Triomfpenningen, geslagen op last van de Staten-Generaal

In maart 1590 werden gouden penningen geslagen voor de soldaten die met het turfschip de succesvolle aanslag op Breda hadden uitgevoerd. Deze eerste penning heeft meer affiniteit met de door de Staten-Generaal en de Raad van State bestelde rekenpenningen, dan met de veel grotere triomfpenningen die inmiddels aan de

⁵⁵ NA, SG, inv.nr. 12504, fol. 266 (december 1610).

⁵⁶ *Brieven van Lionello en Suriano*, 73, Lionello aan senaat, 22 april 1616. Vertaling: die zij op hun verbond met Frankrijk en Engeland hadden geslagen.

Munt van Holland op het ontzet van Leiden en het vergaan van de Armada werden geslagen. Vierenhalf jaar later vormden het ontzet van Coevorden en de reductie van Groningen de aanleiding om echte triomfpenningen te doen slaan. Tussen 1594 en 1629 zouden de Staten-Generaal in het totaal twaalf keer opdracht geven om een triomfpenning uit te geven.

De inname van Breda in 1590

In februari 1590 werd prins Maurits door Adriaan van den Berge, een schipper uit de buurt van Breda, benaderd met het voorstel om de stad met behulp van een aantal in een turfschip verstopte soldaten te overvallen. Op 3 maart werd het plan van Van den Berge uitgevoerd: een schip waarin zich Charles de Héraugière met 75 man had verstopt, voer via de stadsgracht de slotgracht van Breda binnen. Tegen middernacht klommen de soldaten uit het ruim van het turfschip, waarna zij de bezetting van het kasteel overrompelden. De volgende dag trok Maurits de stad binnen en gaven de verdedigers zich over.⁵⁷

Terstond na de inname van de stad werd gesproken over de beloningen die aan de betrokkenen zouden worden gegeven (*bijlage II*, 2-5). In onderling overleg besloten de Staten-Generaal, de Raad van State en stadhouder Maurits om aan schipper Adriaan van den Berge een bedrag van f 1.500 te vereren én een jaarlijkse lijfrente van f 300, terwijl diens beide neven Willem en Adriaan Joostz. van den Berge elk f 300 en een lijfrente van f 150 zouden ontvangen. Tevens werd voorgesteld om aan De Héraugière en zijn manschappen twee maanden extra gage uit te betalen, om de soldij van de gewone soldaten structureel met een kwart te verhogen en om aan allen een gouden medaille van f 12 te schenken. Het voorstel werd met Maurits besproken, die ermee instemde, met dien verstande dat nu besloten werd dat men 'elck vande voorsz. 75 soldaten tot laste vande provintien sal vuyjtreijcken [...] eenen gouden medaille weerdich twee, drie off vuyjterlijck vierentwintich guldens'.

Op 24 maart overlegde tesorier Joris de Bie een memorie van Maurits en de Raad van State, waarin de kosten nader waren gespecificeerd. Zo beliepen de twee maanden extra gage voor de soldaten f 3.000, terwijl voor 76 gouden medailles met een waarde van f 24 een bedrag van f 1.824 werd uitgetrokken. In het totaal werden de beloningen begroot op f 5.974. De vergadering stemde met dit voorstel in.

De benodigde medailles werden aan de Munt van Dordrecht geslagen op stemfels geneden door ijzersnijder Gerard van Bylaer. De penningen vertonen op de voorzijde een gedeelte van het turfschip. Op het dek staan drie gehelmde mannen met pieken in de hand. Een vierde man stapt van het schip op de wal, terwijl een vijfde uit het ruim klimt. Het Latijnse omschrift rond de voorstelling luidt: [rozet] · INVICTI · ANIMI · PR(aemium) [rozet] · PARATI · VINCERE · AVT · MORI · 4 · MARTII · (*Beloning voor een onoverwinnelijke geest. Bereid te overwinnen of te sterven*, 4

maat). Op de keerzijde staan naast elkaar de Generaliteitsleeuw met zwaard en bundel met zes pijlen en het gekroonde wapenschild van prins Maurits.⁵⁸ Het vijfregelige opschrift onder beide wapens luidt: BREDA · A · SERVITUTE / HISPANA · VIN-DICATA / DVCTV · PRINCIPIS / MAVRITII · A · NASS:(avia) / · A°. (nno) CIO · IO · XC · (*Breda uit Spaanse slavernij bevrijd, onder leiding van Maurits van Nassau*).⁵⁹ De medaille heeft een diameter van 39 mm.

Van de beloningsmedaille komen gouden exemplaren voor in de verzamelingen van het Geldmuseum en van Nationaal Museum Paleis Het Loo. Een derde gouden exemplaar werd door Munthandel Verschoor in 2007 aangeboden. De stukken wegen ca. 15 engels of 23 gram.⁶⁰ Tegen een goudprijs van ongeveer 30 gulden per once en een fatsoen van f 2 per stuk komen de penningen inderdaad op ongeveer f 24 uit.⁶¹ Overigens zijn de stukken niet met dezelfde stempels geslagen: voor het stuk in de verzameling van Paleis Het Loo lijken de stempels van de rekenpenning te zijn gebruikt, die eveneens aan de Munt te Dordrecht werden gesneden (afb. 4.5). Met een diameter van 29 mm was deze ruim een halve centimeter kleiner dan de gouden beloningspenningen. Om er voor te zorgen dat het stuk toch dezelfde diameter kreeg als de beloningspenningen én om het op een waarde van f 24 te kunnen slaan zonder dat de medailles te dik uitvielen, werden muntplaatjes van 36 mm gebruikt, waarvan de uiteinden met een parelrand werden versierd.⁶²

Anders dan alle latere, op last van de Staten-Generaal gemunte triomfpenningen, dient de medaille op de inname van Breda te worden beschouwd als een echte dapperheidonderscheiding, uitsluitend gebruikt ter beloning van de manschappen die in het turfschip het kasteel binnenvoeren en de bezetting overrompelden.⁶³

Het ontzet van Coevorden en de reductie van Groningen in 1594

Na een maandenlange belegering was het Staatse leger er in september 1592 in geslaagd om Coevorden op de Spanjaarden te veroveren. Maar in het daaropvolgende campagnejaar ontbrandde de strijd om de Drentse vesting opnieuw, toen de Spaanse stadhouder Francisco Verdugo zijn troepen in november 1593 de stad liet bele-

⁵⁸ De pijlenbundel bestond uit zes pijlen, omdat het gewest Groningen in 1590 nog geen deel uitmaakte van de Republiek.

⁵⁹ Van Loon, *Historipenningen*, I, 409; Roovers, 'Triomfpenningen', nr. 23.

⁶⁰ Geldmuseum Utrecht, inv.nr. 1927-0002, diam. 39 mm, 22,83 gram; Nationaal Museum Paleis Het Loo, inv. nr. RL6857: diam. 38,6 mm, 25,74 gram. Het laatste stuk is enkele grammen zwaarder, omdat het aan een gouden kettinkje hangt, dat meegewogen is. Zie voor het stuk dat door Munthandel Verschoor te koop werd aangeboden *De Beeldenaar* 31 (2007), nr. 1, omslag en p. 2. Het woog 24,98 gram.

⁶¹ NA, SG, inv.nr. 12503 bevat geen betalingsordonnantie voor de gouden medailles. Op 14 november 1590 werd in de vergadering van de Staten-Generaal de keten voor mr. Jean Skyne getoond. Als goudprijs werd f 29 per once gerekend; mogelijk was het goudgehalte van de Breda-medailles iets hoger.

⁶² Zie voor gouden penningen, geslagen met stempels van de rekenpenning: Dirks, *Penningkundig Repertorium*, I, nr. 673.

⁶³ De namen van de soldaten die onder bevel van De Héraugière met het turfschip Breda binnenvoeren, zijn niet bekend. Vanwege het afwijkende karakter als dapperheidonderscheiding wordt de medaille op de inname van Breda in bijlage I buiten beschouwing gelaten.

Afb. 4.5 Triomfpenning op de Inname van Breda. Door Gerard van Bylaer, 1590. Goud, 43,2 x 38,6 mm, 25,74 gram. [Paleis Het Loo Nationaal Museum, Apeldoorn]

geren. Toen het beleg in het voorjaar nog steeds niet gebroken was, besloten de Staten-Generaal in april 1594 een grote troepenmacht op de been te brengen om Coevorden te ontzetten. Verdugo besloot de aankomst van het Staatse leger niet af te wachten en liet het beleg van de stad op 6 mei 1594 afbreken.⁶⁴

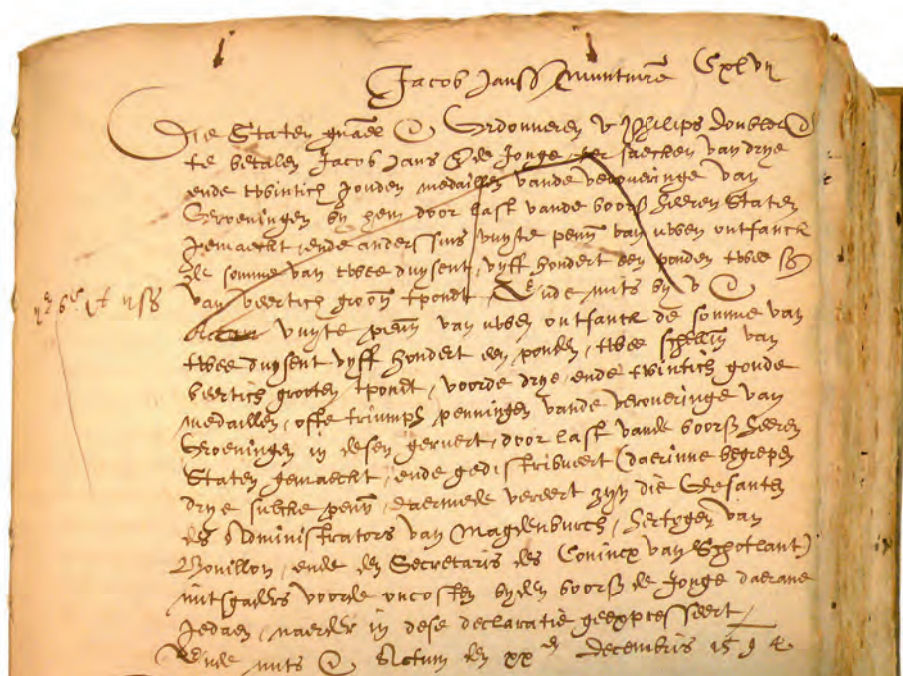
Met de verovering van Steenwijk en van Coevorden had het Staatse leger ervoor gezorgd dat Groningen werd geïsoleerd. Nu leek het moment aangebroken om het gewest onder Staats gezag te brengen en de Spanjaarden definitief uit het noorden te verdrijven. Daartoe was het noodzakelijk om de hoofdstad van de provincie te belegeren. Op 22 mei 1594 verschenen de troepen van Maurits en Willem Lodewijk aan de zuidzijde van de stad, waar buiten schootsafstand een belegeringskamp

⁶⁴ Klinkert, *Nassau*, 131 e.v.

werd aangelegd. Het land rondom de stad werd onder water gezet en toen het stadsbestuur niet bereid bleek te onderhandelen, werd een begin gemaakt met zware beschietingen, die vooral op de Oosterpoort waren gericht. De Staatse troepen ondermijnden de stadspoort en bliezen deze op. Daarop gaf de stad zich op 22 juli 1594 over. In militair opzicht was de inname van Groningen een enorm succes, dat tot gevolg had dat het gehele noorden nu voorgoed in Staatse handen was.⁶⁵

In hun vergadering van woensdag 10 augustus 1594 besloten de Staten-Generaal 'Datmen zal laten snijden een ijzer, houdende het ontseth van Coevoorden, ende de Veroveringe van Groeningen' (*bijlage II, 11*). Hiermee dienden 'gegoten gouden medaillien ter waerden van twelff ponden Vlaems tstück' te worden vervaardigd, bestemd om uit te delen aan de gedeputeerden ter Staten-Generaal zelf. Volgens de resolutie ging het om achttien medailles: zestien voor de in het besluit bij naam genoemde gedeputeerden, terwijl ook de griffier en ontvanger-generaal Philips Doubleth een exemplaar dienden te ontvangen. Twee weken later werden 'de forme ende Inscriptie te doen op de gouden medaille' vastgesteld en werd Doubleth gelast om penningen van f 100 het stuk te bestellen (*bijlage II, 12*). Op 20 december 1594 werd ten behoeve van muntmeester Jacob Jansz. de Jonge een betalingsordonnantie van f 2.501:2 gedepêcheerd voor 23 gouden medailles op het ontzet van Coevorden en de reductie van Groningen (*bijlage II, 13*). Uit de ordonnantie blijkt dat uiteindelijk geen achttien, maar twintig medailles waren besteld én dat men daarboven nog drie medailles extra had laten slaan, bedoeld voor de gezant van Henri de la Tour, hertog van Bouillon (*bijlage I, 1594-2*), een zwager van prins Maurits, voor David Foulis, secretaris van de koning van Schotland (*bijlage I, 1594-3*) én voor Rheyndhardt Wilhelm Meckbach, gezant van de administrator van Magdeburg (*bijlage I, 1594-4*) (afb. 4.6). Een niet nader gespecificeerd bedrag in De Jonges rekening was bestemd voor 'de onkosten bij den voorsz. De Jonge daerane gedaen'. Hiermee zijn ongetwijfeld de kosten van het snijden van de stemfels bedoeld.

Op het eerste gezicht is het lastig om met zekerheid vast te stellen, welke penning op last van de Staten-Generaal werd vervaardigd. Immers aan de Munt van Holland werden niet één, maar drie triomfpenningen op het ontzet van Coevorden en de inname van Groningen geslagen. Het naast elkaar bestaan van de drie triomfpenningen van exact hetzelfde formaat (51 mm) werpt een interessant licht op het gebruik en het hergebruik van stempels. De eerste door Van Loon in zijn *Beschryving der Nederlandsche Historipenningen* afgebeelde medaille vertoont op de voorzijde het silhouet van Groningen en daarvoor, in vogelvluchtperspectief, het kamp van het Staatse legers. Uit het opschrift op de keerzijde van de penning én het daarboven geplaatste wapenschild van het gewest Friesland blijkt dat de penning geslagen

Afb. 4.6 Betalingsordonnantie voor 23 gouden penningen, op het ontzet van Coevorden en de inname van Groningen, 20 december 1594. [Nationaal Archief, Den Haag. Archief Staten-Generaal]

werd op last van de Staten van die provincie.⁶⁶ Op de tweede en derde medaille (afb. 4.7ab) ontbreken dergelijke aanduidingen. Opmerkelijk is dat het tweede stuk dezelfde voorzijde heeft als de Friese penning, terwijl op de keerzijde van de tweede en derde medaille hetzelfde twaalfregelige opschrift voorkomt. De derde medaille heeft een emblematische, ongedateerde voorstelling met de wapenschilden van de zes gewesten die tot de reductie van Groningen samen de Republiek vormden, met elkaar verbonden door een gestrikt lint. De wapenschilden zijn geplaatst rond een bundel met zes neerwaarts gerichte pijlen. Rondom de voorstelling is het opschrift *NEXOS x FAVORE x NVMINIS x QVIS x DISSOLVES' x* [rozet] *x* (Wie zal scheiden, hetgeen door Gods gunst is verenigd) geplaatst. Hetzelfde stempel met de zes wapenschilden komt ook voor in combinatie met een triomfpenning op het Drievoudig Verbond in 1596 en met een penning op de inname van Gulik in 1610.⁶⁷ De combinatie doet in de beide laatste gevallen vreemd aan, omdat de Republiek sinds de toelating

⁶⁶ Zie voor de drie medailles: Van Loon, *Historipenningen*, I, 448.1-3; Roovers, 'Triumphpenningen', nrs. 26-28.

⁶⁷ Van Loon, *Historipenningen*, I, 481.1: Drievoudig Verbond en II, 71.2: inname van Gulik; Roovers, 'Triumphpenningen', nrs. 29 en 41.

Afb. 4.7ab Triomfpenningen op het Ontzet van Coevorden en de Inname van Groningen.
 Door Gerard van Bylaer, 1594. (a) zilver, 51 mm, 45,5 gram; (b) zilver, 51 mm, 46 gram.
 [Geldmuseum, Utrecht]

in 1595 van Stad en Lande als zevende lid van de Unie van Utrecht niet langer uit zes, maar uit zeven gewesten bestond.

Mede in dit licht lijkt de tweede penning, waarop de stad, de belegeraars en de door hen opgeworpen schansen en batterijen zijn uitgebeeld, beter geëigend om als triomfpenning van de Staten-Generaal te worden uitgereikt, dan de derde penning met de wapenschilden. Daarbij vertoont het stadsgezicht met zijn combinatie van silhouet en plattegrond duidelijk verwantschap met de voorstelling van de penning op het Leids ontzet. Het opschrift op de keerzijde luidt: AB ASSERTIS / SIBI SECVNDVM / LIBERTATEM VINDICYS / AD DEFECTIONE(m) SEDVCTA / ATQ'(ue) DEMV(m) POST · COEVORDÆ / EXPEDITIONEM FATIGATA / CŌ(n)STANTI · OBSIDIONE · DVCTV / ILL(ustrissimi) · MAVRICY · NASS(aviae) · COMITIS / REVINCITVR · AMPLISS(imis) / ORDINIB'(us) · GROENINGA / A°. CIO · IO · XCIII°. / CAL(endis) · AVGVSTI (Op grond van aan haar toegekende waarborgen voor vrijheid tot afval verleid en pas na de

veldtocht tegen Coevorden afgemat, wordt Groningen, door een langdurig beleg onder aanvoering van de doorluchtige Maurits, graaf van Nassau, herwonnen voor de Hoog Mogende Staten, in het jaar 1594, op 1 augustus.

In de jaren 1594, 1595 en 1596 werden door de Staten-Generaal bij muntmeester De Jonge verschillende malen exemplaren van de triomfpenning op Coevorden en Groningen besteld om te worden uitgereikt aan vertrekkende gezanten. De laatste keer dat de triomfpenning wordt vermeld, was in januari 1598, toen aan de Franse ambassadeur Buzenval een gouden ketting met de vijf meest recente triomfpenningen werd vereerd (*bijlage II*, 18-19).⁶⁸

Een bijzondere verlening betrof de schenking van een triomfpenning aan Johan ten Buer (*bijlage I*, 1594-5). Gedurende de belegering van de stad Groningen had Ten Buer 'met pericle zijns levens' dienst gedaan als onderhandelaar. Bij akte van 2 augustus 1594 beval het Groninger stadsbestuur Ten Buer bij de Staten-Generaal aan voor een beloning voor zijn trouwe en dappere optreden én als vergoeding van de door hem geleden schade. Op 23 september besloten de Hoog Mogende Heren om Ten Buer een bedrag van f 200 toe te kennen, 'met eenen gouden medaille van de reductie der voersz: stadt'. Op het moment van toekenning waren de triomfpenningen nog niet geslagen.

In goud komt de beloningspenning op het ontzet van Coevorden en de inname van Groningen niet in openbare verzamelingen voor.

De overwinningen behaald in het jaar 1597

De veldtocht van 1597 kende voor Maurits en het Staatse leger een uiterst succesvol verloop. Een eerste grote overwinning werd op 24 januari behaald, toen Maurits bij Turnhout een ongeveer 5.000 man tellend Spaans leger versloeg, waarbij de Spaanse bevelhebber Claude de Rye, graaf van Varax gevangen werd genomen en een groot aantal vijandelijke vaandels werd buitgemaakt.⁶⁹ In de tweede helft van het jaar kon Maurits gebruik maken van de afwezigheid van de Spaanse troepen, die in het zuiden tegen Frankrijk vochten, om oostelijk van de IJssel orde op zaken te stellen. In een tijdsbestek van drie maanden veroverde het Staatse leger Groenlo, Bredevoort, Enschede, Oldenzaal en Ootmarsum, als ook de tegenwoordig in Duitsland gelegen steden Alphen, Rijnberk, Meurs, Lingen.

Op 29 december 1597 besloten de Hoog Mogende Heren om voor iedere gedeputeerde een gouden 'triumph penninck van de Victorien die Godt Almachtich ons sou genadichlijck in het loopende Jaer verleent heeft' te laten slaan (*bijlage II*, 17). De penningen zouden worden geslagen op een waarde van ten hoogste f 72. Op 20 maart 1598 ontving muntmeester De Jonge een bedrag van f 2.800 voor 28 gouden triomfpenningen (*bijlage II*, 21). Ofschoon hierbij ook de kosten voor het snijden

68 Cf. *supra*, 331-332.

69 Klinkert, *Nassau*, 184 e.v.

van de stempels waren gerekend, lijkt de hoogte van het bedrag erop te wijzen dat de exemplaren toch duurder uitvielen dan de afgesproken f 72.

Net als bij de triomfpenning op het ontzet van Coevorden en de reductie van Groningen is het ook in dit geval lastig om met zekerheid vast te stellen welke medaille voor rekening van de Staten-Generaal werd geslagen. In zijn naslagwerk beschrijft Van Loon maar liefst veertien penningen, die betrekking hebben op de overwinning bij Turnhout en de verovering van de negen steden in 1597. Het merendeel hiervan werd aan de Munt te Dordrecht vervaardigd. Toch lijkt bij nadere beschouwing alleen de penning Van Loon I, 494.1 in aanmerking te komen om als 'triomfpenning van de Staten-Generaal' te zijn uitgereikt.⁷⁰ Deze heeft op de voorzijde een afbeelding van een gevecht, dat plaats vindt in het zicht van een met bomen omzoomde stad. In de afsnede bevindt zich in een cartouche het opschrift: VICTORIA / TVRNOTANA / · IANV(ario) · 1597 · (*Overwinning bij Turnhout, januari 1597*). Rond de voorstelling staat het omschrift A · D(omi)NO · FACTVM · EST · ISTVD · ET · EST · MIRABILE · IN · OCVLIS · NOSTRIS · [rozet] · (*Dit is door de Heer gedaan en het is wonderbaarlijk in onze ogen*). Op de keerzijde staat in een medaillon het vierregelige opschrift VENIT / VIDIT / DEVS / VICIT (*God kwam, zag en overwon*), omgeven door het omschrift VICTORIA · PARTA · SPATIO · TRIMESTRI [pijlenbundel] (*de overwinning in een tijdsbestek van drie maanden behaald*). Daaromheen zijn de silhouetten geplaatst van de negen veroverde steden, met als omschrift hun namen (afb. 4.8). De penning heeft een diameter van 52 mm.

Tot twee maal toe bestelden de Staten-Generaal een exemplaar van de triomfpenning op de overwinningen van het jaar 1597, beide keren korte tijd na de eerste aflevering door De Jonge in maart 1598. Een van beide exemplaren werd geschonken aan Francis Vere (*bijlage I, 1598-3*), sergeant-majoor van de Engelse troepen in Staatse dienst. In de vergadering van 9 juli 1598 kwam het voorstel ter tafel om Vere een ketting van f 1.200 te schenken met een medaille op de overwinningen van 1597. In eerste instantie werd het voorstel aangehouden, maar op 10 juli besloten de Hoog Mogende Heren alsnog om ketting en medaille aan Vere te schenken.⁷¹ De ketting kostte f 1.260:15 en werd geleverd door goudsmid Jan Cornelisz. Lamberts, terwijl Doubleth de medaille bestelde. Hem werd hiervoor f 100 betaald.⁷²

Van deze penning is een gouden exemplaar bekend dat in 1918 aan het Fries Museum werd geschonken. Tot de schenking aan het museum bleef dit stuk door vererving altijd in familiebezit. Volgens een in 1743 voor het eerst opgetekende familietraditie werd de triomfpenning door prins Maurits in 1597 aan Olferd Barents

70 Anders Van Kerkwijk, 'Vereeringspenningen', 7 die meent dat Van Loon, *Historipenningen*, I, 497.13 de op last van de Staten-Generaal geslagen triomfpenning op de overwinning van het jaar 1597 is. De voorzijde van deze penning, met de wapens van de drie partijen die het Drievoudig Verbond sloten, heeft echter betrekking op een gebeurtenis uit het jaar 1596.

71 NA, SG, inv.nr. 3140, fol. 413 (9 juli 1598) en fol. 417 (10 juli 1598) = Japikse (ed.), *RSG 1598-1599*, 84, nt. 3.

72 *Ibid.*, inv.nr. 12503, fol. 245 (13 juli 1598): ketting en fol. 246 (13 juli 1598): medaille.

Afb. 4.8 Triompfpenning op de Overwinningen behaald in 1597. Door Gerard van Bylaer, 1597. Zilver, 51 mm, 45,7 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

(1577/1578-1640) geschonken.⁷³ Barents bekleedde verschillende bestuursfuncties in Hoorn, waar hij het in 1611 tot burgemeester bracht. Hij werd in 1623 bewindhebber van de WIC, was van 1624 tot 1626 lid van de Generaliteits Rekenkamer, van 1628 tot 1631 lid van de Raad van State en van 1631 tot 1633 gedeputeerde ter Staten-Generaal.⁷⁴ Of het inderdaad stadhouder Maurits was, die de penning in 1597 aan de toen ongeveer twintigjarige Barents schonk, lijkt niet erg waarschijnlijk. Niet zozeer vanwege de jeugdige leeftijd van Barents, maar vooral omdat het niet niet erg voor de hand ligt dat de stadhouder beloningspenningen van de Staten-Generaal uitreikte.

De inname van het fort Sint-Andries en de slag bij Nieuwpoort in 1600

Tijdens de Spaanse belegering van Zaltbommel in 1599 werd door de Spanjaarden een begin gemaakt met de aanleg van een fort in het Land van Maas en Waal, op een zeer strategisch gelegen punt bij Heerewaarden, daar waar beide rivieren elkaar het dichtst naderen. Ondanks verwoede pogingen van Maurits om de Spanjaarden te verdrijven, verrees aan het einde van de zomer een sterke, vijfhoekige schans, fort Sint-Andries geheten, genoemd naar de beschermheilige van Andreas, kardinaal van Oostenrijk, die in 1598 en 1599 als waarnemend landvoogd van de zuidelijke Nederlanden optrad. Het jaar daarop sloeg Maurits het beleg voor het sterke fort.

⁷³ Fries Museum, inv.nr. FM2073A en B. De penning heeft een diameter van 51 mm en weegt 62,85 gram. Het stuk is voorzien van oog en ring en hangt aan een gouden ketting. Uit onderzoek is vast komen te staan dat de ketting uit het derde kwart van de achttiende eeuw dateert: op de eindschakel is het merk PA64 afgeslagen. Dit werd tussen 1875 en 1881 door de Leeuwarder goudsmid Pieter Attema gevoerd. Zie: Elzinga, 'Gouden erepenning'.

⁷⁴ *Raad van State. Repertorium*, 131, nr. 217. Van Barents bestaat een geschilderd portret, dat zich in het Westfries Museum bevindt. Cf.: www.beeldbank-nh.nl en www.wfm.nl, geraadpleegd 21 augustus 2011, inv.nr. 51409.

Afb. 4.9 Triomfpenning op de Inname van het fort Sint-Andries en de Overwinning in de Slag bij Nieuwpoort. Door Gerard van Bylaer, naar Jacques de Gheyn (II), 1600. Zilver, 55,5 mm, 53,6 gram. [Paleis Het Loo Nationaal Museum, Apeldoorn]

Nadat onder de bezetting muiterij was uitgebroken vanwege een achterstand in de soldijbetaling van drie jaar, kon Maurits de schans op 8 mei 1600 innemen. De belegerden ontvingen voor de overgave van het fort een bedrag van *f* 125.000 en traden vervolgens in dienst van het Staatse leger.⁷⁵

Na de inname van fort Sint-Andries besloten de Staten-Generaal dat dit het moment was voor een aanval op Vlaanderen. Het gewaagde plan was bedoeld om de kapers in Nieuwpoort en Duinkerken onschadelijk te kunnen maken en de Vlaamse steden tot opstand aan te zetten. Maurits was geen voorstander van het gewaagde plan. Toch trok hij eind juni 1600 met een leger van 13.000 man door Vlaanderen in de richting van Duinkerken. Landvoogd Albrecht van Oostenrijk reageerde bliksemsnel: het lukte hem zijn troepen in allerijl naar Vlaanderen te laten marcheren. Op 2 juli 1600 troffen beide legers elkaar op het strand bij Nieuwpoort. Na een langdurig gevecht boekten de Staatse troepen een zwaarbevochten overwinning. Het Staatse leger bleef nog ongeveer twee weken in Vlaanderen en aanvaardde toen onverrichter zake de terugtocht. Ondanks de memorabele overwinning in de slag bij Nieuwpoort is de hele expeditie toch als een mislukking te beschouwen.

Op 29 december 1600 besloten de Staten-Generaal 'ter eeuwiger memorien tot slants eeren' een triomfpenning te laten slaan op de verovering van het fort Sint-Andries en op de overwinning bij Nieuwpoort, waarvan gouden exemplaren met een waarde van *f* 100 waren bestemd voor de gedeputeerden ter Staten-Generaal zelf (*bijlage II*, 25). Volgens de resolutie ging het om 22 medailles: negentien stuks voor de gedeputeerden, terwijl de andere exemplaren waren bedoeld voor de grif-

75 Cox, *Van den tocht*; Klinkert, *Nassau*, 217 e.v.

Afb. 4.10 Maurits neemt het fort Sint-Andries in. Atelier van Frans Hogenberg, 1600-1602. Gravure, 21 x 28 cm. [Rijksmuseum Amsterdam]

fier, de ontvanger-generaal en het 'Comptoir'. Het laatste exemplaar werd geslagen op 'half gewicht' en had een waarde van f 50. Pas op 17 oktober 1601 werd een betalingsordonnantie uitgeschreven ten name van Jacob Jansz. de Jonge. De muntmeester ontving f 3.229:7 voor 'tgoudt ende tfatsoen vande goude medaillen, bij hem gemaect [...] Mitsgaders de onkosten daerop gevallen' (*bijlage II*, 26). De betalingsordonnantie vermeldt niet hoeveel penningen De Jonge leverde.

De triomfpenning op de inname van het fort Sint-Andries en de slag bij Nieuwpoort vertoont op de voorzijde een gedetailleerde plattegrond van de schans en zijn omgeving. Op de keerzijde is Maurits uitgebeeld in een harnas te paard, met getrokken zwaard in zijn rechterhand en een lauwerkrans boven het hoofd. Op de achtergrond zijn de beide legers te zien die elkaar in de duinen bevechten, en in het verschiep de schepen van de Staatse vloot. Het omschrift dat op de voorzijde begint en aan de keerzijde doorloopt, luidt: COMPVLSO AD DEDIT(ionem): PRÆSID(io): ANDREÆ: CÆSO FVGATOQ'(ue) A(d) · NEOP(ortum): ALB(erto): AVST(riæ): [rozet] / CAPTIS CXXX MILIT(um): SIGNIS · ORD(inum): AVSP(icio): PRINCEPS MAVR(itius): VICTOR

Afb. 4.11 Ontwerptekening voor de keerzijde van de triomfpenning op de Inname van het fort Sint-Andries en de Overwinning in de Slag bij Nieuwpoort. Door Jacques de Gheyn (II), 1600. Pen en bruine inkt op papier, 6,2 cm. [© Trustees of the British Museum]

REDIIT [rozet] (*Nadat het fort Andries tot overgave is gedwongen, Albrecht van Oostenrijk bij Nieuwpoort is verslagen en verjaagd en 130 vaandels onder het gezag van de Staten zijn veroverd, is prins Maurits als overwinnaar teruggekeerd*) (afb. 4.9).⁷⁶ Met een diameter van 55 mm is de penning op de inname van het fort Sint-Andries en de slag bij Nieuwpoort groter dan alle voorgaande triomfpenningen.

76 Van Loon, *Historipenningen*, I, 548.1; Roovers, 'Triomfpenningen', nr. 34.

Gerard van Bylaer, ijzersnijder aan de Hollandse Munt te Dordrecht, sneed de stempels voor de triomfpenning. Aan de Munt werden ook de benodigde afslagen gemaakt. Wat compositie betreft, sluit de voorstelling op de voorzijde van Van Bylaers penning aan bij triomfpenningen die eerder verschenen, zoals de penning op de inname van Geertruidenberg. Dat geldt evenwel bepaald niet voor de keerzijde van de penning met het bijzonder krachtige en fraai uitgevoerde ruitportret. Maar de Dordtse stempelsnijder verzorgde de ontwerpen voor de voorstellingen op voor- en keerzijde niet zelf. Voor de plattegrond van het fort Sint-Andries maakte hij vermoedelijk gebruik van een nieuwsprent, uitgegeven door de Keulse firma Hogenberg (afb. 4.10).⁷⁷ Dat Van Bylaer al evenmin verantwoordelijk was voor het ontwerp van de keerzijde van de penning, blijkt uit de fraaie ontwerptekening van de hand van de beroemde graveur Jacques de Gheyn (II) (afb. 4.11). Deze bevindt zich in het British Museum te Londen. Op de tekening zijn wel de parelranden afgebeeld, die het omschrift van de voorstelling scheiden, maar de Latijnse tekst ontbreekt nog. De triomfpenning op de inname van het fort Sint-Andries en de slag bij Nieuwpoort is de enige, waarvan een ontwerper bekend is.

Een aantal malen werd de penning op de successen van het jaar 1600, die oorspronkelijk was bedoeld om uitgedeeld te worden aan de gedeputeerden ter Staten-Generaal ook aan anderen geschonken. Zo ontvingen de beide leden van de Raad van State Jacob Andriesz. Boelens en Ferdinand Aleman (*bijlage I, 1601-2a/b*), die als gedeputeerden te velde met het leger waren meegerisd, op 13 juli 1601 elk een gouden medaille. En ook aan de reeds meermalen genoemde Franse ambassadeur Buzenval, die in januari 1598 al met een keten met vijf triomfpenningen was vereerd, werd op 17 oktober 1601 een nieuwe keten van f 5.000 geschonken (*bijlage I, 1601-4*), met daaraan een exemplaar van de triomfpenning op de inname van het fort Sint-Andries en de slag bij Nieuwpoort.

De triomfpenning op fort Sint-Andries en de slag bij Nieuwpoort komt in goud niet in openbare verzamelingen voor.

De overwinningen te land en te water in 1602

Op 18 juli 1602 sloeg Maurits het beleg voor de sterke vesting Grave. Het Staatse leger dat numeriek in de meerderheid was, wist de stad volledig van de buitenwereld af te sluiten en een aanval van een Spaans ontzettingsleger af te slaan. Na een twee maanden durende belegering capituleerde de stad op 20 september. In de maand oktober behaalden Staatse troepen een overwinning in een ruitergevecht bij Tongeren, terwijl in een zeegevecht bij Grevelingen enkele Spaanse galeien onder bevel van Federico Spinola verjaagd of tot zinken gebracht werden.

Op 2 januari 1603 besloot de vergadering om muntmeester Jacob Jansz. de Jonge opdracht te geven om medailles te vervaardigen 'figurerende de Victorien die Godt

77 Klinkert, *Nassau*, 208, nt. 67. Het gaat om de prent FM 413, nr. 338.

Afb. 4.12 Triomfpenning op de overwinningen te land en te water in 1602. Door Gerard van Bylaer, 1602. Zilver, 55 mm, 51 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

Almachtich in t'voorleden jaer dese Landen verleent heeft' (*bijlage II*, 27). De medailles waren bestemd om uitgedeeld te worden onder de gedeputeerden ter Staten-Generaal die in het jaar 1602 zitting hadden gehad. Daarnaast werden in de resolutie nog vier andere personen genoemd die ook een medaille dienden te krijgen. De Jonge kreeg opdracht om vier medailles extra te leveren. Ruim twee maanden later, op 15 maart 1603, werd ten behoeve van de muntmeester een betalingsordonnantie gedepêcheerd ten bedrage van *f* 3.651:18 (*bijlage II*, 28).

De voorzijde van de triomfpenning vertoont een kaart van het Land van Maas en Waal, het Land van Ravenstein en het Land van Cuijk, van elkaar gescheiden door de Maas waaraan de versterkte vesting Grave ligt. Ten zuiden van de stad zijn de door het leger van Maurits opgeworpen schansen en belegeringswerken te zien. Boven de voorstelling bevindt zich een wolk, waarin in Hebreeuws schrift de naam Jehovah staat en waaruit een arm verschijnt die een palmtak in de hand houdt. De voorstelling op de keerzijde van de penning is in tweeën gedeeld. In het kleinere vlak ter linkerzijde is een ruitergevecht afgebeeld, gesitueerd op een landkaart waarop Tongeren, Maastricht en de rivier de Maas zijn aangeduid. In het vlak ter rechterzijde is het gevecht tussen de Spaanse galeien en de Hollandse zeilschepen uitgebeeld, waarbij de kusten van Engeland, Frankrijk, de zuidelijke Nederlanden en Zeeland zijn getoond met de steden Calais, Grevelingen en Oostende. Boven de voorstelling bevindt zich een wolk, waarin de naam van Jehovah in Hebreeuws schrift staat. Uit de wolk verschijnen twee armen, waarvan de linker een zwaard in de hand houdt en de rechter een lauwerkrans.

Het omschrift dat op de voorzijde begint en op de keerzijde doorloopt, luidt: GRAVIA CAPTA · TVRMIS EQVIT(um) · VII CÆSIS · [rozet] / TRIREM(ibus) VI DEPRESS(is)

· FRACT(is) · FVGATISQ(ue) · A(nn)^o CIO · IO · CII · OR(dines) · F(oederatarum) · P(rovinciarum) · F(ieri) · F(ecerunt) · [rozet] (*Nadat Grave was veroverd, zeven ruitereenheden waren verslagen en zes galeien tot zinken gebracht, geramd en verdreven zijn, hebben de Staten-Generaal (deze medaille) in het jaar 1602 doen slaan*) (afb. 4.12).⁷⁸ Net als de penning op de inname van het fort Sint-Andries en de slag bij Nieuwpoort heeft de medaille op de overwinningen van het jaar 1602 een diameter van 55 mm.

In 1603 werd een aantal exemplaren van de medaille uitgereikt. Zo besloten de Staten-Generaal in hun vergadering van 25 juli 1603 om jhr. Frederik van Dorp (*bijlage I, 1603-4*), gewezen gouverneur van Oostende een gouden keten of een andere verering toe te kennen ter waarde van f 1.600. Daarbij maakten de Hoog Mogende Heren evenwel de volgende kanttekening: Van Dorp had 18 maanden lang in Oostende gediend en had een deel van zijn extraordinaris traktement van f 300 per maand ontvangen. Mocht blijken dat aan hem teveel was betaald, dan diende het teveelbetaalde in mindering te worden gebracht op de hoogte van de verering.⁷⁹ Kennelijk was dit inderdaad het geval, want op 20 augustus werd de oud-gouverneur vanwege zijn lange staat van dienst en de door hem tijdens het beleg van Oostende geleden schade vereerd met een ketting van f 500 en een medaille op de verovering van Grave.⁸⁰

Gouden exemplaren van de penning op de in 1602 behaalde overwinningen zijn niet bekend.

De verovering van Sluis en andere vestingen in Staats Vlaanderen in 1604

Aan het begin van de zeventiende eeuw concentreerde de strijd langs het front met de Zuidelijke Nederlanden zich vooral op de Vlaamse vestingstad Oostende, die nog steeds in Staatse handen was, en op het West-Vlaamse Sluis, waar een Spaanse bezetting was gelegen. Het meer dan drie jaar durende beleg van Oostende was een enorme krachtmeting, die in heel Europa op de voet werd gevolgd. Lange tijd kon de stad weerstand bieden, omdat de bezetting via zee kon worden bevoorrad.

Om de Spanjaarden van Oostende weg te lokken, nam het Staatse leger verschillende plaatsen in Zeeuws-Vlaanderen in en werd half mei 1604 Sluis ingesloten. Verschillende pogingen om de niet goed voorbereide vesting te ontzetten, liepen op een mislukking uit, waarna in de avond van 19 september 1604 de voorwaarden voor de overgave werden opgesteld. De dag daarop verliet het Spaanse garnizoen de stad. Precies een maand later gaf ook de Staatse bezetting van Oostende zich na een belegering van drie jaar over. Uiteindelijk vielen aan elk van beide zijden meer

⁷⁸ Van Loon, *Historipenningen*, I, 571; Roovers, 'Triumphpenningen', nr. 36.

⁷⁹ NA, SG, inv.nr. 3150, fol. 569 (25 juli 1603) = Japikse (ed.), *RSG 1602-1603*, 363, nt. 6.

⁸⁰ *Ibid.*, inv.nr. 12504, fol. 31 (20 augustus 1603): de betalingsordonnantie ten laste van Van Dorp bevat uitsluitend de betaling van f 528 voor het goud van de ketting.

dan 45.000 doden en werd de stad vrijwel tot de grond toe verwoest. De overgave van Oostende geschiedde mede omdat Maurits, na de inname van Sluis, weigerde om naar de stad op te trekken.

De verovering van Sluis vormde voor de Staten-Generaal de aanleiding om een nieuwe triomfpenning te laten slaan. Op 23 oktober 1604 besloot de vergadering gouden penningen ter waarde van *f* 120 te laten maken, bestemd voor 'elcken heer die den voorsz. tocht in Vlaenderen gedaen heeft' (*bijlage II*, 34). De Jonge leverde de bestelde medailles op 13 juli 1605, tezamen met de zilveren en koperen rekenpenningen die de Staten-Generaal elk jaar bij de Dordtse Munt lieten slaan (*bijlage II*, 35). Het totale bedrag van de niet nader gespecificeerde betalingsordonnantie beliep *f* 5.752:7. In de jaren 1597-1613 werden verschillende malen rekenpenningen besteld, die anders dan in juli 1605 doorgaans apart werden afgerekend. Het gemiddelde van de betalingsordonnanties voor de in die jaren bestelde rekenpenningen bedroeg ongeveer *f* 1.550.⁸¹ Uitgaande van dit bedrag moeten de bestelde triomfpenningen en de kosten van vervaardiging ongeveer *f* 4.000 hebben bedragen.

De triomfpenning op de inname van Sluis vertoont op de voorzijde een kaart van de vesting Sluis, omgeven door de andere, met naam aangeduide plaatsen die in 1604 door Maurits waren ingenomen. De keerzijde bevat het volgende, twaalfregele Latijnse opschrift: DEI O(m)NIP(otentis) · / GR(ati)A · ORD(ines) · F(ED)eratarum · PROV(inciarum) · / BELG(ii) · ILLVST(rissi)^{MI} · PR(incipis) · MAVRI · / CI(i) · AVRA(n)G(iæ) · DVCTV · POST · STRE / NVA(m) XXXVIII MENS(ium) · OSTENDÆ / DEFENS(ionem) · FVGATIS · CÆSIS ET / REPVLSIS HISP(anorum) · COP(iis) CADSAND(iam) / ISENDIIC(am) · ARDENB(urgum) SLVSAM · / ET XII · TRIREMES · HISP(anicas) · PRO / RVDERIB(us) · OSTĒ(n)DÆ CAPI / VNT MVNIVNTQ(ue) / · 1604 · (*Door de genade van de almachtige God, onder de leiding van de meest doorluchtige prins Maurits van Oranje, hebben de Staten der Verenigde Gewesten van Nederland, na Oostende achtendertig maanden kloekmoedig verdedigd, en de Spaanse benden op de vlucht gejaagd, verslagen, en teruggedreven te hebben, Cadzand, IJzendijke, Aardenburg, Sluis en twaalf Spaanse galeien, in plaats van de puinhopen van Oostende, veroverd en gesterkt 1604*) (afb. 4.13).⁸² De triomfpenning heeft een diameter van 55 mm. De medaille op de verovering van Sluis en de forten in Staats Vlaanderen lijkt een grote mate van populariteit te hebben genoten, want met zekere regelmaat werd deze na juli 1605 door de Hoog Mogende Heren verleend. Een andere reden dat de triomfpenning op Sluis zo vaak werd uitgereikt, hangt ongetwijfeld samen met het feit dat de Staten-Generaal tot aan de sluiting van het Twaalfjarig Bestand in april 1609 geen nieuwe triomfpenningen meer zouden laten maken. Van de 31 bestelde afsla-

81 NA, SG, inv.nr. 12503, fol. 211 (23 april 1597) en fol. 215 (29 juli 1597): *f* 1531, fol. 242 (16 mei 1598): *f* 1535:3, fol. 275 (16 juni 1599): *f* 1347, fol. 350' (17 oktober 1601): *f* 1473:7 en fol. 354' (20 maart 1602): *f* 1556. *Ibid.*, inv.nr. 12504, fol. 73 (14 april 1604): *f* 1428, fol. 127 (30 juni 1606): *f* 1615, fol. 171 (3 mei 1607): *f* 1560 en fol. 315 (23 februari 1613): *f* 1863.

82 Van Loon, *Historipenningen*, II, 15.2; Roovers, 'Triumfpenningen', nr. 37.

Afb. 4.13 Triomfpenning op de verovering van Sluis en andere vestingen in Staats Vlaanderen. Door Gerard van Bylaer, 1604. Zilver, 55 mm, 54 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

gen werd het grootste gedeelte aan vertrekkende gezanten geschonken. Zo ontvingen de zeven leden van het gezantschap dat de Deense koning Christiaan IV had uitgezonden om de bestandsonderhandelingen bij te wonen ieder een gouden ketting (bijlage I, 1608-2a/g). Voor elke ketting werd door ontvanger-generaal Philips Doubleth aan de Munt te Dordrecht een medaille op de verovering van Sluis en de andere vestingen in Staats Vlaanderen besteld ter waarde van *f* 120.⁸³ De laatste bestelling van triomfpenningen op de inname van Sluis dateert van 26 november 1608, toen muntmeester Gideon de Jonge de opdracht kreeg om 'overmorgen' twaalf gouden medailles te zenden ter waarde van *f* 120, bestemd voor de Duitse gezanten en hun gevolg, die net als het Deense gezantschap de onderhandelingen hadden bijgewoond (*bijlage II*, 36). Op 2 december 1608 werd voor de medailles een betalingsordonnantie gedepêcheerd ten bedrage van *f* 1.517:8 (*bijlage II*, 37).

Maar in een aantal gevallen werden ook triomfpenningen geschonken aan bestuurders en militairen, zoals in oktober 1604 aan Daniël de Hartaing, heer van Marquette, gewezen gouverneur van Oostende, in december 1605 aan jhr. Willem de Soete, genaamd Haultain, luitenant-admiraal van Zeeland én in mei 1607 aan kapitein Anthony Slingsby. De Hartaing (*bijlage I*, 1604-4) werd vereerd met een ketting van *f* 1.000 én een gouden penning 'die gemaect sal worden van de veroveringe van Sluijs en andere fortten in Vlaenderen'.⁸⁴ Ook luitenant-admiraal Haultain (*bijlage I*, 1605-5) ontving een ketting én een medaille op de inname van Sluis, ter beloning van 'extraordinaris diensten' in het voorgaande jaar gedaan 'in den rencontre mette Spaensche

⁸³ Cf. *supra*, hoofdstuk III, 281-282.

⁸⁴ NA, SG, inv.nr. 3152, fol. 566 (16 oktober 1604) = Japikse (ed.), *RSG 1604-1606*, 144-146, nt. 2.

schepen'.⁸⁵ Aan kapitein Slingsby (*bijlage I*, 1607-1) werd op 11 mei 1607 een medaille van f 100 toegekend, vanwege diens dappere optreden bij het afslaan van de aanslag op Sluis in juni 1606.⁸⁶ Tevens besloot de vergadering om diens jonge zoon in de compagnie van zijn vader aan te stellen op een traktement van f 15 per maand.⁸⁷

Van de penning op de inname van Sluis en andere vestingen in Staats Vlaanderen zijn geen gouden exemplaren bekend.

Penningen besteld in 1609

Op 9 april 1609 vond de ondertekening van het Twaalfjarig Bestand plaats. Met de Franse en Engelse ambassadeurs sloten de Staten-Generaal vervolgens op 17 juni een traktaat tot garantie van het Bestand. Hierin kwamen de partijen overeen om gedurende de looptijd van het Bestand niet zonder elkanders 'avis et consentement' traktaten te sluiten met de koning van Spanje of de aartshertogen.⁸⁸ Twee dagen later op 19 juni 1609 diende ijzersnijder Gerard van Bylaer een declaratie van f 2.596:10 in voor 25 fijngouden penningen met een gezamenlijk gewicht van 71 once 2 engels [2.187 gram], het snijden van de benodigde stempels én de vervaardiging van de afslagen, alsmede voor reis- en vacatiekosten (*bijlage II*, 47).⁸⁹ Van deze triomfpenning, waarvoor Van Bylaer nieuwe stempels sneed, lijkt verder ieder spoor te ontbreken. Zo is er geen besluit om de nieuwe triomfpenningen te laten maken, terwijl ook de bijbehorende ordonnantie ten bedrage van f 2.596:10 op naam van Van Bylaer ontbreekt. Gelet op het tijdstip van aflevering in juni 1609 dient zich de veronderstelling aan dat de medailles bedoeld zijn geweest voor de Franse en Engelse bemiddelaars die zo'n belangrijke rol speelden bij de totstandkoming van het Twaalfjarig Bestand, alsmede voor het omvangrijke gevolg dat hen vergezelde. Op 25 mei 1609 had het besogne dat de onderhandelingen had gevoerd een voorstel gedaan over aard, omvang en exacte verdeling van de vereringen die men aan de mediateurs en hun gevolg zou doen. Ongetwijfeld maakte het besluit om medailles uit te reiken onderdeel uit van dit voorstel.⁹⁰

Uit een opgave uit juni 1609 blijkt dat niet alleen de Franse mediateurs Jeannin en De la Place en hun Engelse tegenhangers Spencer en Winwood van de Staten-Generaal geschenken in goud ontvingen, maar dat tevens zeventien leden van hun gevolg met gouden geschenken werden vereerd (*bijlage II*, 48). De opgave zwijgt over de precieze aard van de verschillende geschenken, maar vermeldt wel de waar-

85 NA, SG, inv.nr. 3154, fol. 885 (27 december 1605) = Japikse (ed.), *RSG 1604-1606*, 326, nt. 3: verlening; *ibid.*, inv.nr. 12504, fol. 109 (27 december 1605): betalingsordonnantie.

86 Zie voor de aanslag op Sluis: Japikse (ed.), *RSG 1604-1606*, 549.

87 NA, SG, inv.nr. 3158, fol. 312 (11 mei 1607) = Japikse (ed.), *RSG 1607-1609*, 42, nt. 7.

88 Van Eysinga, *Wording*, 153.

89 Van Bylaer rekende f 35 per once, hetgeen voor 71 once 2 engels een bedrag van f 2488:10 oplevert. In dit bedrag was ook het fatsoen meegerekend. Vermoedelijk dekten de resterende f 108 het loon voor het snijden van de stempels en Van Bylaers reis- en vacatiekosten.

90 Cf. supra, hoofdstuk III, 277.

de ervan. Deze bedroeg ruim f 138.000. Voor een dergelijk bedrag bestaat wel een betalingsordonnantie, niet op naam van de goudsmiden die de presenten vervaardigden, maar op die van ontvanger-generaal Philips Doubleth (*bijlage II*, 50). Volgens de betalingsordonnantie was de betaling van f 138.200:5 aan Doubleth bestemd voor de 'Inkoop vant gout ende verscheijde oncosten daerop gevallen, daermede gemaect sijn de Vasselles ende vijff kettingen de heeren Ambassadeurs der Coningen van Vranckrijk ende Groot Britaigne ende hare suijs bijde Welgelmte heeren Staten doen vereeren, mitsgaders anderen vuytgave daarvan dependende'. De betaling van f 2.596:10 aan Van Bylaer voor de door hem geleverde triomfpenningen maakt zonder enige twijfel onderdeel uit van deze betalingsordonnantie.

Van deze triomfpenningen zijn geen beschrijvingen of voorbeelden bewaard gebleven. Ook Van Loon kende het stuk niet, zodat ook niet via zijn werk bekend is hoe het eruit gezien moet hebben.

De verovering van Gulik in 1610

Terwijl het Twaalfjarig Bestand de Republiek een decennium van vrede en voorspoed bracht, laaide de strijd aan de oostgrens van de Republiek in het Land van Gulik en Berg op. Nadat op 25 maart 1609 hertog Johan Willem van Kleef en Gulik kinderloos was overleden, betwistten de hertog van Palts-Neuburg en de keurvorst van Brandenburg elkaar de opvolging. Beide pretendents hadden de hulp van de Republiek ingeroepen, toen ook de Duitse keizer een neef als kandidaat naar voren schoof. Daarop zonden de Staten-Generaal troepen naar het gebied. Alleen de stad Gulik was in Habsburgse handen, maar gaf zich na een vijf weken durende belegering op 2 september 1610 over aan prins Maurits.

Op 6 december 1610 besloten de Staten-Generaal om de gewone gedeputeerden naast de gebruikelijke rekenpenningen ook een gouden triomfpenning op de inname van Gulik te schenken (*bijlage II*, 59). Samen met griffier Aerssens werd aan de gedeputeerden Hendrik van Brien en Gellius van Jonghestall opgedragen om de 'circumscripctie' – en wellicht ook de voorstellingen – voor de triomfpenning te bedenken. Nog geen twee weken later werd het ontwerp goedgekeurd en besloot de vergadering om net als vorig jaar 21 medailles te laten slaan met een waarde van f 120 (*bijlage II*, 60). Op 17 juli 1611 werden de medailles, de rekenpenningen en de zilveren doosjes in rekening gebracht ten bedrage van f 4.827:16 (*bijlage II*, 62).

De triomfpenning op de inname van Gulik vertoont op de voorzijde in vogelvluchtperspectief de vesting en de belegeraars. Het omschrift luidt: [rozet] NIHIL · [rozet] · INEXPUGNABILE [rozet] [rozet] (*Niets is onoverwinnelijk*). De keerzijde heeft een emblematische voorstelling met de wapenschilden van de zes gewesten die tot de reductie van Groningen samen de Republiek vormden, met elkaar verbonden door een gestrikt lint. De wapenschilden zijn geplaatst rond een bundel met zes neerwaarts gerichte pijlen. Rondom de voorstelling is het opschrift NEXOS X

Afb. 4.14 Triomfpenning op de inname van Gulik. Door Gerard van Bylaer, 1610. Zilver, 52 mm, 46 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

FAVORE X NVMINIS X QVIS X DISSOLVES' x [rozet] x (*wie zal scheiden, hetgeen door Gods gunst is verenigd*) geplaatst (afb. 4.14). De penning heeft een diameter van 51 mm.⁹¹ Voor de keerzijde van de triomfpenning op de inname van Gulik werd geen nieuw stempel gesneden. In plaats daarvan gebruikte men het uit 1594 daterende stempel met de wapenschilden, dat gebruikt was voor de penningen op het ontzet van Coevorden en de inname van Groningen.⁹² Waarom dit stempel werd gebruikt, is niet bekend. Met zijn zes wapenschilden was het in 1610, toen de Republiek al ruim anderhalf decennium uit zeven gewesten bestond, volstrekt verouderd.

Gouden exemplaren van de penning op de inname van Gulik zijn niet bekend.

De ratificatie van het verbond met de Hanze en de teruggave van de pandsteden in 1616

In juli 1585 zegde Elizabeth I van Engeland de opstandige Noord-Nederlandse gewesten steun toe in de vorm van subsidies en troepen. Als waarborg voor terugbetaling van deze subsidies en van de kosten van de militaire bijstand werden de vestingsteden Den Briel en Vlissingen, alsmede het fort Rammekens, aan de Engelsen overgedragen. Beide pandsteden stonden onder bevel van een Engelse gouverneur en waren van een Engelse garnizoen voorzien. Bij het verdrag van Westminster van 14 augustus 1598 werd het bedrag dat de Republiek aan Engeland terug diende te betalen, vastgesteld op £800.000. In april 1616 losten de Staten-Generaal het op dat moment uitstaande bedrag af, waarna de Engelsen de pandsteden in juni van dat jaar teruggaven. Vrijwel terzelfder tijd, op 14 juni 1616 werd te Den Haag een al in

91 Van Loon, *Historipenningen*, II, 71.2; Roovers, 'Triumfpenningen', nr. 41.

92 Cf. supra, 344-345 en afb. 4.7b

het najaar van 1614 gesloten verbond met de Hanzesteden Lübeck, Bremen, Hamburg, Rostock, Stralsund, Wismar, Magdeburg, Brunswijk, Lüneburg en Greifswald geratificeerd.

Op 8 juni hechtte de vergadering haar goedkeuring aan het voorstel om voor de Engelse gouverneurs van Den Briel en Vlissingen een gouden ketting van *f* 3.000 te laten maken met een medaille van de 'ligue' en voor beide luitenant-gouverneurs elk een ketting van *f* 1.500 met een dergelijke medaille (*bijlage II*, 63-64). Tegelijkertijd deed men aan Gecommitteerde Raden van Zeeland het verzoek om de ketens voor de gouverneur en de luitenant-gouverneur van Vlissingen ter plaatse te laten maken, waarbij de uitgaven in mindering gebracht konden worden op de gewestelijke quote. De Hoog Mogende Heren zelf zouden voor de medailles zorgen. Wat met de penningen op de 'ligue' bedoeld wordt is niet duidelijk: mogelijk heeft de aanduiding betrekking op de triomfpenning op het Bestand, die de Raad van State in 1609 had laten maken. Maar het is ook mogelijk dat de Engelse gouverneurs en luitenant-gouverneurs een exemplaar ontvingen van een nieuwe penning op het verbond met de Hanze en de teruggave van de pandsteden. Immers twee weken later op 23 juni 1616 besloot de vergadering om ter gelegenheid van deze gebeurtenissen een nieuwe triomfpenning te laten slaan (*bijlage II*, 65). Volgens de resolutie waren de medailles bedoeld voor de gedeputeerden zelf, zouden zij worden geslagen 'tot het gewoonlijk getal' en op een waarde van *f* 150 per stuk.

In het ordonnantieboek bevindt zich een betalingsordonnantie ten bedrage van *f* 6.644:8:6, bedoeld ter betaling van 'eenige goude kettingen ende Medaillen mettet fatsoen van dien, daermede vereert sijn geworden de gewesen Gouverneurs ende Lieutenant Gouverneurs vanden Briele ende Vlissingen, ende andere' (*bijlage II*, 66). De op naam van ontvanger-generaal Johan Doubleth uitgeschreven ordonnantie draagt dezelfde datum als de resolutie om nieuwe triomfpenningen te laten slaan. Het genoemde bedrag van *f* 6.644:8:6 volstaat niet voor twee ketens van *f* 3.000 en twee ketens van *f* 1.500. Als we ervan uitgaan dat de beide ketens voor de gouverneur en luitenant-gouverneur van Vlissingen inderdaad door het gewest Zeeland werden bekostigd, dan zou een bedrag van ongeveer *f* 4.500 voor beide ketens volstaan, terwijl het resterende bedrag van ongeveer *f* 2.100 bedoeld zou kunnen zijn als betaling voor de penningen.⁹³

Van de triomfpenning op het verbond met de Hanze en de teruggave van de pandsteden zijn geen exemplaren bewaard gebleven, zelfs niet in zilver. En zelfs Van Loon geeft er in zijn werk over de Nederlandse penningen geen beschrijving of afbeelding van. We weten dan ook niet hoe deze penning er uitzag.

93 Dit kan alleen, indien de triomfpenningen 'tot het gewoonlijk getal' uiteindelijk niet op een waarde van *f* 150, maar van *f* 100 werden geslagen.

De synode van Dordrecht in 1619

Op besluit van de Staten-Generaal vond van 13 november 1618 tot 29 mei 1619 in de Kloveniersdoelen te Dordrecht een grote vergadering van de gereformeerde kerk plaats, die tot taak had om uitspraak te doen in het geschil dat tussen remonstranten en contraremonstranten over de predestinatieleer was gerezen. De synode stond onder leiding van de Leeuwarder predikant ds Johannes Bogerman (1576-1637). Uiteindelijk besliste de synode ten gunste van de strenge leeropvattingen van de contraremonstranten. Aan de synode werd behalve door Nederlandse predikanten ook door een aantal buitenlandse vertegenwoordigers uit Engeland, Schotland, Zwitserland en verschillende gebieden in Duitsland deelgenomen. Voor de synode waren ook enkele predikanten uit Frankrijk uitgenodigd, maar zij lieten het afweten.

Op 22 maart 1619 liet de Hollandse gedeputeerde Hugo Muys van Holy, die als een van de achttien commissarissen-politiek namens de Staten-Generaal de synode bijwoonde, de Hoog Mogende Heren weten dat de kerkvergadering niet zo lang meer bijeen zou zijn. Uit naam van de commissarissen stelde Muys voor om aan de buitenlandse theologen gouden penningen te schenken met een waarde van *f* 120 à *f* 150 (*bijlage II*, 67).⁹⁴ Daarop besloten de Hoog Mogende Heren om medailles van *f* 150 te laten slaan, waarbij zij de commissarissen verzochten om ontwerp en opschriften voor de medaille te bedenken. De uitwerking van dit besluit werd overgelaten aan Daniel Heinsius, de secretaris van de commissarissen-politiek. Twee dagen later presenteerde Muys de vergadering het voorstel van Heinsius om op de voorzijde van de penning de synode af te beelden met het opschrift 'Restaurata Religione' en op de keerzijde de berg Sion, geteisterd door stormwinden, en het opschrift 'Erunt sicut Mons Sion' (*bijlage II*, 68). De vergadering stemde met het voorstel in en gaf de commissarissen-politiek opdracht om de stempels te laten snijden. Het laten maken van de ontwerptekeningen en vermoedelijk ook de contacten met Willem van Bylaer, stempelsnijder aan de Munt te Dordrecht, werden aan Heinsius overgelaten.

Inderdaad vertoont de voorzijde van de penning op de synode van Dordrecht de zaal waar de samenkomst van de theologen plaats vond. De voorstelling is ontleend aan de prent die de Middelburgse graveur François Schillemans in 1618 uitgaf (afb. 4.15). Het opschrift *x* ASSERTA · *x* · RELIGIONE *x* [rozet] (*De godsdienst verzekerd*) wijkt enigszins af van Heinsius' oorspronkelijke voorstel van 24 maart. Op de keerzijde is een tempel op een steile berg afgebeeld, waar mensen naar toe op weg zijn, geteisterd door blazende stormwinden. Het opschrift luidt *x* ERUNT *x* VT *x* MONS *x* SION *x* CIO *x* IO *x* CXIX *x* [rozet] (*zij zullen zijn als de berg Sion, 1619*) (afb. 4.16). De penning heeft een diameter van 59 mm. Opvallend is dat van voor- en keerzijde meer dan één stempel werd gesneden: Roovers onderscheidde vier voor-

94 Zie voor de ontstaansgeschiedenis van deze triomfpenning: Van der Meer, 'Drie dichters', 128 e.v.

Afb. 4.15 Synode van Dordrecht. Door François Schillemans, 1618-1619. Gravure, 36,9 x 28 cm. [Rijksmuseum Amsterdam]

Afb. 4.16 Triomfpenning op de Synode van Dordrecht. Door Willem van Bylaer, 1619. Goud, 58,6 mm, 119.6 gram. [Dordrechts Museum]

zijde- en twee keerzijdestempels.⁹⁵ De definitieve afrekening van de synode werd pas in 1623 opgemaakt. De totale kosten bedroegen *f* 128.890:7.⁹⁶ In dit bedrag zijn ook de kosten voor de triomfpenningen opgenomen. Een bewaard gebleven bordereel van mr. Jacob de Witte, penningmeester van de synode, verschaft aanvullende informatie: in diens eerste rekening voerde De Witte een bedrag van *f* 20.361:17 op aan 'reijsgelt en vereeringe aen uijtheemsche theologen op haer vertrek', terwijl de tweede rekening nog een post van *f* 1.619:19 bevat voor 'gout en silvere vereeringen'.⁹⁷

Het exacte aantal gouden medailles dat werd uitgereikt, is niet bekend. Zeker is dat 26 buitenlandse theologen de akten van de synode van Dordrecht ondertekenden en dat zij na afloop een gouden medaille ter waarde van *f* 150 ontvingen, hangend aan een gouden ketting van *f* 50. Voor de Nederlandse predikanten en ouderlingen die de synode bijwoonden, leverde Willem van Bylaer 58 penningen van fijn zilver, die gemiddeld 2 ounce 10 engels het stuk wogen (*bijlage II*, 71). Op 18 juli 1619 werd ten name van de stempelsnijder een betalingsordonnantie uitgeschreven voor twee gouden en 58 zilveren afslagen van de penning op de synode. Uiteindelijk werd de ordonnantie uit het register geschrapt, waarbij ter verduidelijking werd aangetekend dat 'dese ordonnantie is begrepen inde ordonnantie van *f* 120.890 7 schellingen, gedepecheert op ten xj^{en}. meije 1623'.⁹⁸

⁹⁵ Van Loon, *Historipenningen*, II, 105; Roovers, 'Triomfpenningen', nr. 44.

⁹⁶ NA, SG, inv.nr. 12505, fol. 238 (11 mei 1623).

⁹⁷ NA, Aanwinsten, inv.nr. 283.

⁹⁸ Wellicht ontvingen ook zij nadien een gouden afslag, want volgens Van Loon, *Historipenningen*, II, 105 besloten de Staten van Holland op 31 december 1619 om ook aan de 'gemachtigde raden' ketens van *f* 200 uit te delen.

Van de triomfpenning op de synode van Dordrecht zijn enkele gouden exemplaren in openbare verzamelingen bewaard gebleven. Het enige exemplaar in een Nederlandse collectie is de medaille die zich in het Dordrechts Museum bevindt. De medaille werd in mei 1933 bij J. Schulman te Amsterdam geveild. Het stuk bleef onverkocht en werd na afloop van de veiling door de gemeente Dordrecht en de vereniging 'Oud-Dordrecht' voor f 400 gekocht.⁹⁹

In 1751 schonk William Jermy aan Emmanuel College in Cambridge de medaille die zijn voorvader Joseph Hall, deken van Worcester, in 1619 had ontvangen. Geplaagd door problemen met zijn gezondheid was Hall al in januari van dat jaar naar Engeland vertrokken, waarna de commissarissen-politiek hem het present na lieten zenden. Nog op hoge leeftijd liet Hall zich afbeelden met de aan hem geschonken medaille (afb. 4.17).¹⁰⁰ En ook in de collectie van het Historisch Museum Bazel bevindt zich een gouden afslag van de synodepenning. Deze werd in 1619 vereerd aan prof. dr. Sebastian Beck, een van de vijf Zwitserse theologen die de synode bijwoonden. Diens gouden penning werd in 1786 aan de collectie van de universiteit van Bazel nagelaten, waarna het stuk in 1905 werd overgedragen aan het numismatische kabinet van het museum.¹⁰¹

Een enkele keer werd een gouden afslag van de Dordtse synodepenning op een veiling te koop aangeboden: zo kwam in mei 1897 in Londen een gouden triomfpenning onder de hamer.¹⁰² En in mei 1929 werd een exemplaar op de veiling Schulman te Amsterdam te koop aangeboden.¹⁰³ Ook in de literatuur wordt een enkele maal verwezen naar uitreikingen van de triomfpenning op de synode van Dordrecht. Zo wijdde M.G.A. de Man in 1930 een korte publicatie aan de gouden medaille, die voorkomt in de inventaris van de nalatenschap van mr. Adriaan Hoffer, heer van Bommeneede, op 12 december 1644 ingeleverd bij de weeskamer te Zierikzee. Hoffer was als gedeputeerde van het gewest Zeeland aanwezig op de synode. Kennelijk ging diens 'gouwe synode' door vererving over op zijn kleinzoon Imam Hoffer Vierling. In diens boedel bevond zich 'een gouden medalje, verbeeldende de Synode van Dordrecht, wegende 3 onsen, 3 engels' [96,9 gram]. Wat na 1722 met de aan Hoffer uitgereikte medaille gebeurde, is niet bekend.¹⁰⁴

99 Dordrechts Museum, inv.nr. 4375, diam.: 58,6, gewicht 119,56 gram. Veiling J. Schulman, 29-30 mei 1933, nr. 932. Vriendelijke mededeling Chris de Bruyn, conservator toegepaste kunst Huis Van Gijn te Dordrecht. Met 119,56 gram woog het stuk ongeveer 3 once 18 asen. Op 18 juli 1619 werd een later ingetrokken betalingsordonnantie geslagen ten laste van Willem van Bylaer voor de levering van twee gouden synodepenningen (*bijlage II*, 70). Van Bylaer bracht toen f 36:10 in rekening voor elk once gebruikt metaal én voor elke penning vijf gulden aan fatsoen. Uitgaande van deze bedragen moet het stuk in het Dordrechts Museum ongeveer f 147 hebben gekost.

100 Jenkins, 'Gold medals', 13 e.v.

101 Historisches Museum Basel, inv.nr. HMB 1905.2103: 58,2 mm, 124,2 gram (de ring alleen weegt 4,7 gram). Zie Schärli, 'Synode', 164 e.v.

102 Veiling collectie H. Montagu, mei 1897 te Londen, lotnr. 96.

103 Veiling J. Schulman, Amsterdam, 30 mei 1929, lotnr. 463. Het stuk woog bleef onverkocht en werd nadien voor het Dordrechts Museum aangekocht.

104 De Man, 'Gouwe synode', 89-92.

Afb. 4.17 Joseph Hall, deken van Worcester met de beloningspenning op de Synode van Dordrecht. Door Joseph Payne, circa 1628. Gravure, 19 x 12,4 cm. [© Trustees of the British Museum]

Incidenteel gebeurde het dat de Staten-Generaal na 1619 exemplaren van de triomfpenning op de synode van Dordrecht gaven. Op 1 april 1620 vereerden zij een penning op de synode aan Marcus Anthonius de Dominis, bisschop van Split (*bijlage I, 1620-3*) en op 18 mei 1630 aan goudsmid Gillis van Exel (*bijlage I, 1630-10*), die in 1628 in dienst van de grootvorst van Moskou was getreden.

De ratificatie van het verbond tussen de Republiek en Venetië in 1620

Op 11 augustus 1620 vertrok Girolamo Trevisano vanuit Venetië naar Den Haag. De extraordinaris ambassadeur werd vergezeld door een gevolg van 28 personen. In september kwam het Venetiaanse gezantschap in Nederland aan, waar het met alle eer werd ontvangen. Het gezantschap was gezonden ter uitwisseling van de ratificatie van de Venetiaans-Nederlandse alliantie die op de laatste dag van het jaar 1619 was afgesloten. Trevisano werd drie maal door de Staten-Generaal in audiëntie ontvangen. Tijdens de ontvangst op 28 september 1620 overhandigde de ambassadeur de door de Venetiaanse Republiek goedgekeurde en bekrachtigde verbondsbrief van de alliantie, geschreven met gouden letters en versierd met het gouden zegel. In oktober vertrok het gezantschap huiswaarts. De Hoog Mogende Heren boden Trevisano en zijn gevolg een maaltijd aan ten huize van François Aerssen, heer van Sommelsdijk, waarna zij hem op 19 oktober zijn afscheidsaudiëntie verleenden. Aan de ambassadeur en verschillende leden van zijn gevolg werden ketens en medailles geschonken. Speciaal voor deze gelegenheid hadden de Hoog Mogende Heren een nieuwe triomfpenning laten snijden op de tussen beide republieken gesloten alliantie.

De penning vertoont op de voorzijde de gevleugelde leeuw van Sint Marcus ten halve lijve met aureool en in zijn klauw het wapenschild van de stad en op de keerzijde de gekroonde Statenleeuw met zwaard in zijn geheven rechterklauw en een bundel van zeven naar beneden wijzende pijlen in zijn linkerklauw. het omschrift luidt [rozet] FÆDVS · INITVM · [rozet] A(nn)º [rozet] CIO [rozet] IO [rozet] CXX [rozet] (*het verbond van kracht geworden in 1620*) (afb. 4.18). De penning heeft een diameter van 48 mm.¹⁰⁵ Er zijn uitsluitend zilveren afslagen bekend.

De triomfpenning op het verbond met Venetië lijkt hoofdzakelijk te zijn gebruikt als geschenk aan de leden van het gezantschap van Trevisano.¹⁰⁶ Uit de bewaard gebleven briefwisseling met ijzersnijder Willem van Bylaer valt de ontstaansgeschiedenis nauwkeurig te reconstrueren. Al in juli en augustus bereidde de Republiek zich voor op de komst van het Venetiaanse gezantschap. In hun vergadering van 17 augustus 1620 ontboden de Staten-Generaal Van Bylaer (*bijlage II, 72*). Zij spraken met hem over de nieuw te snijden triomfpenning en gaven hem opdracht hiertoe een model te vervaardigen. Drie dagen later besloot de vergadering

105 Van Loon, *Historipenningen*, II, 128; Roovers, 'Triumphpenningen', nr. 45.

106 In mei 1622, juli 1623 en juni 1629 werden aan Venetiaanse diplomaten en militairen ketens met een penning op het verbond van 1620 vereerd.

Afb. 4.18 Triomfpenning op het Verbond tussen de Republiek en Venetië. Door Willem van Bylaer, 1620. Zilver, 48 mm, 39 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

om Van Bylaer 'volgende het beraempde model' gouden medailles ter waarde van *f* 80 te laten maken (*bijlage II*, 73). Op 20 september waren de stempels gereed en zond Van Bylaer afdrukken aan de vergadering 'daer in uwe Doorluchtige Hooge moegende connen zien de maniere van Het werck, gelijk het zelve zal geslagen werden' (*bijlage II*, 74). De ijzersnijder vroeg hoeveel exemplaren hij diende te leveren en welke waarde de te leveren afslagen dienden te hebben. Daarbij merkte hij op dat de hem 'gesetten tijt bij nae om is vant zelve veerdich te hebben, ende oock noch eenige dagen van noode zijn om de medalijen te maecken ende munten'. De dag daarop besprak de vergadering het schrijven van de ijzersnijder, waarna men hem verzocht om een gouden afslag toe te zenden met een waarde van *f* 50 à *f* 60.¹⁰⁷ Twee dagen later stuurde Van Bylaer de gevraagde medaille van fijn goud (*bijlage II*, 75). Het stuk woog 1 once 11 engels 8 asen of 48,06 gram. Volgens opgave van de ijzersnijder kostte het *f* 58:6, hetgeen neerkomt op een goudprijs van *f* 37 per once. Inclusief fatsoen, dat volgens Van Bylaer 'over dertich Jaeren [is] geweest 2 gulden', kostte de medaille *f* 60:6. Van Bylaer beëindigde zijn schrijven met het verzoek om goud toegezonden te mogen krijgen, dat op dat moment in Dordrecht moeilijk te verkrijgen was. Daarop besloot de vergadering om Doubleth opdracht te geven om voor *f* 400 gouden munten naar Dordrecht te zenden, die vervolgens werden omgesmolten.¹⁰⁸

Op 6 oktober bestelden de Hoog Mogende Heren voor het Venetiaanse gezantschap nog twaalf gouden medailles. Precies zeven dagen later diende Van Bylaer zijn declaratie voor de dertien door hem geleverde gouden medailles in (afb. 4.19)

¹⁰⁷ NA, SG, inv.nr. 3179, fol. 308 (21 september 1620) = Smit (ed.), *RSG 1619-1620*, nr. 4007. Zie voor de minuut van het schrijven aan Van Bylaer: *ibid.*, inv.nr. 4937, Staten-Generaal aan Van Bylaer, 21 september 1620.

¹⁰⁸ *Ibid.*, inv.nr. 4937, Van Bylaer aan Staten-Generaal, 23 september 1620; *ibid.*, inv.nr. 3179, fol. 312 (24 september 1620) = Smit (ed.), *RSG 1619-1620*, nr. 4019.

Koning van Venetië
 Declaratie van de Bylaer
 goudse medalyne van S. Marco
 gemaekt op goud van
 ysermyd de wille van Bylaer
 aen. Dooet: Hoog v. G. moogt
 Heer, L. d. L. General van
 Verreijde Nederlanden -

No 1620 Den 23^{en} Septemb^r gesonden is
 syn goudse medalyne van S. Marco
 v. g. v. d. 10^{en} 11^{en} Aug 1620
 Looptijd aen goud - - - 58 gnt 6 stuyver
 Voor + faros - 2 gnt 0 -

No 13 Den 13^{en} Septemb^r gesonden is
 syn goudse medalyne van S. Marco
 v. g. v. d. 10^{en} 14^{en} Aug 1620
 Tot 37 gnt d'ont Looptijd aen goud 691 gnt 9 stuyver
 Voor + faros - 24 gnt 0 -

Goud 775 gnt 15 stuyver
 Looptijd de Looptijd gesonden
 de Bylaer goudse medalyne van
 goud aen by de Looptijd
 goud aen by de Looptijd
 Wilhelms van Bylaer
 ysermyd aen

65

Afb. 4.19 Declaratie van Willem van Bylaer voor dertien gouden penningen op het Verbond met Venetië, 13 oktober 1620. [Nationaal Archief, Den Haag. Archief Staten-Generaal]

(*bijlage II*, 76). De twaalf op 13 oktober geleverde medailles wogen 18 once 13 engels en 24 asen. Tegen een goudprijs van *f* 37 per once en een fatsoen van *f* 2 per stuk kostten de penningen tezamen *f* 715:15. Met het op 23 september geleverde stuk kwam de gehele rekening op *f* 775:15. Van Bylaers declaratie voor het snijden van beide stempels, 'opte eene Zijde den leeuw metten pijlen ende Zwaert zijnde de Wapenen van Hare Hoog Mogenden, ende opte andere Zijde Sinte Marco ofte Wapen van Venetien, geheel diep gesneden om mette goude penningen daarmede te slaen', werd in de vergadering van 18 november 1620 besproken (*bijlage II*, 77). De ijzersnijder vroeg voor het graveren van de stempels *f* 90, hetgeen aan hem betaald werd.¹⁰⁹

De verovering van de zilvervloot in 1629

In september 1628 slaagde een vloot van de West-Indische Compagnie onder bevel van admiraal en kapitein-generaal Piet Pietersz. Heyn erin om de uit Mexico afkomstige schepen van de zilvervloot te overmeesteren. In de slag in de baai van Matanzas aan de noordkust van Cuba werden vrijwel zonder slag of stoot zestien Spaanse schepen buit gemaakt. Zij vervoerden een grote lading goud, zilver, parels en andere kostbaarheden. Elf van de zestien schepen werden onmiddellijk tot zinken gebracht, terwijl de overige vijf door Piet Heyn aan zijn vloot werden toegevoegd. In januari 1629 keerde de vloot na een moeizame reis in de Republiek terug. Hier werd de buit verkocht. De totale opbrengst bedroeg ruim 11½ miljoen gulden.

Op 14 januari verscheen Piet Heyn in gezelschap van admiraal Hendrik Cornelisz. Lonck en vier bewindhebbers van de WIC in de vergadering van de Staten-Generaal om verslag uit te brengen van de door hem behaalde overwinning. De vergadering bedankte hem voor zijn rapport en deed de toezegging dat 'deselve op sijne vereeringe en de recompensie nader sullen delibereren'.¹¹⁰ Reeds de volgende dag besloot de vergadering om ter gelegenheid van de verovering van de zilvervloot een triomfpenning te laten slaan (*bijlage II*, 85). Aan de Zeeuwse gedeputeerde dr. Simon van Beaumont werd opgedragen 'om de forme vandien met de inscriptie te concipieren'. Tevens werd vastgesteld dat aan Piet Heyn en aan admiraal Lonck (*bijlage I*, 1629-1a/b) een ketting en een medaille zouden worden geschonken, aan de eerste ter waarde van *f* 1.500, aan de tweede van *f* 750.¹¹¹

De dag daarop overlegde Beaumont de door hem bedachte inscriptie voor de nieuwe triomfpenning, die door de vergadering ongewijzigd werd aanvaard (*bijlage II*, 86). Nog een dag later, op 17 januari 1629, presenteerde Willem Versteegh, stempelsnijder van de Munt van Gelderland, de vergadering 'sekere affteickeninge

¹⁰⁹ NA, SG, inv.nr. 3179, fol. 372 (18 november 1620) = Smit (ed.), *RSG 1619-1620*, nr. 4301. *Ibid.*, inv.nr. 12505, fol. 167 (18 november 1620).

¹¹⁰ *Ibid.*, inv.nr. 3188, fol. 28 (14 januari 1629).

¹¹¹ Zie voor de totstandkoming van deze triomfpenning: Van Kerkwijk, 'Zilvervloot', 62-68.

van de veroveringe van de spaensche silverbloot, mette inscriptie ende circumscrip-tie tottet maken van een triumphs penninck' (*bijlage II*, 87). De stempelsnijder ver-zocht de Hoog Mogende Heren om hiervoor octrooi te mogen hebben. De verga-dering besloot het ontwerp aan Beaumont te hand te stellen 'om te examineren wat hiervan genomen ende geapliceert soude cunnen worden tot den triumphs pen-ninck bij haer Hoog Mogenden goetgevonden te doen slaen'.

Inderdaad zou Versteegh de triomfpenning maken, die de Staten-Generaal op 15 januari 1629 hadden besteld. Op 9 maart werd hem voor de tijd van acht jaar het ge-vraagde octrooi op de triomfpenning verleend (*bijlage II*, 89).¹¹² Drie dagen later werd ook zijn verzoek ingewilligd 'om te becomen stoffe ende materialen tottet slaen vanden Triumph penninck over de conqueste van de spaensche silverbloot' (*bijlage II*, 90). Omdat de penningen vervaardigd zouden worden uit het door Piet Heyn buitgemaakte goud en zilver, wendden de Hoog Mogende Heren zich tot de WIC met het verzoek het benodigde edelmetaal ter beschikking te stellen. Op 17 maart leverde ontvanger-generaal Doubleth de stempelsnijder voor een bedrag van f 300 goud, bestemd voor de vervaardiging van de beide penningen.¹¹³ Op 12 april waren de beide penningen gereed en werden zij in de vergadering getoond: het eer-ste exemplaar, bestemd voor Piet Heyn, woog 3 once 19 engels 10 asen [ongeveer 122 gram], terwijl de aan Lonck te vereren medaille met 3 once 9 engels 5 asen [106,3 gram] iets lichter was. De goudwaarde van beide stukken bedroeg, gerekend tegen een goudprijs van f 38 per once, respectievelijk f 151:1 en f 131:12 (*bijlage II*, 94-95).

Op 29 augustus 1629 wendde Versteegh zich tenslotte nogmaals tot de Staten-Generaal, nu met het verzoek om te mogen worden betaald voor het snijden van de stempels van de penning, voor het fatsoen van de beide door hem geleverde pennin-gen, alsmede voor de door hem gedane reis- en teerkosten. Versteegh ontving daar-op een bedrag van f 250.¹¹⁴

De door Versteegh gesneden penning vertoont op de voorzijde de slag in de baai van Matanzas. Het omschrift luidt: NON FERRO TANTVM HISPANVS, QVANTVM VALET AVRO: AVRVM AVFER · FERRO NON SVPERABIT IBER: (*De Spanjaard vermag zo veel niet door het staal als door het goud. ontnem hem het goud, zo zal de Spanjaard door het staal niet overwinnen*). de keerzijde bevat het volgende Latijnse opschrift in dertien regels: INDICA CLASSE / INTERCEPTA, PAR- / TISQ(ue) · SINE SANGVINE / OPVLENTISSIMIS SPO- / LIIS, AD CVBÆ PORTVM, / HISPANORVM NVNC DA- / MNIS QVAM OLIM CÆDE, / NOBILIOREM, FOEDERATÆ / BELGICO - GERMANIÆ / PROCERES E GAZA CA- / PTIVA MONVMENTVM / CVDI FECERVNT · / CIO OC XXIX · / Cum Privil. (*De Indische vloot onderschept en zonder bloedvergieten een zeer rijke buit ver-*

¹¹² Zie voor het octrooi: NA, SG, inv.nr. 12303, fol. 323 (9 maart 1629).

¹¹³ *Ibid.*, inv.nr. 3188, fol. 164 (17 maart 1629). De betaling werd op 9 april 1629 in het ordonnantieboek opgetekend: *ibid.*, inv.nr. 12505, fol. 351 (9 april 1629).

¹¹⁴ *Ibid.*, fol. 496 (29 augustus 1629).

Afb. 4.20 Triomfpenning op de verovering van de zilvervloot, 1628. Door Willem Versteegh, 1629. Zilver, 58,5 mm, 68,1 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

overd hebbende bij de haven van Cuba, die nu vermaarder is geworden door de schade der Spanjaarden dan te voren door hun nederlaag, hebben de Staten der Verenigde Nederlanden uit de veroverde schat deze als een gedenkteken doen slaan, 1629). Onder het omschrift staat in schrijffletters de afkorting 'Cum Privil.(egio)' ter aanduiding van het aan Willem Versteegh verleende octrooi (afb. 4.20). De penning heeft een diameter van 59 mm.¹¹⁵

Bij het ontwerp voor de voorzijde van de penning maakte Versteegh gebruik van de in 1628 uitgegeven prent die Claes Jansz. Visscher (II) in opdracht van de WIC maakte.¹¹⁶ Het verloop en de plaatsing van de baai wijzen hierop. Maar dat Versteegh erg vrij naar de prent werkte en de voorstelling in het ronde vlak van de penning sterk comprimeerde, blijkt uit de plaatsing van de schepen: waar Visschers prent overzichtelijk is en goed te zien is wat de zilvervloot en wat de schepen van Piet Heyn zijn, heeft Versteegh het gehele vlak van de penning opgevuld met een wirwar van schepen. Pas bij nauwkeurige bestudering blijkt dat de bovenste schepen tot de zilvervloot behoren, terwijl de drie onderste schepen deel uitmaken van de vloot van Piet Heyn. De beide schepen linksonder op de penning, die gebroederlijk naast elkaar varen, blijken ook op de prent voor te komen. Op Visschers prent zijn ze afgebeeld ter linkerzijde van het cijfer 20 van de legenda. Het derde schip dat rechtsonder op de penning is afgebeeld, is evenzeer aan de prent ontleend: het lijkt sterk op het meest rechtse schip met witte zeilen. De van de achterstevan wapperende vlaggen vormen een detail dat Versteegh zelf aan de voorstelling op de penning toevoegde.

115 Van Loon, *Historipenningen*, II, 173.3; Roovers, 'Triomfpenningen', nr. 9.

116 Zie Rijksmuseum, inv.nr. RP-P-OB-79.383.

Afb. 4.21 Beloningspenning op de verovering van de zilvervloot, 1628, door Frederik Hendrik geschonken aan Piet Heyn, 1629. Goud, 49 mm, 54,92 gram. [Rijksmuseum Amsterdam]

Van de penning op de verovering van de zilvervloot lijken in opdracht van de Staten-Generaal slechts de gouden afslagen voor Heyn en Lonck te zijn geslagen. Geen van beide zijn bewaard gebleven. Dit in tegenstelling tot de penning die stadhouder Frederik Hendrik eveneens in 1629 aan Piet Heyn schonk voor de verovering van de zilvervloot (afb. 4.21). Dit unieke, gegraveerde stuk met het wapen van de prins op de voorzijde en het opschrift *Je Maintiendrai 1629* op de keerzijde bevindt zich tegenwoordig in de verzameling van het Rijksmuseum.¹¹⁷

Geschenken voor gedeputeerden en gezanten

In het voorgaande zijn alle triomfpenningen die in opdracht van de Staten-Generaal werden gemaakt, beschreven. In deze paragraaf bekijken we ze in samenhang, zodat vergelijkingen kunnen worden getrokken. Daarbij gaat het over de personen aan wie triomfpenningen werden vereerd, over de omvang van de bestellingen en over ontwikkelingen in formaat, prijs en beeldenaar.

Het merendeel van de triomfpenningen die de Staten-Generaal vanaf augustus 1594 lieten maken, was in eerste instantie bedoeld om onder de gedeputeerden zelf te worden uitgedeeld. Nadien werden echter met regelmaat extra afslagen besteld, die men aan de kettingen hing, waarmee vertrekkende gezanten of verdienstelijke militairen werden beloond. Dat gold niet voor de medailles op het verbond met Ve-

117 Uitenhage de Mist-Verspyck, 'Goud', 106-112 en Sanders, *Oranjepenningen*, 10.

netië uit 1620 en op de verovering van de zilvervloot uit 1629. Deze waren respectievelijk bestemd voor de leden van het Venetiaanse gezantschap dat in oktober 1620 de ratificatie van het gesloten verbond overbracht en voor Piet Heyn en admiraal Lonck. Op een enkele uitzondering na was de triomfpenning op de synode van Dordrecht uit 1619 bedoeld voor de deelnemers aan die synode. En ook de in juni 1609 door Gerard van Bylaer geleverde penningen lijken uitsluitend als geschenk te zijn vereerd aan de Franse en Engelse bemiddelaars en hun gevolg.

Uit de besluiten van de Staten-Generaal om triomfpenningen te laten maken én uit de betalingsordonnanties valt in grote lijnen op te maken hoeveel penningen besteld werden, voor wie deze bedoeld waren en wat ze kostten. Wat opvalt is, dat in de loop van de jaren het formaat van de penningen groter en de stuksprijs hoger worden (zie tabel 4.2).

De triomfpenningen die men laat maken zijn bedoeld voor de gedeputeerden ter Staten-Generaal zelf. In januari 1603 wordt er gesproken van de gedeputeerden 'int voorleden jaer zesthien hondert ende twee geresideert hebbende.' In november 1609 worden ze gegeven aan de 'ordinaris gedeputeerden, tegenwoordich inde vergaderinge der heeren Staten-Generael comparerende' en een jaar later is slechts sprake van 'ordinaris gecommitteerden ter vergaderinge'. En als in juni 1616 een triomfpenning op het verbond met de Hanze en de ontruiming van de pandsteden wordt geslagen, besluit de vergadering penningen te schenken aan 'elcken van de heeren gedeputeerden vande provincien ter deser vergaderinge'.

Toch betekent dit geenszins dat eenieder die de vergaderingen bijwoont, een triomfpenning krijgt. In de praktijk is het aantal gedeputeerden dat de vergadering van de Staten-Generaal bijwoont immers nooit constant en in hoge mate aan fluctuaties onderhevig. Daarbij stuurt het ene gewest veel meer gedeputeerden dan het andere: zo is het aantal Hollandse gedeputeerden doorgaans het grootst. De oplossing die gevonden wordt, blijkt te bestaan in een verdeelsleutel. Hoe deze verdeelsleutel werkt, blijkt uit de resoluties aangaande de bestelling van triomfpenningen in de jaren 1594, 1600 en 1609. Hierin is duidelijk aangegeven voor wie de te bestellen medailles bedoeld zijn en hoe de verdeling onder de verschillende gewesten plaats vond. Op den duur lijken steeds 21 triomfpenningen te worden besteld: voor Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Groningen telkens twee, voor Holland vijf en voor Gelderland drie, één medaille voor elk kwartier. De drie overige exemplaren zijn bestemd voor de griffier, de ontvanger-generaal en het 'comptoir' (zie tabel 4.3).¹¹⁸ Als de Staten-Generaal in 1616 triomfpenningen laten slaan op het verbond met de Hanze en de teruggave van de pandsteden, dan dient het aantal medailles te worden vervaardigd 'tot het gewoonelijck getal'.

¹¹⁸ Van Deursen, 'Staatsinstellingen', 352 spreekt van tien tot vijftien gedeputeerden in de eerste decennia, later wat meer 'maar een aantal van dertig werd zelden gehaald'. Zie ook Thomassen, *Instrumenten*, 84 en Groenveld, *Verlopend getij*, 74.

TABEL 4.2 Datum, stuksprijs, formaat, aantal en rekening van bestelde en geleverde triomfpenningen

medaille	datum	fl.	diam.	aantal	prijs
<i>op last van de Staten-Generaal geslagen triomfpenningen</i>					
Coevorden en Groningen	24 aug. 1594	100	51	18 (23)*	2.501
Overwinningen 1597	29 dec. 1597	72	52	(28)	2.800
Fort Sint-Andries en Nieuwpoort	29 dec. 1600	100	55	22	3.229
Overwinningen 1602	2 jan. 1603		55	?	3.651
Sluis en steden in Staats Vlaanderen	23 okt. 1604	120	55	?	5.752**
Franse en Engelse mediateurs	mei/jun. 1609			(25)	2.596
Gulik	4 dec. 1610	120	51	21***	4.827**
Hanze- en pandsteden	23 jun. 1616	150		21****	
Synode van Dordrecht	24 mrt. 1619	150	59		
Verbond met Venetië	17 aug. 1620	80	48	13 (13)	865
Verovering van de zilvervloot	15 jan. 1629	150	59	2 (2)	550
<i>op last van de Raad van State geslagen triomfpenningen</i>					
Geertruidenberg	26 mei 1594		43	10	
Twaalfjarig Bestand	6 nov. 1609		52	21 (25)	6.975**

n.b.: bij 'aantal' is het aantal bestelde triomfpenningen aangegeven; tussen haken is het aantal daadwerkelijk afgeleverde exemplaren aangegeven.

* Uiteindelijk werden twintig penningen geleverd voor de gedeputeerden en drie extra exemplaren voor vertrekkende gezanten.

** Dit bedrag is inclusief de kosten van de zilveren en koperen rekenpenningen.

*** Op 17 december 1610 werd bepaald om triomfpenningen te bestellen 'ten nombre voor elcke provincie gelijk de distributie vande leggen ende goude penningen t'voorleden jaer is gedaen'.

**** Besloten werd om triomfpenningen te laten slaan 'tot het gewoonlijk getal'.

Bron: resoluties Staten-Generaal en ordonnantieboeken.

Toch blijft het gebruik van triomfpenningen niet beperkt tot de gedeputeerden ter Staten-Generaal: na de eerste bestellingen voor eigen kring, laten de Hoog Mogende Heren geregeld extra exemplaren slaan om aan de kettingen te hangen die zij aan vertrekkende gezanten en verdienstelijke militairen schenken. En soms zeggen zij al triomfpenningen toe, nog voordat zij gemaakt zijn. Of zelfs, voordat men de beslissing heeft genomen om ze te laten maken. Zo verlenen de Staten-Generaal op 6 oktober 1600 de overste Arent van Groenevelt (*bijlage I, 1600-6*) 'een gouden medaille, sulx als d'heeren Staten van mejninge sijn te doen maken'.¹¹⁹ Van de eerste triomfpenningen worden met enige regelmaat afslagen geschonken, maar het totale aantal komt beslist niet uit boven hetgeen men in eerste instantie voor de ei-

119 NA, SG, inv.nr. 3144, fol. 753 (6 oktober 1600) = Japikse (ed.), *RSG 1600-1601*, 174, nt. 1.

TABEL 4.3 Verdeling van triomfpenningen per gewest

medaille	datum	Gl	H	Z	U	F	O	Gr	Ov	T	L
Coevorden en Groningen	24 aug. 1594	3	6	3	1	1	2		2	18	20
Fort Sint-Andries en Nieuwpoort	29 dec. 1600	4	5	2	2	2	2	2	3	22	
Gulik	4 dec. 1610									21	
Twaalfjarig Bestand	6 nov. 1609	3	5	2	2	2	2	2	3	21	21

Gl = Gelderland; H = Holland; Z = Zeeland; U = Utrecht; F = Friesland; O = Overijssel; Gr = Groningen; ov = overig; T = totaal aantal bestelde triomfpenningen; L = totaal aantal geleverde triomfpenningen.

Bron: resoluties Staten-Generaal en ordonnantieboeken.

TABEL 4.4 Aantal triomfpenningen besteld voor gedeputeerden ter Staten Generaal en voor anderen

medaille	datum	gedeputeerden	anderen
<i>op last van de Staten-Generaal geslagen triomfpenningen</i>			
Coevorden en Groningen	24 aug. 1594	20	12
Overwinningen 1597	29 dec. 1597	(28)	2
Fort Sint-Andries en Nieuwpoort	29 dec. 1600	22	3
Overwinningen 1602	2 jan. 1603	?	3
Sluis en steden in Staats Vlaanderen	23 okt. 1604	?	29
Franse en Engelse mediateurs	mei/jun. 1609	0	25
Gulik	4 dec. 1610	21	3
Hanze- en pandsteden	23 jun. 1616	21	
Verbond met Venetië	17 aug. 1620	0	16
Verovering van de zilvervloot	15. jan. 1629	0	2
<i>op last van de Raad van State geslagen triomfpenningen</i>			
Inname van Geertruidenberg	26 mei 1594	0	2
Twaalfjarig Bestand	6 nov. 1609	21	33

Bron: resoluties Staten-Generaal en ordonnantieboeken.

gen gedeputeerden bestelt. Dat verandert aan het begin van de zeventiende eeuw: van de triomfpenningen op de verovering van Sluis en op het Twaalfjarig Bestand worden tientallen exemplaren als vereringen geschonken (zie tabel 4.4). Daar staat evenwel tegenover dat de resoluties en de betalingsordonnanties steeds minder vaak melden, welke triomfpenningen worden uitgereikt. Zozeer zelfs, dat in veel gevallen niet eens bekend is wat de Staten-Generaal in de jaren twintig van de zeventiende eeuw schenken.

Triomfpenningen na 1628

Vanaf 1628 beschikten de Staten-Generaal over een eigen beloningsmedaille die, met enkele aanpassingen, tot aan het einde van de Republiek in gebruik zou blijven.¹²⁰ Toch komen ook na 1629 in de vergadering nog enkele malen voorstellen ter tafel om nieuwe triomfpenningen te slaan.

Het eerste voorstel dat ter sprake kwam betrof het slaan van penningen op de overwinning in de slag op het Slaak. In september 1631 voer een grote Spaanse scheepsmacht de Schelde af met als doel een legermacht van 6.000 soldaten te ontschepen om Willemstad in te nemen en de oevers van het Volkerak te bezetten. In de avond van 12 september 1631 viel een gecombineerd Hollands-Zeeuwse vloot onder bevel van Marinus Hollaer de Spanjaarden aan. De opkomende mist en de onverwachte aanval zorgden voor grote verwarring onder de aanvallers. De Nederlandse vloot slaagde erin om vrijwel alle Spaanse schepen te enteren of tot zinken te brengen. Ruim 1.500 opvarenden verdronken en 4.000 soldaten, die bij Steenbergen aan land kwamen, werden gevangengenomen.

Op 16 september besloot de vergadering 'dat men vanwege t'landt sal doen slaen een Triumph penningh over de groote victorie die Godt de heer Almachich den staet deser landen over des vijants vloote heeft gegeven op de stromen' (*bijlage II*, 102). Voordat de penningen zouden worden geslagen, wenste de vergadering aftekening en opschriften ervan onder ogen te krijgen. Maar daarbij bleef het: in het register van de resoluties van de Staten-Generaal komt de penning op de slag op het Slaak na september 1631 niet meer voor, terwijl ook een betalingsordonnantie ontbreekt. Op de slag op het Slaak bestaan evenwel verschillende penningen (afb. 4.22). Een aantal daarvan werd geslagen op last van de Staten van Zeeland, welk gewest zich door de aanval zeer bedreigd had gevoeld.¹²¹

Een uiterst curieus voorval deed zich voor in de loop van 1640 toen opdracht werd verstrekt voor de vervaardiging van kettingen en medailles op de grote overwinning die Tromp in oktober 1639 behaalde op de Spaanse Armada bij Duins. Hierbij werd de Spaanse vloot vernietigend verslagen. Volgens de opgave die

120 Cf. *infra* 380 e.v.

121 Van Loon, *Historipenningen*, II, 197.2; Roovers, 'Triomfpenningen', nr. 51.

Afb. 4.22 Beloningspenning op de Slag op het Slaak. Door Aert Verbeeck, 1631. Goud, 56,6 x 49,8 mm, 43,29 gram. [Paleis Het Loo Nationaal Museum]

Tromp op 29 oktober in de vergadering van de Staten-Generaal deed verloren de Spanjaarden zo'n 40 schepen en 7.000 opvarenden.¹²²

Voor het behaalde succes vereerden de Hoog Mogende Heren Tromp op 4 november 1639 een bedrag van f 6.000.¹²³ In eerste instantie ontving alleen Tromp een verering, totdat Witte de With en enkele andere vlagofficieren zich op 10 mei 1640 per rekwest tot de vergadering wendden met het verzoek om ook een verering te mogen ontvangen. Daarop gelastte men het college dat in het leven was geroepen om toe te zien op de verdeling van de bij Duins veroverde buit om samen met vertegenwoordigers van de verschillende admiraliteiten een advies in te dienen.¹²⁴ Op 19 mei werd het advies voorgelezen en door de vergadering ongewijzigd overgenomen. Aan De With werd een ketting van f 800 en een medaille van f 200 geschonken, aan Evertsen een keten van f 800 en aan commandeur Banckert een keten van f 700.¹²⁵ Drie dagen later besloot de vergadering om ook aan schout-bij-nacht Joris Cats een ketting van f 500 met een medaille van f 200 te schenken.¹²⁶ Op 13 juli werden de vier door goudsmid Carel Codde de Jonge vervaardigde kettingen getoond, waarbij werd aangetekend dat de daarbij bestelde medailles van f 200 'niet

¹²² De Boer, *Armada*, 132.

¹²³ NA, SG, inv.nr. 3245, fol. 393 (4 november 1639).

¹²⁴ *Ibid.*, inv.nr. 3246, fol. 204 (10 mei 1640).

¹²⁵ *Ibid.*, fol. 226 (19 mei 1640).

¹²⁶ *Ibid.*, fol. 315 (13 juli 1640).

Afb. 4.23 Beloningspenning op de Slag bij Duins. Door Johannes Loeff, 1641. Goud, 63 mm, 103,4 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

en sijn te becoomen'. Daarop besloot de vergadering Codde opdracht te geven de kettingen zo te verzwaren, dat ze alle *f* 200 meer waard zouden zijn. Op 24 juli werden de vier vergrote kettingen in de vergadering vertoond en op 13 augustus werd een betalingsordonnantie ten bedrage van *f* 3.209:11 gedepêcheerd.¹²⁷

Het meest opmerkelijk aan de hele zaak is echter dat de Middelburgse stempelsnijder Johannes Loeff zich bijna een jaar later op 14 juli 1641 tot de Staten-Generaal richtte, waarbij hij een door hem gesneden penning op de overwinning bij Duins aanbood. De vergadering besloot deze niet aan te nemen, maar gelastte Loeff de penning wel uit te geven. Opvallend is evenwel dat het opschrift op de keerzijde wel degelijk melding maakt van een opdracht van de Staten-Generaal (afb. 4.23).¹²⁸ Of de vier scheepsofficieren nadien alsnog een exemplaar van Loeffs penning ontvingen, is niet bekend.

Overigens had Loeff zich al eerder tot de Staten-Generaal gewend: op 10 februari 1640 had hij de Hoog Mogende Heren benaderd met het verzoek om gouden afslagen van een door hem gesneden triomfpenning op de inname van Breda in 1637 af te nemen, maar ook toen had de vergadering het verzoek van de hand gewezen (*bijlage II*, 105). Toch lijkt Loeff ondanks de afwijzing wel degelijk in zijn opzet te zijn geslaagd, want op 7 mei 1640 ontving de Middelburgse stempelsnijder een bedrag van *f* 492 voor 'het gout, silver ende fatsoen, mitsgaders voor de onkosten van

¹²⁷ NA, SG, inv.nr. 3246, fol. 335 (24 juli 1640); *ibid.*, inv.nr. 12507, fol. 111 (13 augustus 1640).

¹²⁸ *Ibid.*, inv.nr. 3247, fol. 377 (14 juli 1641): 'is niet aengenomen, maer gelast uijt te geven'; Van Loon, *Historipenningen*, II, 252.1-2; Roovers, 'Triumphpenningen', nrs. 103 en 104. De Man, *Leven en werken*, 35-38 geeft maar liefst vijf verschillende stempelvarianten van de penning.

Materialen ende het maecken vande Stempels van een Goude ende 2 silvere penningen' (*bijlage II*, 107). Daarbij ging het om exemplaren van de penning op de inname van Breda. Deze werden de volgende dag in een door Van der Maa vervaardigde verguld zilveren doos uit naam van de vergadering aangeboden aan prins Willem, de zoon van stadhouder Frederik Hendrik.¹²⁹

In maart 1646 gaven de Hoog Mogende Heren opdracht voor de vervaardiging van een bijzondere beloningsmedaille, bestemd voor zeven onderofficieren en soldaten die eind februari een geslaagde overval op de stad Tienen in Vlaams Brabant hadden gepleegd. In eerste instantie werd voorgesteld om een geldbedrag uit te delen, maar op 24 maart 1646 wijzigde de vergadering het voorstel en besloot men 'dat de voorsz. respective sommen in goude kettingen ende medailgens respective sullen worden geconverteert'.¹³⁰ Op 12 april leverde Johannes van der Maa vier gouden kettingen, bestemd voor de onderofficieren, en twee grote en een kleine gouden medaille voor een tamboer, een soldaat en een vrijwilliger.¹³¹ Daarop richtten de vier onderofficieren zich per rekwes tot de vergadering, kennelijk met het verzoek om ook een medaille te mogen ontvangen. Op 14 april stemden de Hoog Mogende Heren hiermee in en kenden zij de vier onderofficieren 'een medaille ter weerde van vijff a ses pont Vlaems' [toe], 'daerop aen de eene sijde sal staen het wapen van de Generaliteijt ende aen de andere zijde de Stadt Thienen met inscriptie van dit Jaer 1646' (*bijlage II*, 112). Van de beloningspenning bestaat een zilveren exemplaar in de verzameling van Teylers Museum (afb. 4.24).¹³²

De penning heeft op de voorzijde tot omschrift VIRTUTIS PREMIVM (*beloning van dapperheid*). Het opschrift op de keerzijde luidt: TIENEN / 27 FEBR. 1646. Van der Maa bracht op 12 april voor de beide grote medailles tezamen f 268:10 in rekening en aan fatsoen f 16, voor de kleine medaille f 49:10 en f 12 aan fatsoen. De beide grote medailles wogen samen 6 once 11 engels (201,48 gram), de kleine 1 once 4 engels (36,91 gram). Op 17 mei 1646 werd de declaratie voor de andere vier medailles gelezen. Samen wogen deze 2 once 18 engels (89,2 gram). Voor het goud rekende Van der Maa f 118:8, aan fatsoen f 12 per medaille. De hoge bedragen voor fatsoen lijken een aanwijzing te zijn dat Van der Maa de medailles zelf goot.¹³³

De laatste keer dat het uitgeven van een triomfpenning aan de orde kwam, was op 25 juni 1648, toen de voorzitter van de vergadering, Jonkheer Amelis van den Bouchorst, heer van Wimmenum, het voorstel ter tafel bracht om ter gelegenheid van de op 30 januari van dat jaar te Munster gesloten vrede een triomfpenning te doen slaan (*bijlage II*, 113). De vergadering besloot het voorstel vooralsnog aan te hou-

129 NA, SG, inv.nr. 3246, fol. 197 (5 mei 1640).

130 *Ibid.*, inv.nr. 3252, fol. 129 (24 maart 1646).

131 *Ibid.*, fol. 154 (12 april 1646).

132 Inv.nr.: TMNK. 00507.

133 NA, SG, inv.nr. 3252, fol. 202 (17 mei 1646). Zie voor de betalingsordonnanties: *ibid.*, inv.nr. 12508, fol. 8 (11 mei 1646) en fol. 10 (30 mei 1646).

Afb. 4.24 Zilveren afslag van de beloningspenning op de Aanslag op Tienen. Geleverd door Johannes van der Maa, 1646. Zilver, 38 mm, 6,87 gram. [Teylers Museum, Haarlem]

den en na te zoeken, wat in 1609 bij het sluiten van het Twaalfjarig Bestand ‘nopen-de het slaen off maecken van een penningh is gepasseert’. In de volgende vergadering werd over het voorstel van Van den Bouchorst niet meer gesproken. Van een op last van de Staten-Generaal uitgegeven penning op de Vrede van Munster zou het dan ook niet komen.

De beloningspenning van de Staten-Generaal, 1628-1795

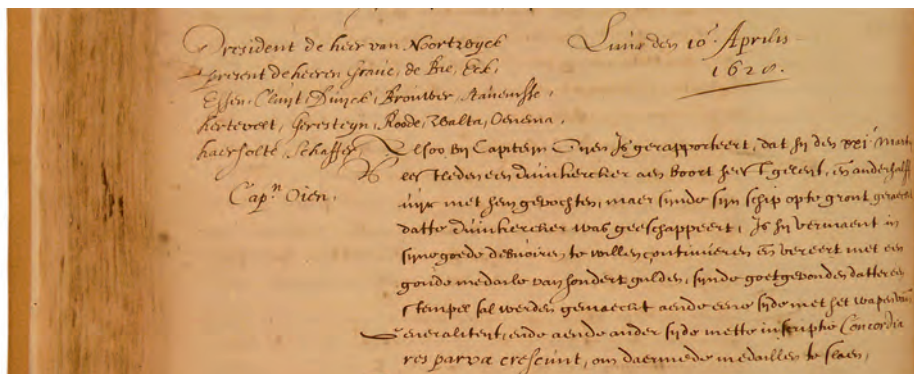
Het eerste model, 1628-1660

De triomfpenning van Laurens van Teylingen, 1628-1637

De triomfpenningen die tot 1628 door de Staten-Generaal werden uitgereikt, refererden alle aan specifieke voorvallen. In het voorgaande zagen we reeds dat naast de Hoog Mogende Heren ook andere bestuurlijke colleges exemplaren van dergelijke penningen bestelden om die naar eigen believen uit te reiken. Met de introductie van een nieuwe triomfpenning in 1628 kwam aan deze situatie een eind.

Op maandag 10 april van dat jaar verscheen kapitein Cornelis van Oyen (*bijlage I*, 1628-2) in de vergadering van de Staten-Generaal (*bijlage II*, 82). Van Oyen was met zijn schip Gouda uitgezonden om te patrouilleren voor de Vlaamse kust. Daarbij was de Gouda op 21 maart naast een Duinkerker kaper komen te liggen, waarmee het schip anderhalf uur lang slag had geleverd. Toen de Gouda aan de grond liep, wist de Duinkerker te ontkomen. De gedeputeerden besloten om Van Oyen een gouden medaille ter waarde van *f* 100 te schenken, met aan de ene zijde het wapen van de Generaliteit en aan de andere kant het opschrift *CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT* (afb. 4.25). De resolutie vermeldt niet aan wie de opdracht om de medaille te vervaardigen werd verstrekt, maar uit het verdere verloop blijkt dat de Hoog Mogende Heren zich tot Laurens van Teylingen wendden.

Laurens van Teylingen was in oktober 1622 aangesteld als essayeur-generaal van de Unie. Als een soort chemisch adviseur van de Raden Generaalmeesters was hij belast met de controle van het goud- en zilveragehalte van in de Republiek circule-

Afb. 4.25 Resolutie van de Staten-Generaal om aan kapitein Cornelis van Oyen een medaille van f 100 te vereren met het wapen van de Generaliteit en het omschrift 'concordia res parvae crescent', 10 april 1628. [Nationaal Archief, Den Haag, Archief Staten-Generaal]

rende Nederlandse en buitenlandse munten.¹³⁴ Daarnaast gold Van Teylingen als een kundig graveur. Als proeve daarvan kan de kaart gelden, die hij in 1627 van de Wognummeer graveerde (afb. 4.26).¹³⁵ Maar Van Teylingen verwierf vooral bekendheid als graveur van penningen. Van zijn hand zijn penningen bekend op de overwinning op de slag op de Zuiderzee (1573), op het beleg van Bergen op Zoom (1622), op de verovering van de zilvervloot (1628), en op het beleg van 's-Hertogenbosch en de inname van Wesel (1629).¹³⁶ Dat Van Teylingens talent als stempelsnijder door de Hoog Mogende Heren onderkend werd, blijkt uit het octrooi dat zij de essayeur-generaal in februari 1627 hadden verleend op de beide eerstgenoemde penningen en op een derde stuk, waarvan geen afslagen bekend zijn (*bijlage II*, 81). Opmerkelijk is dat het octrooi ook gold voor alle penningen die Van Teylingen in de toekomst zou snijden, op voorwaarde 'dat hij suppliant niet nieuwe sal uijtgeven voor dat hij 't selve alsvorens ter vergaderinge van hare Hoog Mogenden sal hebben getoond'.¹³⁷

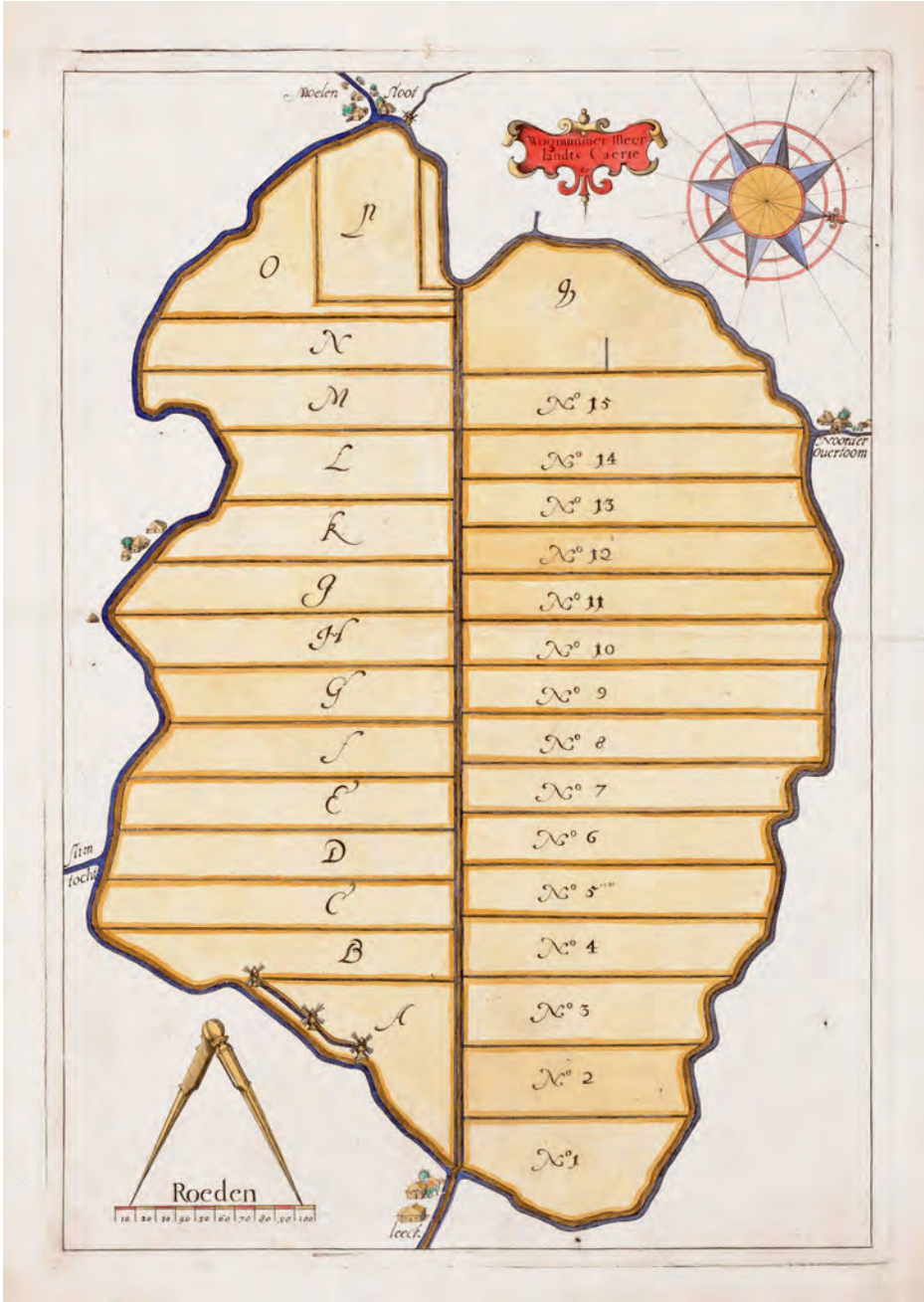
Op 6 mei werd het door Van Teylingen ingediende ontwerp voor de medaille voor Van Oyen goedgekeurd (*bijlage II*, 83). Het is niet bekend wanneer de essayeur-generaal de stempels voor de medaille gereed had en wanneer Van Oyen de

¹³⁴ Zie voor zijn commissie als essayeur-generaal: NA, SG, inv.nr. 12270, fol. 369.

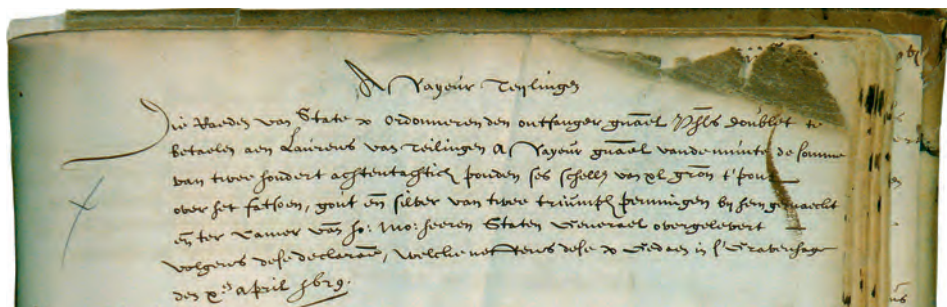
¹³⁵ Het Westfries Museum bezit vijf exemplaren van deze niet gedateerde kaart: inv.nrs. 07907-1 t/m 07907-5. De kaarten zijn 37,4 x 26,6 cm en dragen in de titelcartouche dezelfde signatuur LVTF, die men ook op de penningen van Laurens van Teylingen aantreft. Zie ook Kapitein, 'Van Teijlingen', 16.

¹³⁶ Van Loon, *Historipenningen*, I, 169-170: slag op de Zuiderzee; *ibid.*, II, 149.4: Bergen op Zoom; *ibid.*, II, 173.2: zilvervloot; *ibid.*, II, 178: 's-Hertogenbosch en Wesel en *ibid.*, II, 183: 's-Hertogenbosch. Zie Roovers, 'Triumphpenningen', nrs. 62-63, 60, 118, 70 en 71. Zie voor Van Teylingens penningen Van Erp, 'Monogram'.

¹³⁷ NA, SG, inv.nr. 12303, fol. 224 (23 februari 1627).

Afb. 4.26 Kaart van Wognummermeer. Door Laurens van Teylingen, 1627. Kopergravure, 37,4 x 26,6 cm. [Westfries Museum]

Afb. 4.27 Betalingsordonnantie ten name van Laurens van Teylingen voor een gouden en een zilveren triomfpenning, 10 april 1629. [Nationaal Archief, Den Haag. Archief Staten-Generaal]

hem toegezegde beloning in ontvangst kon nemen.¹³⁸ Wel is duidelijk dat Van Teylingen lang op zijn honorarium moesten wachten. Op 21 november van dat jaar verzocht hij de Staten-Generaal om betaling van f 200 (*bijlage II*, 84). In de resolutie van die vergadering is Van Teylingens penning nauwkeurig beschreven: aan de ene zijde de wapens van de zeven gewesten die gezamenlijk de Republiek vormden, op de andere zijde de Generaliteitsleeuw. Het opschrift luidde *CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT, DISCORDIA MAXIMÆ DILABUNTUR*. Van Teylingens rekwest werd ter onderzoek aan de thesaurier-generaal gezonden, maar bleef zonder gevolg. Op 4 april 1629 verzocht de essayeur-generaal opnieuw om betaling, ditmaal voor het snijden van een triomfpenning ‘krachtens een eerdere resolutie’, als ook voor de levering van een gouden en een zilveren exemplaar (*bijlage II*, 92). Het verzoek werd doorgegeven aan griffier Cornelis Musch, waarna het de daarop volgende dag opnieuw in de vergadering aan de orde kwam (*bijlage II*, 93). De vergadering stemde in met de betaling van f 288:6 aan essayeur-generaal Van Teylingen: f 200 voor het graveren van de beide stempels, f 83:10 voor een gouden afslag en f 4:16 voor het zilveren exemplaar. De betaling werd op 10 april 1629 in het ordonnantieboek opgetekend (afb. 4.27).¹³⁹

In openbare verzamelingen komen gouden exemplaren van de door Van Teylingen ontworpen medaille niet voor. Toch zijn er de nodige exemplaren van vervaardigd. Zo kreeg griffier Musch op 9 juni 1632 opdracht om 24 ‘medailles van de Unie’ te doen slaan (*bijlage II*, 103). Niet zeker is of hieraan gevolg is gegeven. Een betalingsordonnantie voor 24 van dergelijke medailles werd niet aangetroffen. In

¹³⁸ Zie www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BesluitenStaten-generaal1626-1651, 10 november 1628, nr. 10 (geraadpleegd 2 september 2011): Van Oyen verscheen die dag in de vergadering om verslag uit te brengen van de behandeling van zijn bemanning, nadat zijn schip bij Boulogne-sur-Mer aan de grond was gelopen. Van een uitreiking van de medaille wordt in de resolutie niet gesproken.

¹³⁹ NA, SG, inv.nr. 12505, fol. 352 (10 april 1629).

Afb. 4.28 Zilveren afslag van de beloningspenning van de Staten-Generaal, 1ste type. Door Laurens van Teylingen, 1629-1637. Zilver, 58 mm, 93,22 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

verschillende verzamelingen komen wel zilveren afslagen van de penning voor. Het lijkt aannemelijk dat deze door Van Teylingen zelf werden verkocht, immers uit de aanduiding CVM PRIV(ilegio) op de keerzijde ter weerszijde van het wapenschild van het gewest Groningen, blijkt dat de Hoog Mogende Heren de essayeur-generaal octrooi hadden verleend om als enige de penning te mogen vervaardigen en te verkopen.¹⁴⁰

Van Teylingens beloningspenning heeft op de voorzijde de met een gestrikt lint samengebonden wapens van de zeven gewesten, die tezamen de Republiek der Verenigde Nederlanden vormen. De wapenschilden zijn geplaatst in volgorde van rang, van boven af, verspringend van links naar rechts¹⁴¹: het wapen van het hertogdom Gelderland¹⁴², rechtsboven het wapen van het graafschap Holland¹⁴³, linksmidden het wapen van het graafschap Zeeland¹⁴⁴, rechtsmidden het wapen van de heerlijkheid Utrecht¹⁴⁵, linksonder het wapen van de heerlijkheid Fries-

¹⁴⁰ Het octrooi dat in februari 1627 voor de duur van acht jaar aan Van Teylingen werd verleend op de drie door hem vervaardigde triomfpenningen, verbood uitdrukkelijk de verkoop door anderen 'in goud ofte silver ofte andersints'.

¹⁴¹ Protocollair gezien is de rechter positie hoger dan de linker. Voor degene die de penning bekijkt, lijkt het wapenschild van Gelderland ter linkerzijde geplaatst en dus lager dan dat van Holland. Maar de heraldiek gaat uit van de drager en niet van de aanschouwer van het wapen, zodat heraldisch rechts voor de aanschouwer links is.

¹⁴² de heraldische beschrijving van het wapen luidt: gedeeld: I: in azuur (= blauw) een omgewende, dubbelstaartige leeuw van goud, gekroond van hetzelfde en getongd en genageld van keel (= rood); II: in goud een leeuw van sabel (= zilver), getongd en genageld van keel.

¹⁴³ in goud een leeuw van keel, getongd en genageld van azuur.

¹⁴⁴ golvend doorsneden: I van goud, beladen met een ten halve uit de baren naar boven komende leeuw van keel, getongd en genageld van azuur; II golvend gedwarsbalkt van zes stukken van azuur en zilver.

¹⁴⁵ gevierendeeld: I en IV: van keel met een kruis van zilver; II en III: van goud met een leeuw van keel, getongd en genageld van azuur; met een middenschild tranche van zilver en keel.

Afb. 4.29 P. Bizot, *Medalische historie der Republyk van Holland* [...], Amsterdam 1690. Afbeelding van de beloningspenning van de Staten-Generaal, 1ste type. Het wapenschild van Gelderland (linksboven) draagt een hertogelijke kroon. [particuliere verzameling]

land¹⁴⁶, rechtsonder het wapen van de heerlijkheid Overijssel¹⁴⁷ en geheel onder het Groninger wapen.¹⁴⁸ Het in een fraaie strik samenkomende lint dat de zeven gewestelijke wapenschilden samenbindt, heeft een symbolische betekenis: het verwijst naar de band die de gewesten bindt. Op de keerzijde is het wapen van de Generaliteit afgebeeld: een naar links gewende, gekroonde leeuw met zwaard en bundel met zeven opwaarts gerichte pijlen in de klauwen. Het opschrift dat op de voorzijde van de penning begint en op de keerzijde doorloopt, luidt: [rozet] CONCORDIA · RES · PARVÆ · CRESCVNT · / [rozet] · DISCORDIA · MAXIMÆ · DILABVNTVR · (*Door eendracht groeit het kleine; door tweedracht raakt het grote in verval*) (afb. 4.28). Dit was het devies van de Republiek, ontleend aan Sallustius *De Bello Iugurтинum* X, 10.

Wat aan de door Van Teylingen ontworpen medaille direct in het oog springt, is het feit dat de op de voorzijde afgebeelde wapenschilden van de zeven gewesten alle

¹⁴⁶ in azuur twee gaande, boven elkander geplaatste leeuwen van goud, vergezeld van zeven liggende blokjes van hetzelfde, geplaatst 2, 2, 3.

¹⁴⁷ in goud een golvende dwarsbalk van azuur; over alles heen een leeuw van keel, getongd en genageld van azuur. Overigens is in het Overijsselse wapen de golvende dwarsbalk *over* de leeuw geplaatst, en niet, zoals het eigenlijk hoorde, de leeuw *over* de dwarsbalk. Op deze wijze kon Van Teylingen voor het Overijsselse wapen het ponsoen van het identieke Hollandse wapen gebruiken en er met een afzonderlijk ponsoentje de golvende dwarsbalk overheen aanbrengen.

¹⁴⁸ gedeeld: I: in goud een dubbele adelaar van sabel, dragende op zijn borst een schildje van zilver, beladen met een dwarsbalk van sinopel; II: in zilver drie golvende linkerschuinbalken van azuur, vergezeld van elf schuingeplaatste harten van keel, 1, 4, 4, 2.

hetzelfde type open kroon dragen.¹⁴⁹ Dit is vooral opmerkelijk, daar Gelderland als enige van de zeven gewesten een hertogdom was. Op grond van dat feit eiste het gewest de eerste rang onder de provincies op en verkreeg deze ook altijd, zelfs boven het in financieel en politiek opzicht veel belangrijkere Holland dat ruim de helft van de kosten van de generaliteit droeg. Van de door Van Teylingen ontworpen penning bestaat dan ook een variant, waarop boven het wapen van Gelderland een gesloten hertogelijke kroon is geplaatst. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat het om een latere versie van Van Teylingens medaille gaat. Ook dit stuk draagt de aanduiding 'CVM PRIV(ilegio)'. Een exemplaar van beide varianten kwam voor in de veiling Sotheby's, Londen 8 juli 1997.¹⁵⁰ Ook Bizot beeldt in zijn *Medalische historie* uit 1690 de penning met het correcte Gelderse wapen af (afb. 4.29).¹⁵¹

In de resoluties uit 1628 en 1629 wordt de door Van Teylingen ontworpen beloningspenning doorgaans aangeduid als triomfpenning. In technisch opzicht is deze benaming ongetwijfeld correct: ook bij Van Teylingens creatie ging het om een in een munthuis geslagen medaille, die, net als de voorgaande triomfpenningen, het uiterlijk had van een groot muntstuk met voorstellingen uitgevoerd in een uitermate laag reliëf. Maar anders dan de vroegere triomfpenningen is de nieuwe beloningspenning niet geslagen ter herinnering aan een bepaald succes, aan een door de Republiek in de strijd tegen de Spaanse vijand behaalde triomf. In feite refereert de door Van Teylingen ontworpen penning aan geen enkel specifiek voorval. Voorheen gebeurde het met regelmaat dat een op last van de Staten-Generaal of provinciale Statenvergadering geslagen triomfpenning ook door andere instellingen werd uitgereikt.¹⁵² Aan deze onderlinge uitwisselbaarheid maakte de beloningspenning van Van Teylingen een einde: met de wapenschilden van de zeven gewesten, de Generaliteitsleeuw en het 'concordia res parvæ crescunt'-motto van de Republiek leende de nieuwe beloningspenning zich uitsluitend voor gebruik door de Staten-Generaal zelf. Bovendien verschafte het emblematische karakter Van Teylingens beloningspenning een tijdloos karakter, dat deze tot het geschenk van de Republiek 'par excellence' maakte, geschikt om te worden uitgereikt aan prominente buitenlandse gezanten én aan verdienstelijke burgers. Van Teylingens beloningspenning zou in gebruik blijven totdat de Franse inval in de winter van 1794-1795 een einde aan de Republiek der Verenigde Nederlanden maakte. Gedurende deze periode van bijna 170 jaar zou het uiterlijk van de beloningspenning van de Staten-Generaal slechts twee maal een wijziging ondergaan.

149 Van der Laars, *Wapens*, 28 spreekt van provinciekronen. Daarbij werd geen onderscheid gemaakt tussen de graafschappen Holland en Zeeland en de overige gewesten. Vriendelijke mededeling drs. E. Elzenga, Apeldoorn.

150 Sotheby's Londen, veiling 8 juli 1997, lotnrs. 182-183. De catalogus vermeldt niet uit welke collectie de stukken afkomstig zijn. Het blijkt te gaan om de verzameling J.W. Frederiks; vriendelijke mededeling Dim Verschoor, Strijen.

151 Bizot, 137 (4). Wel ontbreekt in de gravure de aanduiding 'CVM PRIV'. Op p. 251 is een vergelijkbaar stuk afgebeeld, waarbij geen van de gewestelijke wapenschilden een kroon draagt.

152 Cf. supra, hoofdstuk I, 46-47 en hoofdstuk IV, 336-337.

Tussen 1628 en 1637 waren het eerst Hendrik Mirou en vervolgens Hans Bouwens van der Houven die de door de Staten-Generaal verleende ketens leverden. Zij werden betaald voor de hoeveelheid goud die zij bij het maken van de kettingen hadden verwerkt én ontvingen daarover tevens het fatsoen of maakloon. Anders was het gesteld met de aan de kettingen hangende medailles, die afzonderlijk werden besteld. Zij werden betrokken van essayeur-generaal Van Teylingen, die niet alleen de stempels voor de eerste beloningspenning sneed, maar ook het octrooi op de vervaardiging van én de handel in deze medailles bezat.

Toch is het succes van de nieuwe triomfpenning in eerste instantie minder groot dan altijd werd gedacht: al eerder bleek dat na 1630 nog maar sporadisch ketens of medailles werden vereerd en dat het present van de Staten-Generaal in die jaren in veel gevallen alleen uit een ketting bestond.¹⁵³

De gietpenning van Johannes van der Maa, 1654-1660

In 1637 veranderde de praktijk drastisch. Op 28 mei van dat jaar overleed essayeur-generaal Laurens van Teylingen; ook goudsmid Bouwens van der Houven was toen reeds gestorven. Niet langer ontvingen de opvolgers van Mirou en Bouwens van der Houven uitsluitend betaling voor de door hen gemaakte kettingen, maar ook voor de weinige penningen die zij leverden. Daarbij werden zij zowel voor het gebruikte goud betaald, als ook voor het fatsoen. In de vergadering van 15 april 1637 is voor het eerst sprake van een 'affgegoten medaille', bestemd voor Lelio, graaf Pompeo (*bijlage I, 1637-2*). Deze gegoten medaille werd geleverd door de Haagse goudsmid Carel Codde de Jonge, die er f 150 voor ontving: f 137 voor de penning en f 13 voor het fatsoen. Het was de enige medaille die Codde leverde; daarnaast vervaardigde hij tussen 1636 en 1640 nog zeven kettingen. Ook zijn opvolger Johannes van der Maa werd incidenteel betaald voor door hem geleverde penningen. Dat hij die zelf goot, blijkt uit het feit dat zij bij aanvang van de vergadering van de Staten-Generaal werden gewogen om goudwaarde én fatsoen te kunnen bepalen. Voor deze gietpenningen moeten Codde en/of Van der Maa nieuwe modellen hebben vervaardigd. Van deze 'affgegoten medailles' zijn geen exemplaren bewaard gebleven. Het staat dan ook niet vast of het de beloningspenning van Van Teylingen was, die door de goudsmiden werd nagegoten. Zeker is wel dat de officieren en soldaten die in 1646 werden beloond vanwege de aanval op Tienen (*bijlage I, 1646-1a/g*) een speciaal voor deze gelegenheid vervaardigde medaille ontvingen, die afweek van het in 1628 geïntroduceerde type.¹⁵⁴

Een belangrijke omslag vond plaats toen de Hoog Mogende Heren in augustus 1654 besloten om medailles te schenken aan zestien niet bij naam genoemde Nederlandse kooplieden in Londen (*bijlage I, 1654-6a/o*) die de Staatse ambassadeurs tij-

153 Cf. supra, hoofdstuk III, 255-256, grafiek 3.8 en tabel 3.7.

154 Cf. supra 378-380.

dens de vredesbesprekingen in Westminster hadden bijgestaan. Hiervoor leverde Van der Maa in oktober van dat jaar een nieuw model dat vervolgens in de secrete kas werd bewaard (*bijlage II, 114*). Vanaf dat moment werd de medaille tot een standaard onderdeel van de door de Staten-Generaal gegeven vereringen, los aan een lint óf hangend aan een gouden ketting als onderdeel van een keten. Toen de vergadering vijf jaar later besloot om de wapens op de beloningspenning aan te laten passen, was de beloningsmedaille zo ingeburgerd dat de tekst van de resolutie spreekt van ‘goude Medailles, die somwijlen bij hare Hoog Mogenden aen uijtheemsche Ministers ende anderen werden vereert’ (*bijlage II, 119*). Deze opmerking moet betrekking hebben op de praktijk uit de jaren 1654-1660. In die jaren leverde Van der Maa enkele tientallen medailles, naar we mogen aannemen vervaardigd met de modellen die in oktober 1654 in de secrete kas waren opgeborgen. En de opmerking dat de bestaande medaille ‘in eenige schilden vandien, gedresseert sal werden’ is een duidelijke aanwijzing dat het onderscheid tussen de medaille van Van der Maa en het in 1660 geïntroduceerde model met name gezocht moet worden in de uitvoering van de wapenschilden. Het lijkt dan ook niet gewaagd om te veronderstellen dat Van der Maa in 1654 het ontwerp van Van Teylingen als voorbeeld nam.

Vanuit technisch oogpunt is de overgang van Van Teylingens geslagen medaille naar de door Haagse goudsmiden gegoten penningen goed te begrijpen: als ervaren stempelsnijder en medailleur kende essayeur-generaal Van Teylingen het procédé van het slaan van munten en penningen met behulp van stempels en muntpers. Codde, Van der Maa en hun opvolgers daarentegen hadden op dit vlak geen enkele ervaring. Bovendien hadden zij niet de beschikking over de kostbare, gespecialiseerde apparatuur die nodig was om penningen te slaan. Als goudsmid daarentegen waren zij goed op de hoogte van de techniek van het gieten met behulp van modellen en verstonden zij de kunst van het ciseleren. Dergelijke bewerkingen maakten deel uit van hun dagelijkse routine.

Het tweede model: de gegoten penning uit de jaren 1660-1693

In de loop van de zeventiende eeuw maakten de door Van Teylingen ontworpen beloningspenning en Van der Maa's gietpenning plaats voor een nieuw model, waarop aan het Generaliteitswapen schildhouders en een kroon waren toegevoegd. Van Kerkwijk meende dat deze verandering in 1664 plaats vond. In augustus van dat jaar werd door de Staten-Generaal een commissie in het leven geroepen, die zich moest buigen over ‘het formeren van een nieuwe medaille, daer mede haere Hoog Mogenden gewoon sijn uijtheemsche en andere ministers te regaleren’ (*bijlage II, 122*). Tot leden van de commissie werden benoemd Johan van Gent, raadspensionaris Johan de Witt en de Utrechtse gedelegeerde Gijsbert van der Hooelck.¹⁵⁵

155 Van Kerkwijk, ‘Vereeringspenningen’, 24.

Voorts wees Van Kerkwijk in dit verband op de opdracht die de Staten-Generaal in 1663 aan de Haagse zegelsnijder Pieter Pijl gaven om stempels te snijden voor het grootzegel en het contrazegel van de Republiek.

Maar bij nader onderzoek blijkt de hypothese van Van Kerkwijk geen stand te houden: van de commissie die een nieuw ontwerp voor de beloningsmedaille van de Staten-Generaal diende voor te bereiden, is verder niets bekend, terwijl het zegel van de Republiek tot 1795 geen verandering onderging.¹⁵⁶ Bovendien was inmiddels duidelijk geworden dat Van Teylingens beloningspenning al in 1662 niet meer in gebruik was. In januari van dat jaar hadden de Staten-Generaal aan de vertrekkende Geneefse envoyé François Turretini een keten ter waarde van f 1.000 (*bijlage I, 1662-1*) geschonken. In december 1948 kwam de aan Turretini vereerde medaille in Bazel ter veiling. Het betrof een penning van het tweede model, dat dus al vóór 1664 in gebruik was genomen.

Uit stukken die stammen uit het bezit van Adriaan Reiniersz. Pauw valt op te maken dat de Staten-Generaal enige tijd na de sluiting van de Vrede van Munster van de creatie van Laurens van Teylingen afweken. Samen met Johan van Matenesse was Pauw door het gewest Holland naar de vredesbesprekingen te Munster afgevaardigd. Een niet onbelangrijke taak van ceremoniële aard, waar Pauw mee te maken kreeg, betrof de vaststelling van de vorm van het wapen dat de vertegenwoordigers van de Republiek dienden te voeren en dat duidelijk zichtbaar boven de toegang tot de Staatse residentie te Munster aangebracht diende te worden.¹⁵⁷ Na een aantal voorafgaande besprekingen, richtte Adriaan Pauw zich op 1 september 1645 per brief tot mr. Gerard Schaep Pietersz., raad ter admiraliteit van Zeeland en fervent genealoog en heraldicus, met het verzoek zijn gedachten te willen laten gaan over de vraag hoe een wapen van de Republiek eruit zou moeten zien, met welke kroon het gedekt behoorde te zijn en van welke ornamenten het verder nog voorzien diende te worden (*bijlage II, 109*).¹⁵⁸ In zijn schrijven aan Schaep betoogde Pauw dat aangaande het wapen van de Staten-Generaal 'tot noch toe geen seekere Voet oft order is genomen' en dat 'de tegenwoordighe tijt ende occasien wel soude vereysschen dat daerop eenmael yet seekers wierde gearresteert ende geproportioneert na de iegenwoordighe lusten ende digniteyt van haere Hoog Mogenden'. Pauw eindigde zijn brief met verzoek aan Schaep om de zaak 'in stillicheydt sonder veeler kennisse', maar wel met enige spoed af te handelen. In een tweede, aan Pauw gericht schrijven wijdde de befaamde Utrechtse genealoog mr. Cornelis Booth aan de hand van een groot aantal door hem bijgevoegde tekeningen uit over de vorm

¹⁵⁶ Groenveld, *Tachtigjarige Oorlog*, 152.

¹⁵⁷ NA, Pauw, inv.nr. 66. Volgens de inhoudsopgave bevat fol. 276 e.v. briefwisseling over het door de Republiek te voeren wapen. In de in leer ingebonden bundel ontbreken deze stukken. Zie: Pauw, 'Aanteekeningen', 65 e.v., waarin de navolgende brieven zijn gepubliceerd.

¹⁵⁸ Pauw, 'Aanteekeningen', 65-66: 'hoe ende in welcke voege het Waepen van haer Hoog Mogenden alderbest soude connen verciert ende met hoedanighe croone naede iegenwoordighe constitutie van 's landts saeken binnen ende buyten behooren gearneert ende becleet te werden'.

van de leeuw in het schild, van de beide schildhouders en van de kroon (*bijlage II, 110*).¹⁵⁹

Een ongesigneerd stuk van 8 september 1645 getiteld 'consideration op het stellen van een croon boven het wapen van de Generaliteyt der Vereenigde Nederlanden', dat aan Pauw én aan drie andere naar Munster afgevaardigde gezanten werd toegezonden, lijkt briefwisseling en discussie samen te vatten (*bijlage II, 111*).¹⁶⁰ Voorgesteld werd het wapen te dekken met een kroon, die 'minder is als een Conings ende meerder als een Hertoghs Hoed'. Volgens de auteur van de 'consideration' was de door hem voorgestelde kroon 'niet anders als een Hertogs of te Cheurvorst's roo fluweelen hoed, uitgenomen dat deselve (behalven den rand met Ermijnen (GS: hermelijnen) onder omgeslagen wesende) daar en boven noch heeft een gouden cirkel ofte croone à double fleurons en de boven op een boord peerlen cruyswys op de geseide roo fluweelen Hoet tot meerder cieraet gemaect'. Hij achtte de Republiek gerechtigd een dergelijke kroon te voeren, omdat het hertogdom Gelderland er deel vanuit maakte, evenals het grote en machtige graafschap Holland, tal van veroverde steden in de hertogdommen Vlaanderen en Brabant, als ook de koninkrijken Jacatra en Ternate. Voorts behoorde het schild, waarin de gekroonde leeuw met zwaard en pijlenbundel werd gesteld, effen te zijn en niet ovaal. En met betrekking tot de schildhouders deelde de schrijver mede dat ervoor gezorgd diende te worden dat zij 'haer steerten niet tusschen de beenen laten hangen, sijnde sulcx een teycken van bloodheyt [GS: lafheid] ende derhalven verwerpelyc'. Evenmin behoorden zij op het schild te leunen of te springen, 'maar 't selve handsaem op houden'.

Op 12 oktober 1645 werd het nieuwe wapen in de vergadering van de Staten-Generaal getoond, zonder dat op de resolutie een besluit viel.¹⁶¹ Twee dagen later kwam de zaak ook aan de orde in de vergadering van de Staten van Holland. De vergadering nam het voorstel van een schild met een leeuw met pijlenbundel, geflankeerd door twee leeuwen als schildhouders over. De beide schildhouders, zo meende men, dienden net als de leeuw in het Hollandse wapen rood van kleur te zijn. Maar uiteindelijk zag men hiervan af uit vrees dat 'eenige vande andere provincien daer over jaloers sijn als off Hollant het steunsel soude schijnen vande unie ende daerom mejnen datse geel behooren te sijn off de eigen couleur vande leeuwen'.¹⁶² Toen de Staatse ambassadeurs begin januari 1646 hun intrek te Munster na-

159 In Pauw, 'Aantekeningen' zijn deze tekeningen niet afgebeeld. Schaep en Booth kenden elkaar goed en stonden met elkaar in geregelde briefwisseling, vooral over heraldische aangelegenheden. Zie Dudok van Heel, 'Onderzoek', 50 en 57.

160 *Ibid.*, 68 veronderstelt dat het stuk stamt van mr. Gerard Schaep Pietersz. Behalve aan Pauw werd het stuk ook gezonden aan de Hollandse afgezant Johan van Matenesse, de Gelderse afgevaardigde Bartold van Gendt, heer van Meynerswijck, de Zeeuwse gedputeerde Johan de Knuyt en de Utrechtse vertegenwoordiger Godert van Reede, heer van Nederhorst.

161 NA, SG, inv.nr. 3251, fol. 452 (12 oktober 1645).

162 Groenveld, 'Unie, religie en militie', 74. Zie ook De Vries, *Wapens*, 36-37.

Afb. 4.30 Adriaan Reiniersz. Pauw, ambassadeur bij de onderhandelingen te Munster. Naar Anselm van Hulle, uitgeven door F. van Beusecom, circa 1645. Kopergravure, 30,2 x 19,2 cm. [Haags Gemeentearchief]

Afb. 4.31 Piedfort van een zilveren rijder of dukaton van het gewest Utrecht. Zilver, 1659. Op de keerzijde is het nieuwe generaliteitswapen geplaatst. [Geldmuseum, Utrecht]

men, lieten zij het nieuwe wapenschild boven de toegangsdeur van hun residentie aanbrengen.¹⁶³ Het zorgde terstond voor de nodige ophef. Charles Ogier, aalmoezenier van de Franse ambassadeur D'Avaux, meende er het wapen van het hertogdom Gelderland in te zien, terwijl de Venetiaanse ambassadeur Alvise di Tommaso Contarini berichtte dat het wapen met een gesloten kroon 'alla reale' was gedekt.¹⁶⁴ Van Pauw (afb. 4.30) en de andere Staatse ambassadeurs naar Munster bestaan gravures naar geschilderde portretten van de hand van Anselm van Hulle (1601-na 1674). Boven de ovale lijsten, waarin de portretten zijn gevat, prijkt symbolisch het nieuwe wapen van de Generaliteit.

In de jaren daarna werd het nieuwe Generaliteitswapen ook elders ingevoerd. Op voorstel van hofmeester Johan Bertram de Mortaigne besloten de Staten-Generaal op 19 april 1657 dat men al het tinwerk 'opt nieu fatsoen sal veranderen en des Generaliteijts wapenen daerop laeten snijden'. Ongetwijfeld was hiermee het nieuwe wapen bedoeld.¹⁶⁵ Vanaf 1659 komt het wapen voor op de in dat jaar ingevoerde hele en halve zilveren rijders of dukatons (afb. 4.31). In de omschrijving van het uiterlijk van de nieuwe muntstukken, die de Raden Generaalmeesters op 1 juli 1659 opstelden, bepaalden zij dat de beeldenaar niet zou afwijken van die van de gouden rijder, maar dat boven het wapen een andere kroon zou worden geplaatst 'van hooger Souverainiteit, en in maniere als deselve of op vrede handeling tot Munster, off elders is in swang geweest' (*bijlage II, 115*).¹⁶⁶

Uiteindelijk werd ook op de beloningspenning van de Staten-Generaal het nieuwe Generaliteitswapen aangebracht: op voorstel van de gewesten Utrecht en Gro-

163 Zie voor een afbeelding Pauw, 'Aanteekeningen', t.o. 72.

164 Zie Poelhekke, *Vrede*, 228. Ogier merkte op 13 januari 1646 op: 'sur la porte' [...] 'ils ont fait mettre les armoiries de la duché de Gueldre comme de la plus qualifiée Seigneurie qu'ils possèdent' (*boven de deur hebben zij het wapen van het hertogdom Gelderland laten plaatsen, als zijnde de hoogst gekwalificeerde heerlijkheid die zij bezitten*). En Contarini tekende nauwelijks een week later, op 19 januari 1646, in zijn *Relazione* aan: 'una sontuosissima arma, fatta poner da loro sopra la porta dell'alloggiamento, con una corona alla reale, chiusa e coperta, il che mai più per l'avanti era stato praticato' (*een schitterend wapen, door hen boven de deur van hun residentie aangebracht, met een bijna koninklijke kroon, gesloten en dicht. Iets wat nog niet eerder is gedaan*).

165 NA, SG, inv.nr. 3263, fol. 263 (19 april 1657).

166 NA, GMK, inv.nr. 10, fol. 22-23.

Afb. 4.32 Beloningspenning van de Staten-Generaal, 2de type. Door Pieter Verdijn, 1669-1691. Goud, 72 mm, 117,8 gram. Exemplaar afkomstig uit de familie van Sir William Temple. [Paleis Het Loo Nationaal Museum, Apeldoorn. Bruikleen Stichting tot Instandhouding Van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden]

ningen werd op 13 oktober 1660 besloten dat het stempel 'in eenige schilden vanden, gedresseert sal werden', overeenkomstig de ter vergadering besproken, maar in de resolutie helaas niet opgetekende aanwijzingen (*bijlage II*, 119).¹⁶⁷

Het nieuwe met een gesloten kroon gedekte en van twee aanzijnde, gekroonde leeuwen als schildhouders voorziene Generaliteitswapen vormt het meest in het oog springende verschil tussen de door Van Teylingen ontworpen medaille en het in 1660 geïntroduceerde model (afb. 4.32). Maar bij nader bestudering blijken er andere, veel belangrijker wijzigingen te zijn doorgevoerd. Op de eerste plaats zijn veranderingen geïntroduceerd aan drie van de zeven gewestelijke wapens. Het wapen van het gewest Gelderland kreeg nu definitief de gesloten, hertogelijke kroon, waarop het gewest aanspraak maakte (afb. 4.33a). Het tweede wapen dat er op de nieuwe beloningsmedaille anders uitziet, is dat van het gewest Utrecht: op het nieuwe model ontbreekt het hartschild van de stad Utrecht, dat op Van Teylingens medaille nog duidelijk zichtbaar was (afb. 4.33b). De reden voor deze verandering is niet duidelijk. Tenslotte heeft ook het wapen van het gewest Groningen een wijziging ondergaan: waar het eerste model nog een uit twee kwartieren bestaand wapen

¹⁶⁷ NA, SG, inv.nr. 3266, fol. 588 (13 oktober 1660).

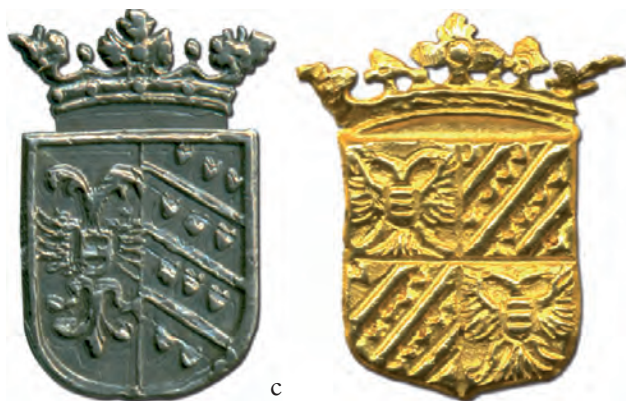

toont, is het Groningse wapen op het nieuwe model gevierendeeld (afb. 4.33c).

Van veel groter belang echter is een tweede, door Van Kerkwijk niet opgemerkte wijziging: op Van Teylingens penning begint het devies 'CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT, DISCORDIA MAXIMÆ DILABUNTUR' op de zijde met de zeven gewestelijke wapens, terwijl het omschrift op het nieuwe model aanvangt op de zijde met het Generaliteitswapen. Hieruit blijkt onomstotelijk dat de medaille is 'gekeerd', dat de voorzijde met de zeven gewestelijke wapenschilden van het eerste model van de beloningspenning van de Staten-Generaal tot keerzijde is geworden van het tweede model (afb. 4.34ab).¹⁶⁸ Deze wijziging was niet zonder betekenis: het lijkt erop dat de Hoog Mogende Heren in de laatste jaren van de Tachtigjarige Oorlog, toen te Munster vredesbesprekingen werden gehouden, aan de buitenwacht duidelijk wilden maken dat nu het geheel belangrijker was dan de delen.

Het tweede model van de beloningspenning van de Staten-Generaal heeft op de voorzijde het wapen van de Generaliteit: een schild met een naar links gewende, gekroonde leeuw met zwaard en pijlenbundel in de klauwen, gedekt met een gesloten kroon met vier beugels en opgehouden door twee aanziende, gekroonde leeuwen. Het wapen rust op een symmetrisch ornament van gestileerde bladranken. De keerzijde vertoont de met een gestrikt lint samengebonden wapens van de zeven gewesten van de Republiek, geplaatst in volgorde van rang, van boven af, verspringend van links naar rechts: Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Groningen. Op de nieuwe beloningsmedaille heeft het lint een nog veel prominentere plaats gekregen: het verbindt niet alleen de gewestelijke wapenschilden met elkaar, maar vormt tevens een fraai gestrikte knoop in het hart van de medaille. Meer nog dan bij Van Teylingens medaille het geval was geweest, accentueert de voorstelling de hechte band die de gewesten verenigt. Op deze symboli-

¹⁶⁸ *Catalogus KPK*, nr. 568 beschrijft de voorzijde abusievelijk als de zijde met de leeuw en het omschrift CONCORDIA etc. Schutte, *Buitenlandse vertegenwoordigers*, ill. 4a is een van de weinige auteurs die de wijziging lijkt te hebben opgemerkt. De auteur gaat evenwel niet op de achtergronden van de verandering in.

Afb. 4.33abc Beloningspenningen van de Staten-Generaal, 1ste (links) en 2de type (rechts). Vergelijking van de wapenschilden van: (a): Gelderland; (b): Utrecht; en (c): Groningen. [Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek van België, Brussel] (links); Paleis Het Loo Nationaal Museum, Apeldoorn. Bruikleen Stichting tot Instandhouding Van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden (rechts)]

sche manier legt de beloningsmedaille van de Staten-Generaal de nadruk op de samenwerking tussen de gewesten en het belang van de Generaliteit. Het omschrift is ongewijzigd gebleven: [rozet] CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT · / [rozet] DISCORDIA MAXIMÆ DILABUNTUR. Op de medailles komt de aanduiding CUM PRIV. niet langer voor. Van het tweede model bestaan twee varianten: gegoten exemplaren, die in gebruik waren tot 1691 en geslagen exemplaren die tussen 1691 en 1747 werden uitgereikt.

Van de gegoten beloningspenning van de Staten-Generaal van het tweede model zijn verschillende exemplaren bekend, voorkomend in openbare verzamelingen, beschreven in veilingcatalogi of andere numismatische publicaties (zie tabel 4.5). De medailles hebben een diameter van 70-72 mm. Van de keten die aan De Sélys (*bijlage I, 1669-2b*) werd vereerd, is naast de medaille ook de ketting bewaard gebleven.

Van de vijf navolgende penningen, die alle in de jaren 1662-1679 werden verleend, is bekend aan wie zij werden geschonken:

1662 – medaille uitgereikt aan François Turretini (*bijlage I, 1662-1*) (tabel 4.5, nr. 8)

Op 17 juni 1661 verleenden de Hoog Mogende Heren audiëntie aan François Turretini, Calvinistisch predikant en professor in de theologie te Genève. Uit naam van het stadsbestuur verzocht Turretini de Staten-Generaal om een bijdrage in het herstel van de beschadigde stadsmuren. De vergadering willigde het verzoek in en besloot op 14 januari 1662 om Turretini te vereren met een keten ter waarde van f 1.000. Van de aan Turretini geschonken keten bleef alleen de medaille bewaard. Deze werd in 1948 te Bazel en vervolgens in 1950 in Amsterdam geveild.¹⁶⁹ In april 1983 werd de medaille bij een diefstal ontvreemd.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Münzen und Medaillen A.G., Bazel, veiling 3-4 december 1948, lotnr. 321 (afb. pl. XVI); J. Schulman B.V., Amsterdam, veiling 24-25 april 1950, nr. 885 (afb. pl. X).

¹⁷⁰ In een advertentie in De Telegraaf van woensdag 13 april 1983 werd van de diefstal melding gemaakt.

Afb. 4.34ab Beloningspenningen van de Staten-Generaal, (a) 1ste en (b) 2de type. (a): door Laurens van Teylingen, zilver, 58 mm, 93,2 gram; (b): door Pieter Verdijn, goud, 72 mm, 117,8 gram. In 1660 werd overgestapt op het 2de type beloningspenning. De keerzijde van het oude type werd tot voorzijde van het nieuwe type. [Geldmuseum, Utrecht (links); Paleis Het Loo Nationaal Museum, Apeldoorn. Bruikleen Stichting tot Instandhouding Van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden (rechts)]

1667 – medaille uitgereikt aan Willem Joseph baron van Ghent (*bijlage I, 1667-10a*) (tabel 4.5, nr. 1).

Een van de belangrijkste episoden uit de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog (1665-1667) was de roemruchte tocht naar Chatham. In juni 1667 verscheen een Nederlandse vloot onder bevel van luitenant-admiraal Michiel de Ruyter onverwacht in de monding van de Theems. Na inname van het fort Sheerness voer luitenant-admiraal Willem Joseph baron van Ghent met 30 schepen de Medway op. Bij Gillingham stuitten de schepen op een inderhaast over het water gespannen ketting, die men stuk voer. Vervolgens stak de Nederlandse vloot de bij Chatham voor anker liggende Engelse oorlogsschepen in brand. Het vlaggenschip de Royal Charles werd als buit mee teruggevoerd naar de Republiek.¹⁷¹

De Staten van Holland vereerden Cornelis de Witt, die als commissaris namens de Staten-Generaal de tocht bijwoonde, en de beide luitenants-admiraal De Ruyter

¹⁷¹ De spiegel van het schip maakt deel uit van de afdeling Nederlandse Geschiedenis van het Rijksmuseum te Amsterdam, inv.nr.: NG-MC-239.

TABEL 4.5 Gegoten medailles van het tweede model, voorkomend in openbare verzamelingen en op veilingen

<i>in openbare collecties</i>						
nr.	collectie	inv.nr.	diam.	gewicht	jaar	naam
1	GM		70	317,5	1667	Willem Joseph baron van Ghent
2	GM	P.01827	70	185,3	1667	David Vlugh
3	PHL		72	117,8	1668-1679	familie Temple
4	privé-bezit				1669	François de Sélys
5	GM	1920-8		192,8		
<i>in veilingen</i>						
nr.	veiling	lotnr.	diam.	gewicht	jaar	naam
6	Schulman 1922	246	72	130		
7	Schulman 1927	1567	72	121,2		
8	Schulman 1950	885	72	118	1662	François Turrettini
9	Christie's 1981	123	71	ca. 125		

GM = Geldmuseum, Utrecht; PHL = Nationaal Museum Paleis Het Loo, Apeldoorn.

en Van Ghent met een gouden beker, versierd met een geëmailleerd fries met daarop een voorstelling van de tocht naar Chatham (afb. 1.36).¹⁷² Tegelijkertijd schonken de Staten-Generaal vanwege de verovering van het geschut van de Royal Charles een gouden keten ter waarde van f 2.500 aan Van Ghent, een van f 2.000 aan viceadmiraal De Liefde, een van f 1.500 aan schout-bij-nacht David Vlugh en een van f 1.000 aan kapitein Thomas Tobiasz. (*bijlage I, 1667-10a/d*).

Voor de medailles die de Staten-Generaal aan Van Ghent en diens mede-officieren schonken, werd het model met het Generaliteitswapen gebruikt. De keerzijde van de medailles werd leeg gelaten om er een inscriptie op aan te kunnen brengen (afb. 4.35). Het opschrift op de keerzijde van de aan Van Ghent vereerde medaille luidde:

1667 / De Staten Generael / der Vereenighde Nederlanden / hebben goet geuonden aen den / Lieut. Admiraal van Ghent als en / Chef gecommandeert hebbende t'gros / van fre-gatten daer mede het fameux / exploit den 21. 22. 23 Juny 1667 op de / Rivieren van Lon-den en Rochester / is int werk gestelt, te vereeren / een goude keeten met een Medaille / tot een gedenckteecken in / sijne familie en voor / de posteriteit.

Van de aan Van Ghent uitgereikte keten bleef alleen de medaille bewaard. Deze

¹⁷² Zie voor een recente beschrijving van de bekertjes van De Witt en De Ruyter: Pijzel-Dommisse, 'Goud- en zilverproductie', 18-21.

Afb. 4.35 Willem Joseph baron van Ghent, luitenant-admiraal van Holland. Door Jan de Baen, 1667-1672. Olieverf op doek, 111 x 92,5 cm. Linksonder is de aan Van Ghent vereerde medaille afgebeeld. [Rijksmuseum Amsterdam]

kwam in 1828 in het bezit van Museum Het Koninklijk Penningkabinet (thans: Geldmuseum te Utrecht). In de nacht van 28 op 29 december 1914 werd het stuk bij een inbraak gestolen. Sindsdien is het vermist.¹⁷³

1667 – medaille uitgereikt aan David Vlugh (*bijlage I, 1667-10c*) (tabel 4.5, nr. 2).

Schout-bij-nacht David Vlugh diende tijdens de tocht naar Chatham onder luitenant-admiraal Van Ghent. De Staten-Generaal schonken Vlugh een keten ter waarde van f 1.500.¹⁷⁴

Net als bij de aan luitenant-admiraal Van Ghent uitgereikte penning, was de keerzijde van de medaille van David Vlugh voorzien van een gegraveerd opschrift, dat als volgt luidde:

1667 / De Staten Generael / der Vereenighde Nederlanden / hebben goet geuonden aen den schout / bij Nacht Vlugh als in die qualiteit / onder den Lieut. Admiraal van Ghent / gecommandeert hebbende het gros van / fregatten daer mede het fameux exploit / den 21. 22. 23 Junij 1667 op de Rivieren / van Londen en Rochester is int werck / gestelt te vereeren een goude keeten / met een Medaille tot een gedenck / teecken in sijne familie en / voor de posteriteijt.

In 1707 gaf David Vlughs zoon Albert de keten in bewaring bij de Wees- en Momboirkamer te Enkhuizen. Het zou nadien door niemand worden opgeëist. Toen de Wees- en Momboirkamers in 1838 werden geliquideerd, verviel het object aan het Rijk. Uiteindelijk kwam de medaille in Museum Het Koninklijk Penningkabinet en vervolgens in het Geldmuseum terecht (afb. 4.36). Een in 1880 door het gemeentebestuur gedaan verzoek aan de minister van Financiën om penning en ketting weer aan Enkhuizen in bewaring te geven, werd geweigerd.¹⁷⁵ Van David Vlugh bestaat een door Hendrik Bary gegraveerd portret, waarop hij de medaille aan een ketting diagonaal over de borst draagt (afb. 4.37). Onder de voorstelling staat de inscriptie van de keerzijde van de medaille.

1668-1679 – medaille afkomstig uit de Temple-familie (tabel 4.5, nr. 3).

De medaille is afkomstig uit de familie Temple (afb. 4.32) en moet zijn uitgereikt aan Sir William Temple, ambassadeur van de koning van Engeland in de Republiek, of aan zijn jongere broer Henry Temple. William Temple ontving tot drie maal toe van de Staten-Generaal een keten ter waarde van f 6.000: in februari 1668 ter gelegenheid van de ondertekening van drie verdragen (*bijlage I, 1668-2a*), in augustus

¹⁷³ *Catalogus KPK*, nr. 980. Franks, *Medallic Illustrations*, I, 527, nr 175. Het opschrift in Van Kerkwijk, 'Vereeringspanningen', 26.

¹⁷⁴ *Ibid.*, nr. 981.

¹⁷⁵ Westfries Archief, nummer toegang 0003, oud-rechterlijke en weeskamerarchieven, inv.nr. 5061, boedelpapieren Enkhuizen, nr. 120; *ibid.*, nummer toegang 0121, gemeentebestuur Enkhuizen 1813-1921, inv.nr. 63, register notulen vergadering burgemeesters en wethouders, 1880-27 okt. 1884. Vriendelijke mededeling Will C. Thijssen, 3 september 2007.

Afb. 4.36 Beloningspenning van de Staten-Generaal, 2de type. Door Pieter Verdijn, 1667. Goud, 71 mm, 185,3 gram. Medaille uitgereikt aan David Vlugh. [Geldmuseum, Utrecht]

1678 vanwege zijn belangrijke rol bij de totstandkoming van de Vrede van Nijmegen (*bijlage I, 1678-2a*) en een jaar later in augustus 1679, nadat hij uit de Republiek was teruggeroepen (*bijlage I, 1679-2a*). In februari 1668 werd Temple vergezeld door zijn jongere broer Henry, die als zijn secretaris optrad. Henry Temple ontving een keten van f 2.000 (*bijlage I, 1668-2b*).

Het is niet duidelijk om welke van de Temple-medailles het gaat. Wat opvalt is dat de medaille, die deel moet hebben uitgemaakt van een keten van f 6.000 of f 2.000 met slechts 117,8 gram of 3 onces 16½ engels niet erg veel weegt.¹⁷⁶

1669 – medaille uitgereikt aan François de Sélys (tabel 4.5, nr. 1).

Op 10 oktober 1669 besloten de Staten-Generaal om François de Sélys en baron van Elderen, gezanten van de keurvorst van Keulen, prins-bisschop van Luik, te vereren met een keten van f 1.200 (*bijlage I, 1669-2a/b*). Bij de aan De Sélys vereerde medaille bleef de ketting bewaard.

In 1949 concludeerde Van Gelder dat alle hem op dat moment bekende medailles

¹⁷⁶ Het stuk werd door Munthandel Verschoor uit Strijen gekocht bij Glendining's, Londen, veiling 14 juni 1995, lotnr. 815. Het bevindt zich in Nationaal Museum Paleis Het Loo te Apeldoorn, als langdurig bruikleen van de Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden.

Afb. 4.37 Schout-bij-nacht David Vlugh. Door Hendrik Bary, uitgegeven door E. van den Hoef. Kopergravure, 43,3 x 35,7 cm. Vlugh draagt de aan hem vereerde medaille. [Teylers Museum, Haarlem]

Afb. 4.38 Zilveren afslag van de beloningspenning van de Staten-Generaal, 2de type. Door Jurriaan Pool, 1668. Zilver, 65 mm, 75,41 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

met dezelfde modellen waren vervaardigd.¹⁷⁷ Op grond van zijn bevindingen op-
perde hij de mogelijkheid ‘dat voor alle tussen 1637 en 1691 toegekende en door
verschillende Haagse goudsmiden vervaardigde vereringspenningen dezelfde vor-
men gebruikt zijn als voor de tot nu toe bekende exemplaren’. Maar als we rekening
houden met het feit dat de vijf dateerbare stukken in een tijdsbestek van nog geen
20 jaar werden vervaardigd en zonder uitzondering door Pieter Verdijn (ca. 1609-
1687) werden geleverd, dan lijkt deze conclusie enigszins voorbarig. Al zijn er geen
aanwijzingen dat vóór of na die tijd nieuwe modellen werden vervaardigd.

De gegoten medaille van het tweede model bleef in gebruik tot 1691. Dat deze
niet volledig aan de verwachting voldeed, bleek toen de Staten-Generaal in oktober
1667 besloten om de vertrekkende Russische gezant en diens tolk te vereren (*bijla-
ge I, 1667-7a/b*): de envoyé ontving een keten, terwijl de Hoog Mogende Heren
aan de tolk een medaille van f 100 wilden schenken. Op 29 oktober 1667 liet Ver-
dijn weten een medaille van f 170 te hebben geleverd ‘alsoo geen ander model en
hadde’ (*bijlage II, 123*). Vóór de introductie van het nieuwe gietmodel in 1660 had-
den de Staten-Generaal geregeld medailles vereerd, geslagen op een waarde van
f 100. Maar zowel de triomfpenningen die tot 1628 in gebruik waren, als ook de
door Van Teylingen ontworpen beloningspenning hadden een diameter van min-
der dan 60 mm. Daarmee waren ze een stuk kleiner dan het nieuwe model, waarmee

¹⁷⁷ Van Gelder, ‘Ambassadeurs-penning’ kende alle in tabel 4.5 genoemde stukken, met uitzondering van de
nummers 3 en 9.

medailles met een diameter van 70 mm werden gegoten. Een medaille met een waarde van *f* 100, gegoten met behulp van deze modellen, zou $2\frac{1}{4}$ à $2\frac{1}{2}$ once [60 à 70 gram] wegen¹⁷⁸ en zo dun uitvallen, dat deze gemakkelijk door zou kunnen buigen. Om redenen van technische aard was het derhalve noodzakelijk om de beschikking te hebben over een kleiner model of een kleiner stempel.

De vergadering stemde in met de handelwijze van Verdiyn, maar gelastte de goudsmid tevens om een nieuw model te leveren. In de vergadering van 14 december 1667 legde hij de gevraagde ontwerpen over, waarbij hij informeerde of hij stempels diende te laten snijden om penningen te kunnen slaan, of dat gietmodellen gemaakt dienden te worden. Verdiyn voegde eraan toe dat het laten graveren van stempels op *f* 300 zou komen (*bijlage II*, 124). De vergadering koos voor gegraveerde stempels, waarop Verdiyn zich tot de Amsterdamse medailleur Jurriaan Pool wendde om deze te doen maken. Op 4 december 1668 werd Pools declaratie voor-gelezen. Voor het maken van de stempels bracht hij *f* 325 in rekening (*bijlage II*, 125). Van de penning geslagen op de door Pool gesneden stempels werden tot nog toe geen exemplaren in goud aangetroffen. Slechts één afslag in zilver is bekend, afkomstig uit de verzameling van Marianne, prinses der Nederlanden. De collectie van de dochter van koning Willem I kwam op 6 en 7 november 1933 bij J. Schulman te Amsterdam onder de hamer. Pools medaille werd aangekocht door Museum Het Koninklijk Penningkabinet, thans Geldmuseum te Utrecht (afb. 4.38). Het stuk weegt 75,41 gram en is met een diameter van 65 mm iets kleiner dan de op dat moment eveneens in gebruik zijnde gietpenning. Wat voorstelling betreft is de kleinere slagpenning vrijwel identiek aan de gegoten medailles, die de Haagse goudsmiden leverden. Een belangrijk verschil is dat Jurriaan Pool de medaille signeerde: op de voorzijde, rechtsboven het woord RES uit het omschrift staat: G. POOL.

Niet bekend is waar de penningen werden geslagen: in Amsterdam door de stempelsnijder zelf, in de Munt van het gewest Holland te Dordrecht, of wellicht elders? Wellicht bleven de door Pool gesneden stempels in gebruik tot 1693: op 12 januari van dat jaar werd een medaille van *f* 100 geschonken aan een officier, die door de prins-bisschop van Luik was afgezonden met het bericht van de verovering van Hoei (*bijlage I*, 1693-1). Gezien de waarde mogen we aannemen dat deze medaille niet met het gietmodel werd vervaardigd.

Het tweede model: de geslagen penningen uit de jaren 1693-1747

In hun vergadering van 29 oktober 1691 besloten de Hoog Mogende Heren om een stempel te laten maken 'omde Medaille dewelke ordinaris aan de Ministers weg gaende wert Vereert, te schrouven, in plaetse dat deselve nu wert gegoten' (*bijlage*

178 Gerekend tegen een goudprijs van *f* 42 per once.

Afb. 4.39a mr. G. van Loon. *Beschrijving der Nederlandsche historipenningen*, deel II, Den Haag 1726, 53. Afbeeldingen van de beloningspenning van de Staten-Generaal. In drie verschillende grootten. [particuliere verzameling]

II, 128).¹⁷⁹ Daarmee kwam een eind aan de in 1660 geïntroduceerde gegoten ambassadeursmedaille: nadien werden uitsluitend geslagen medailles verleend. Een aantal malen bleek het nodig om de stempels waarmee de medailles werden geslagen te vernieuwen, omdat de bestaande stempels te zeer waren gesleten óf omdat verande-

¹⁷⁹ NA, SG, inv.nr. 3324, fol. 645 (29 oktober 1691).

Afb. 4.39b mr. G. van Loon. *Beschrijving der Nederlandsche historipenningen*, deel II, Den Haag 1726, 54. Afbeeldingen van de beloningspenning van de Staten-Generaal. [particuliere verzameling]

ringen werden aangebracht in het formaat of het uiterlijk van de medailles, zoals bijvoorbeeld in 1747 geschiedde.

De meest uitgebreide beschrijving van de verschillende stempels, die in de loop van de tijd voor de beloningspenningen van de Staten-Generaal werden gesneden, is te vinden in het artikel dat A.O. van Kerkwijk in 1936 in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* publiceerde. Van Kerkwijk was evenwel niet de eerste die de aandacht vestigde op de verschillende modellen, die van de beloningspenning bestonden. Zo beeldde mr. Gerard van Loon in het tweede deel van zijn *Beschrijving der Nederlandsche historipenningen*, dat in 1726 verscheen, de vier op dat moment courante varianten van de beloningspenning van de Staten-Generaal af (afb. 4.39ab). In zijn chronologische verhaal plaatste hij deze op het jaar 1609, in de onjuiste veronderstelling dat de vele buitenlandse gezanten die na sluiting van het Twaalfjarig Bestand hun opwachting in Den Haag maakten een gouden keten 'en eenen van deeze vier gedenkpenningen' ontvingen.¹⁸⁰ De aldus door Van Loon gezaaide verwarring werd met de verschijning van Van Kerkwijks artikel allerminst weggenomen. Weliswaar leverde het omvangrijke, in zijn opdracht uitgevoerde archiefonderzoek een schat aan nieuwe gegevens op, maar slechte lezing van het bronnenmateriaal, een soms weinig gelukkige interpretatie en een niet altijd even heldere vastlegging ervan, gecombineerd met het vrijwel ontbreken van verwijzingen naar de gebruikte archivalische gegevens, leidden ertoe dat het zicht soms ernstig vertroebeld raakte en elk overzicht verloren ging. Zo meende Van Kerkwijk bijvoorbeeld dat in 1691 al terstond stempels werden gesneden voor medailles van twee verschillende formaten,

180 Van Loon, *Historipenningen*, II, 53-54.

TABEL 4.6 Stempels voor de beloningspenning van de Staten-Generaal, 1667-1749

bestelling	levering	dia- meter	gra- veur	duur	con- tract	beta- ling	opmerking
<i>tweede model</i>							
14-12-1667	4-12-1668	57	JP	12		325	voor medailles van f 100
29-10-1691	12-9-1693	60	DD	23	500	797	inclusief hout- en ijzerwerk voor een valpers
6-6-1703	12-8-1704	66/56		14			
1706	17-4-1709	85	JD	+28	700	700	voorzijdestempel gebarsten
3-7-1709	15-4-1710	85 ^{vz}	JD	9	250	250	nieuw voorzijdestempel
[1736]	[8-1738]	66	CvS	+19	600	200	een stempel gebarsten
[8-1738]	11-11-1739	66	NvS	[15]			
	29-8-1740	56	NvS				
<i>derde model</i>							
10-11-1747	17-9-1749	91/ 67/?	NvS	22			eerste uitreiking 3 sept. 1749

JP = Jurriaan Pool; DD = Daniël Drappentier; JD = Johannes Drappentier; CvS = Cornelis van Swinderen; NvS = Nicolaas van Swinderen.

n.b.: de duur is aangegeven in maanden.

Bron: bijlagen II, 123-125, 128-130, 132, 133, 135-137 en 150-154.

terwijl Daniël Drappentier in werkelijkheid slechts één enkel stempelpaar leverde.¹⁸¹ En als Johannes Drappentier in 1710 de beide stempels voor de penningen van het grootste formaat levert, slaat Van Kerkwijk de plank opnieuw finaal mis met zijn conclusie dat het om medailles van drie formaten gaat, die hij identificeert als Van Loon II, 53.1 en 53.2 (afb. 4.39a) en II, 54 (afb. 4.39b) 'die alle op beide zijden een zespuntig sterretje voor de omschriften hebben'.¹⁸²

Uit een zorgvuldiger bestudering van het beschikbare bronnenmateriaal valt op te maken welke stempels tussen 1667 en 1796 op last van de Staten-Generaal werden gesneden (zie tabel 4.6). Deze zullen in het navolgende uitvoeriger worden beschreven.

De stempels van 1693

De in oktober 1691 door de Staten-Generaal bestelde stempels waren pas in 1693 gereed. Uit naam van de Hoog Mogende Heren sloot goudsmid Johannes van

¹⁸¹ Van Kerkwijk, 'Vereeringspenningen', 33.

¹⁸² *Ibid.*, 37. Uit afbeelding 4.39a blijkt overduidelijk dat op de penning Van Loon, *Historipenningen*, II, 53.1 de omschriften voorafgegaan worden door rozetten en niet door een zespuntige sterretje.

Afb. 4.40 Beloningspenning van de Staten-Generaal, 2de type. Door Daniël Drappentier, 1693-1704. Zilver, 60 mm, 58,44 gram. [Paleis Het Loo Nationaal Museum]

Hoecke in dat jaar een overeenkomst met Daniël Drappentier (1643-1714), stempelsnijder aan de Munt, voor de levering van 'twe bequame stempels', de ene met het Generaliteitswapen, de ander met de wapens van de gewesten¹⁸³ én van 'de heije met zijn verder toebehoren, soo houdt als Eijser werck', bestemd voor een valpers om de medailles te slaan (*bijlage II*, 129). Wat uitvoering en formaat van de stempels betrof, diende Drappentier zich te houden aan het meegezonden model. Beide stempels moesten binnen zes maanden na dagtekening van het contract worden afgeleverd.¹⁸⁴ Op 12 september 1693 diende Drappentier een rekwest in, waarin hij verzocht om betaling van f 797. Nog dezelfde dag werd de rekening in de vergadering van de Staten-Generaal getoond (*bijlage II*, 130).¹⁸⁵

Met een diameter van 60 mm is Drappentiers beloningspenning iets groter dan de medaille van Pool uit 1668, die een doorsnede van 57 mm heeft. Qua compositie is er weinig verschil. Het enige in het oog springende onderscheid is dat Drappentier zijn werk niet signeerde (afb. 4.40). Toch valt met zekerheid vast te stellen, hoe de penningen die van zijn hand stammen, er uitzagen. In 1694 ontving een aantal leden van de Generaliteits Rekenkamer een zilveren afslag van Drappentiers penning met gegraveerd kantschrift. Enkele van dergelijke penningen zijn bewaard gebleven.

¹⁸³ Volgens Van Kerkwijk, 'Vereeringspenningen', 33 zou het hoge bedrag van de rekening erop wijzen dat Drappentier 'twee stempels op verschillende grootte van voor- en keerzijde vervaardigd heeft'. Uit het contract dat Van Hoecke en Drappentier afsloten blijkt dat het slechts om één enkel stempelpaar ging.

¹⁸⁴ Cf. supra, 135, afb. 2.8. Het contract tussen Van Hoecke en Drappentier is ongedateerd. Wel ondertekenden beide partijen het akkoord op 12 september 1693 met de toevoeging 'dit bovenstaende werck is geprobeert en wel bevonden'.

¹⁸⁵ NA, SG, inv.nr. 3328, fol. 268 (12 september 1693).

Afb. 4.41ab Zilveren afslagen van de beloningspenning van de Staten-Generaal, 2de type. Door Daniël Drappentier, 1694. (a): zilver, 59 mm, 57,34 gram; (b): zilver, 60 mm, 63,11 gram. Penningen geschonken aan Dirk Pont, lid van de Generaliteitsrekenkamer. [Geldmuseum, Utrecht]

Het eerste stuk, dat in de verzameling van het Geldmuseum te Utrecht berust, draagt het kantschrift 'voor den Heer Dirk Pont, Gecommitteerde ter generaliteits Reeckenkamer 1/1 1694'. In de collectie van hetzelfde museum bevindt zich van deze penning nog een tweede, gegoten exemplaar (afb. 4.41ab).¹⁸⁶ Een zelfde soort penning werd eveneens in 1694 geschonken aan Steven Unico van Rhemen tot Remenshuizen, die ook lid van de Generaliteits Rekenkamer was.¹⁸⁷

Het enige tot nu toe bekende gouden exemplaar van Drappentiers penning werd in 1998 bij Künker te Osnabrück geveild. Het stuk werd gekocht door Munthandel Verschoor uit Strijen en bevindt zich thans in een particuliere verzameling.¹⁸⁸ Van Drappentiers beloningspenning zijn verschillende afslagen in zilver bekend.

De stempels van 1703-1704

Op 6 juni 1703 besloten de Staten-Generaal om de door Drappentier gesneden stempels te vervangen door 'nieuwe Stempels [...] van verscheijde grooten' (*bijlage II*, 132).¹⁸⁹ In de jaren 1693-1703 waren grote aantallen ketens en medailles uitgereikt, aan de gezanten die tijdens en na afloop van de vredesbesprekingen te Rijswijk hun opwachting bij de Staten-Generaal maakten én aan de vele boodschappers, die na het uitbreken van de Spaanse Successieoorlog naar Den Haag kwamen om de Hoog Mogende Heren op de hoogte te brengen van de door de geallieerde legers behaalde overwinningen. Toch lijkt het besluit om nieuwe stempels te doen snijden niet zo zeer te zijn ingegeven door slijtage van de stempels, maar veeleer door het voornemen om de bestaande valpers te vervangen door een modernere

¹⁸⁶ Geldmuseum Utrecht, inv.nr. P03064. Het stuk werd op de veiling van de verzameling P.L. Posthumus op 20 februari 1882 lotnummer 267 aangekocht. Het gegoten exemplaar met hetzelfde kantschrift heeft inv.nr. 1991-0565.

¹⁸⁷ Van Kerkwijk, 'Vereeringspenningen', 33. Het stuk bevond zich in een particuliere verzameling. Waar het zich thans bevindt, is niet bekend.

¹⁸⁸ Veiling Fritz Rudolf Künker Münzenhandlung, Osnabrück, 29 september-2 oktober 1998, lot 698. Zie ook *De Beeldenaar* 25 (2001), nr. 4, omslag en p. 146.

¹⁸⁹ NA, SG, inv.nr. 3349, fol. 783 (6 juni 1703).

Afb. 4.42 Zilveren afslag van de beloningspenning van de Staten-Generaal, 2de type, 1ste grootte. Toegeschreven aan Daniël Drappentier, 1704-1738. Zilver, 66 mm, 88,18 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

schroefpers.¹⁹⁰ Een dergelijke technische verandering in het fabricageproces maakte de bestaande stempels niet langer bruikbaar. Op 12 augustus 1704 werd in de vergadering van de Staten-Generaal de declaratie van goudsmid Johannes van Hoecke getoond voor de vervaardiging van ketens voor de adjudanten Mortaigne en Johan van Onstein (*bijlage I*, 1704-1/2), alsmede ‘wegens het maecken van twee gesneden Stempels van verscheijde grootte tot het pregen van medailles’ (*bijlage II*, 133).¹⁹¹ Onduidelijk is, door wie de stempels werden gesneden. Uit de aanduiding dat twee stempels ‘van verscheijde grootte’ werden geleverd, blijkt dat het in 1704, anders dan in 1693, niet ging om voor- en keerzijdestempel voor één medaille, maar om stempels voor medailles van twee verschillende formaten (afb. 4.42 en 4.43). Twee maanden later op 25 oktober 1704 diende Van Hoecke een declaratie in voor de levering van deze nieuwe medaillepers (*bijlage II*, 134).

Ook in dit geval valt met zekerheid vast te stellen, hoe de nieuwe medailles eruit zagen. Een paar jaar nadat Van Hoecke zijn rekening voor de in zijn opdracht gesneden stempels bij de Staten-Generaal had ingediend, werd dr. Franco de Vrije benoemd tot lid van de Generaliteits Rekenkamer. Net als zijn voorgangers in 1694 ontving De Vrije een zilveren afslag van de beloningspenning van de Staten-Generaal, voorzien van het kantschrift ‘De H^{re}. Franco De Vrije geintroduceert inde Ge-

¹⁹⁰ Anders van Kerkwijk, ‘Vereeringspenningen’, 34 die de levering van een nieuwe pers wel noemt, maar het snijden van nieuwe stempels hier niet mee in verband brengt.

¹⁹¹ NA, SG, inv.nr. 3353, fol. 223 (12 augustus 1704).

Afb. 4.43 Beloningspenning van de Staten-Generaal, 2de type, 2de grootte. Toegeschreven aan Daniël Drappentier, 1704-1740. Goud, 56 mm, 114,95 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

neraliteijts Rekenkamer den 12 Meij 1707'.¹⁹² De aan De Vrije geschonken zilveren afslag heeft een diameter van 66 mm. De tweede medaille, waarvoor Van Hoecke in 1704 stempels leverde, was met een diameter van 56 mm een stuk kleiner. Kenmerkend voor beide in 1704 geïntroduceerde medailles is het sterretje, waarmee het opschrift op voor- en keerzijde begint. Van beide medailles bevinden zich in verschillende openbare verzamelingen afslagen in zilver. Van de kleine medaille bestaat een gouden exemplaar. Het bevindt zich in de verzameling van het Geldmuseum te Utrecht.¹⁹³

In de archieven wordt niet vermeld, wie de nieuwe stempels sneed. Toch lijkt het voor de hand te liggen om ook in dit geval aan Daniël Drappentier te denken. Drappentier had immers ook in 1693 al stempels voor de Hoog Mogende Heren gesneden. Stilistisch gezien vertonen de bewaard gebleven stukken grote verwantschap met de in 1693 geïntroduceerde slagpenningen.

De stempels van 1710

Met de in 1704 gesneden stempels zouden meer dan 35 jaar lang de door de Staten-Generaal aan extraordinaris envoyés en aan secretarissen uitgereikte medailles worden vervaardigd. Toch zou een volgende aanpassing niet lang op zich laten wachten: op 15 april 1710 leverde Johannes Drappentier, cachet- en stempelsnijder te Den Haag, twee nieuwe medaillestempels waarmee penningen van een nog groter

¹⁹² Geldmuseum Utrecht, inv.nr. 1959-177.

¹⁹³ *Ibid.*, inv.nr. P00900. De herkomst van het stuk is niet bekend.

formaat konden worden geslagen dan de beide reeds in gebruik zijnde medailles (*bijlage II*, 137).

Aan de hand van verschillende in de jaren 1709 en 1710 door Drappentier bij de Staten-Generaal ingediende rekwesten valt goed te zien dat het snijden van de stempels voor Drappentier een ware tour-de-force moet zijn geweest. In 1706 had Van Hoecke voor een bedrag van *f* 700 de vervaardiging van twee stalen stempels bij Drappentier aanbesteed, 'continerende aen de eene zijde het Wape van de Generalitijt, en aende andre Zijde de particuliere Wapens van de Respective Provincien' (*bijlage II*, 135).¹⁹⁴ Maar Drappentier had weinig geluk bij het snijden van de stempels: toen hij in een tijdsbestek van drie jaar 'sijn aengenomen werk tot soodanigen perfectie [had] gebraght als de afdruksels daer van komen uijttewijsen', barstte tijdens het harden het stempel met het wapen van de Generaliteit. Het stempel was volstrekt onbruikbaar, zodat Drappentier zich genoodzaakt zag zijn werk overnieuw te doen. In zijn verzoekschrift aan de Hoog Mogende Heren liet Drappentier weten dat hem niets viel te verwijten, 'als sijnde een saek van een fatael toeval dat hem suppliant geensints toucheert, en den voornoemden suppliant daer niet voor in kan staen'. Drappentier vroeg de vergadering ootmoedig om betaling van de helft van het met de inmiddels overleden goudsmid Van Hoecke afgesproken bedrag van *f* 700. Ook verzocht hij dat hem opdracht mocht verleend worden om het gebarsten stempel te vervangen. Na voorlezing van het rekwest willigde de vergadering het verzoek van de stempelsnijder in en gaf de Raad van State opdracht een betalingsordonnantie te depêcheren.¹⁹⁵

Op 3 juli 1709 richtte Drappentier zich nogmaals tot de Staten-Generaal, ditmaal met het verzoek om ook de andere helft van het bedrag te mogen ontvangen. Hij had zich immers zijnerzijds gehouden aan hetgeen met Van Hoecke was afgesproken door beide stempels te leveren. Dat een van beide tijdens het harden was gesprongen was 'alleen en eigentlijck bij den smith off smeeder van deselve stempel veroorzaekt geworden'. De vergadering zond Drappentiers verzoek aan de commissie van financiën met verzoek om advies.¹⁹⁶ Kennelijk adviseerde de commissie gunstig op Drappentiers rekwest (*bijlage II*, 136), want hij kreeg het gevraagde bedrag uitbetaald, terwijl hem bovendien opdracht werd gegeven om in plaats van de gebroken stempel een nieuw te snijden. Drappentier zou hiervoor *f* 250 ontvangen, 'als hij sijn werck wel ende loffelijck sal hebben volbraght'.¹⁹⁷ Het zou nog tot april 1710 duren eer ook het tweede stempel gereed was: bij verzoekschrift vroeg Johannes Drappentier op 15 april 1710 om betaling van het toegezegde bedrag (*bijlage II*, 137) (afb. 4.44). Hij voegde afdrukken bij van het eerste, gebarsten stempel en van het nieuwe exemplaar om aan te tonen dat hij 'sijn Konst met meerder Exactitude

¹⁹⁴ NA, SG, inv.nr. 7653, 17 april 1709.

¹⁹⁵ *Ibid.*, inv.nr. 3367, fol. 480 (17 april 1709).

¹⁹⁶ *Ibid.*, inv.nr. 3368, fol. 14 (3 juli 1709).

¹⁹⁷ *Ibid.*, fol. 31 (6 juli 1709).

Winninc

Hande Ed. Ho. Mo.
Heeren Staten
Generaal der ver-
eenigde Nederlanden

Verzoent met Schuldige Eerbiedigheid, Uwer Ho.
Mo: onderdanigste Dienaar, Johan Drappentier Cachet-
en Wapen Graveerder alhier inden Hage, hoe dat hij
Reijst ingevolge van Uwer Ho. Mo: Resolutie van
den 6ten Julij 1709 heeft volbragt, en opgelevert een
tweede Staale Stempel van het Generaalseijts Wapen,
in plaats van de eerste, deswelke door het Hard-
int hier was komen te verongelucken en te bersten,
soo dat hij Reijst bij de voorr. Tweede of Laatste Stempel,
sign. Reijst met meervoer Exactitude volbragt heeft als
bij de eerste, gelijk de afforuckels van bijde komen
uyllewijsen, soo dat hij Reijst die voorges. verneijnt
aan de voorr. Uwer Ho. Mo: Resolutie van den
6ten Julij 1709, zulkomenslyk, wel en Loflyk, te hebben
boldaen, Mitswelken hij Reijst met de
lijfste Ootmoedigheid is versoefende, tot Substantie
van desselvs famiet, dat u Ho. Mo: de gerequie-
teerde Orde, gelieven te stellen tot betalinge
van de belofte, Twee hondert ende vyftig gulden.

Twelt Doende
Johan Drappentier

Afb. 4.44 Verzoekschrift van Johannes Drappentier aan de Staten-Generaal, 15 april 1710. Drappentier vraagt om betaling van het voorzijdestempel van de medaille van de eerste grootte. [Nationaal Archief, Den Haag, Archief Staten-Generaal]

volbracht heeft als bij de eerste'. Daarop ontving de stempelsnijder de hem toegezegde betaling van *f* 250.¹⁹⁸

Uiteindelijk duurde het bijna vier jaar voordat de in 1706 aanbestede stempels gereed waren. Voor het graveren van drie stempels, waarvan er een bij het harden defect was geraakt, ontving Drappentier het enorme bedrag van *f* 950. Met een diameter van 85 mm behoorde de nieuwe beloningsmedaille van de Staten-Generaal dan ook tot de grootste geschroefde penningen, die aan het begin van de achttiende eeuw werden vervaardigd. Op deze stempels zouden tot 1749 de enorme medailles worden geslagen, die aan de vertrekkende ambassadeurs werden vereerd. Anders dan in 1703-1704 had het snijden van nieuwe stempels niet te maken met technische veranderingen, maar met de behoefte om te kunnen beschikken over medailles van groter formaat.¹⁹⁹

Van Drappentiers kolossale medaille zijn geen gouden exemplaren bewaard gebleven; wel komt deze in enkele openbare verzamelingen in zilver voor. Ook beeldde Van Loon het stuk in zijn *Beschryving der Nederlandsche historipenningen* af (afb. 4.39a en 4.45).

Nieuwe stempels in 1739 en 1740

Uit de resoluties van de vergadering van 11 september 1734 blijkt dat de uit 1704 daterende stempels met een diameter van 66 mm, die werden gebruikt voor de medailles voor de extraordinaris envoyés 'seer uijtgesleeten is, soo, dat geen nette medailles daer op meerder kunnen werden gemaect' (*bijlage II, 148*).²⁰⁰ Daarop werd aan griffier François Fagel de Oude opgedragen om voor nieuwe stempels te zorgen. Fagel richtte zich tot de Haagse graveur Cornelis van Swinderen (1707-1757), met wie hij in 1736 overeenkwam om voor *f* 600 een nieuw voor- en keerzijdestempel te graveren.²⁰¹ Cornelis van Swinderen voltooide beide stempels in 1738 en zond er afdrukken van aan de griffier, die zich over het geleverde werk volkomen tevreden toonde. Maar wat in 1709 Johannes Drappentier was overkomen, geschiedde ook nu: bij het harden van de stempels deed zich een 'fatael ongeval' voor, waardoor een van beide stempels, 'ende nog wel de swaarste sijde', brak. Van Swinderen doelde daarmee op het voorzijdestempel, dat een hoger reliëf had dan het stempel voor de keerzijde. Inmiddels had Van Swinderen in augustus 1738 een drukke betrekking als stempelsnijder aan de gewestelijke Munt te Utrecht aanvaard, waardoor hij niet langer in de gelegenheid was om een nieuw voorzijdestempel te snijden. Daarop had hij zijn neef Nicolaas van Swinderen aanbevolen, 'als van

198 NA, SG, inv.nr. 3370, fol. 419 (15 april 1710); *ibid.*, inv.nr. 7661, 15 april 1710.

199 Van Kerkwijk, 'Vereeringspenningen', 35-37 veronderstelt ten onrechte dat de in 1710 gesneden stempels bedoeld waren ter vervanging van twee onbruikbaar geworden stempels uit 1704. Elders wekt hij de indruk dat Drappentier stempels voor medailles van drie verschillende grootte leverde.

200 NA, SG, inv.nr. 3444, fol. 183 (11 september 1734).

201 Zie voor Cornelis van Swinderen: Voet, *Merken*, 113 en Luijt, *Personeel*, 58.

Afb. 4.45 Zilveren afslag van de beloningspenning van de Staten-Generaal, 2de type, 1de grootte. Door Johannes Drappentier, 1710-1749. Zilver, 85 mm, 166,48 gram. [Paleis Het Loo Nationaal Museum, Apeldoorn]

1739

Aan Haar. Hoog Mog. de Heers.
 Staten-Generaal,
 der Vereenigde
 Nederlanden.

Groot met bejaaglykpen-
 schijnlijke Eerbied, te kennen,
 Cornelis van Swinderen, graven-
 en stempelesnijder, dat hij sup-
 pliant in des Jaare 1736 heeft
 aengenomen te make nye
 stempeles voor de misdeterte
 medaalye van Haar Hoog Mog.,
 en dat voor de stammet van
 der hanger gulden, welke
 stempels in den Jaare 1739
 zijn gecompoteerd te zijn worden
 de afdrucksel, door hem te stempelen
 daar van aen de Heer Griffier
 van de Staten-Generaal Volcomen
 genaegde der boontren, aen
 gegeven, dat hij suppliant
 daar op, de voors. stempels, als
 naar gewoonten heeft gaan
 harden, dogar by het fatael
 ongeval heeft gebragen dat
 de eenen stempel hem de moog-
 wel, de swaarte tijden daar
 daar is comen te versterken.
 En gemenet dat suppliant
 op die tijt by de Heers. Staten-
 van Utrecht reet was gebo-

Afb. 4.46 Verzoekschrift van Cornelis van Swinderen aan de Staten-Generaal, 19 november 1739. Van Swinderen verzoekt om betaling voor zijn werkzaamheden aan het snijden van stempels. [Nationaal Archief, Den Haag. Archief Staten-Generaal]

Afb. 4.47 Zilveren afslag van de beloningspenning van de Staten-Generaal, 2de type, 2de grootte. Door Nicolaas van Swinderen (voorzijde) en Cornelis van Swinderen (keerzijde), 1739-1749. Zilver, 66 mm, 113 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

deselve cunst sijnde'. Met instemming van griffier Fagel spraken beide stempelsnijders af dat Nicolaas een nieuw stempel zou snijden in plaats van het gebroken exemplaar. Op 11 november 1739 diende deze zijn declaratie voor het graveren van de stempels in (*bijlage II, 150*). Acht dagen later wendde ook Cornelis zich tot de vergadering van de Staten-Generaal: per rekest verzocht hij de Hoog Mogende Heren dat zij 'soo goede gelieve te sijn, in rencontreringe van des suppliants (hoewel vrugteloose) gedaane arbijd, van hem suppliant daar voor toe te leggen, soodanige somme van penningen tot een gratificatie, als sullen bevinden te behooren' (*bijlage II, 151*) (afb. 4.46). De vergadering honoreerde het verzoek van de onfortuinlijke stempelsnijder en legde hem een bedrag van f 200 toe.²⁰²

Ook van de door Cornelis en Nicolaas van Swinderen vernieuwde medaille van de middelste grootte zijn geen afslagen in goud bekend. Wel bevindt zich in de verzameling van het Geldmuseum te Utrecht een zilveren afslag (afb. 4.47)²⁰³. De medailles dragen op de voorzijde, op het sierwerk waarop schild en schildhouders rusten, de initialen N.V.S.F., van Nicolaas van Swinderen.

Ondertussen waren ook de stempels van de kleine voor de secretarissen bestemde medaille, die nog van 1704 dateerden, aan vervanging toe. Griffier Fagel wendde zich ditmaal rechtstreeks tot Nicolaas van Swinderen, die op 29 augustus 1740 zijn

202 NA, SG, inv.nr. 3459, fol. 489 (19 november 1739).

203 Geldmuseum, inv.nr. P.05337.

declaratie indiende (*bijlage II*, 152). Over deze kleinste van de beloningsmedailles is verder niets bekend: er zijn tot nog toe geen afslagen van aangetroffen.

Het derde model: de geslagen penningen uit de jaren 1747-1795

Aan het einde van 1746 raakte de Republiek tegen haar zin betrokken bij de Oostenrijkse Successieoorlog, die Europa op dat moment al zes jaar lang in zijn greep hield. Toen de Franse legers in april 1747 Staats-Vlaanderen binnentrokken, sloeg de paniek toe. Als eerste in Zeeland, maar vervolgens in alle gewesten van de Republiek werd de Friese stadhouder Willem Karel Hendrik Friso uitgeroepen als stadhouder Willem IV en als kapitein-generaal van de Unie. Daarmee kwam een einde aan het Tweede Stadhouderloze Tijdperk. Op 16 november 1747 besloten de Staten van Holland de stadhouderlijke waardigheid erfelijk te verklaren.

Nauwelijks een week tevoren had de vergadering van de Staten-Generaal het besluit genomen om de stempels van de uit zijn naam uit te reiken medailles door Nicolaas van Swinderen 'sodanig te [laten] veranderen, dat de Wapens van Zijne Hoogheijt in het midden worden geplaetst tusschen de Waapens van de Seeven Provinciën' (*bijlage II*, 153).²⁰⁴ Een vorstelijke positie, die met betrekking tot de nieuwe machtsverhoudingen weinig aan de verbeelding overliet. Bijna twee jaar lang werkte Van Swinderen aan de omvangrijke opdracht. Op 17 september 1749 werd zijn declaratie in de vergadering getoond (*bijlage II*, 154). Op dat moment waren zowel de stempels voor de grote als voor de kleine medaille al in de praktijk beproefd: op 21 augustus had goudsmid François du Vignon ter Generaliteits Muntkamer twee ketens laten essaaieren, die de Staten-Generaal meer dan een half jaar eerder hadden besteld als afscheidsgeschenk voor de Engelse minister plenipotentiaris John Montagu, graaf van Sandwich en diens secretaris Robert Keith (*bijlage I*, 1749-1a/b).²⁰⁵ In zijn essaaierslag tekende essayeur-generaal Marcellis Emants aan dat beide medailles 'van een nieuwen stempel [waren], staende het wapen van zijn Hoogheid midden in de wapenen der seven provincien'.²⁰⁶

Van de grootste medaille zijn maar liefst vier gouden exemplaren bekend: de op 3 juni 1762 aan de Franse ambassadeur Louis Auguste Augustin graaf d'Affry toegekende medaille (*bijlage I*, 1762-2a) en drie van de zeven medailles die in augustus 1781 aan de helden van Doggersbank werden vereerd, te weten de exemplaren geschonken aan Zoutman (*bijlage I*, 1781-2a) en aan de nabestaanden van de op dat moment reeds overleden Wolter Jan Gerrit baron Bentinck (*bijlage I*, 1781-2g), als-

²⁰⁴ NA, SG, inv.nr. 3487, fol. 406 (10 november 1747).

²⁰⁵ Volgens Van Kerkwijk, 'Vereeringspenningen', 42 werden de eerste met de nieuwe stempels geslagen medailles uitgereikt op 14 januari 1749. Dit is niet juist: op 14 januari 1749 namen de Staten-Generaal het besluit om de betreffende ketens te laten maken. Pas op 21 augustus van dat jaar waren de ketens gereed en liet Du Vignon deze door de essayeur-generaal keuren.

²⁰⁶ NA, GMK, inv.nr. 71, fol. 7 (21 augustus 1749).

Afb. 4.48 Beloningspenning van de Staten-Generaal, 3de type, 1ste grootte. Door Nicolaas van Swinderen, 1781. Goud, 90 mm, 796 gram. [Geldmuseum, Utrecht]

mede een exemplaar waarvan niet bekend is aan wie het werd verleend. Helaas zijn in de loop der tijd de beide eerstgenoemde medailles verloren gegaan. De twee wel bewaard gebleven exemplaren berusten in museale verzamelingen: de aan Benthincks nabestaanden geschonken medaille in Teylers Museum te Haarlem, het andere stuk in de verzameling van het Geldmuseum te Utrecht.²⁰⁷

De medailles hebben een diameter van 91 mm. Qua voorstelling wijkt de voorzijde nauwelijks af van Johannes Drappentiers medaille uit 1710, met dat verschil dat Van Swinderen zijn werk signeerde. Op de keerzijde is het met een achtbeugelige kroon gedekte, door twee aanzienlijke leeuwen geflankeerde wapen van stadhouder Willem IV geplaatst, rustend op een sierlijk ornament, waarover een banderol met opschrift *JE MAINTIENDRAI* is geplaatst.²⁰⁸ De wapens van de zeven gewesten zijn rond het stadhouderlijk wapen geplaatst, op een wijze zoals dat ook voorheen geschiedde. Een subtiel verschil is dat de gewestelijke wapens niet langer met elkaar zijn verbonden door een gestrikt lint, maar door twee bloeiende oranjetakken. Bovendien zijn zij niet langer onderling met elkaar verbonden: het wapenschild van Oranje heeft de plaats ingenomen van de knoop, waarin voorheen de linten samen gebonden waren. Op die manier drukt het Oranjewapen de gewestelijke wapenschilden en het besef van de samenhang van de Generaliteit naar de rand (afb. 4.48). Van de medaille van de eerste grootte zijn ook afslagen in lood bekend.

De medailles van de tweede grootte hebben een diameter van 67 mm. Van de voor extraordinaris envoyés en ministers bestemde beloningspenning is slechts een enkel gouden exemplaar bekend: het stuk dat in maart 1788 werd vereerd aan John Adams (*bijlage I*, 1788-3), de eerste minister plenipotentiaris van de Verenigde Staten van Amerika in Nederland. Na terugkeer naar Amerika werd Adams vicepresident onder George Washington. In 1797 volgde hij Washington op als president. Vele jaren later op 27 september 1819 schonk Adams de keten aan zijn gelijknamige kleinzoon, John Adams (1803-1834). Vier dagen later stelde diens vader John Quincy Adams voor om de medaille te bewaren ‘as a memorial of the giver’ en de ketting om te laten smelten, ten einde van de opbrengst aandelen te kopen. Aldus geschiedde.²⁰⁹ Tegenwoordig bevindt de aan John Adams geschonken medaille zich in de verzameling van de Massachusetts Historical Society te Boston (afb. 4.49). Het stuk weegt 191,8 gram of 6 ounce $4\frac{3}{4}$ engels. In 1764 lag de goudprijs van fijn-goud op *f* 50 per ounce, zodat de aan Adams uitgereikte medaille ruim *f* 300 waard

²⁰⁷ Teylers Museum, inv.nr. TMNK.02269; Geldmuseum, inv.nr. Po6251.

²⁰⁸ Elzenga, ‘Juweel’, 138: ‘ook de stadhouders Willem IV en Willem V hadden in hun hoedanigheid als soevereine prins van Oranje hun wapen nog met een vierbeugelige kroon gesierd, zij het ook in afwisseling met een achtbeugelige kroon’. Hiermee werd soevereiniteit uitgedrukt. Vriendelijke mededeling drs. E. Elzenga, Apeldoorn.

²⁰⁹ *John Quincy Adams diary*, 31, fol. 175 (27 september 1819) en fol. 176 (1 oktober 1819). Zie: www.masshist.org/jqadiaries/doc.cfm?id=jqad31_175 en www.masshist.org/jqadiaries/doc.cfm?id=jqad31_176 (geraadpleegd 3 september 2011). Met dank aan Anne Bentley, conservator kunsthistorische verzamelingen Massachusetts Historical Society, Boston.

Afb. 4.49 Beloningspenning van de Staten-Generaal, 3de type, 2de grootte. Door Nicolaas van Swinderen, 1788. Goud, 67 mm, 191,8 gram. Medaille uitgereikt aan John Adams. [Massachusetts Historical Society, Boston]

moet zijn geweest.²¹⁰ Op de keerzijde van het oog is de gewestelijke ‘Statenleeuw’ ingeslagen. Het Geldmuseum bezit een loden afslag van de medaille van de tweede grootte.²¹¹

Overigens sneed Van Swinderen in 1749 niet alleen nieuwe stempels voor de keerzijde van de medailles van de Staten-Generaal, maar ook nieuwe voorzijdestempels: dat blijkt uit een vergelijking van het door hem in 1739 gesneden stempel voor de voorzijde van een medaille van de tweede grootte met de voorzijde van de aan Adams uitgereikte medaille (afb. 4.50ab). Bovendien hadden Van Swinderens medailles van de eerste grootte een diameter van 91 mm, 5 mm meer dan die van Johannes Drappentier, hetgeen het vrijwel onmogelijk maakte om medailles te schroeven met Drappentiers voor- en Van Swinderens keerzijdestempel.

De door Van Swinderen gesneden stempels bleven in gebruik tot aan het einde van de Republiek. Aan de in 1781 aan de helden van Doggersbank vereerde afslagen van de penning van de eerste grootte valt af te lezen dat de stempels het nodige te lijden hadden. Vlak onder het schild met het wapen van de Staten-Generaal is een breuklijn te zien, die van de linkerklauw van de leeuw loopt tot aan het ornament waarop het schild rust (afb. 4.51). Het vlak ter linkerkant van de breuklijn is hoger

210 Vergelijk de rekening van de keten van Von Moser uit 1764: supra, hoofdstuk II, 155-160.

211 Van Kerkwijk, ‘Vereeringspenningen’, 43 en afbeelding plaat II.6.

Afb. 4.50ab Beloningspenningen van de Staten-Generaal, (a) 2de type, 2de grootte, (b) 3de type, 2de grootte. Door Nicolaas van Swinderen. (a): zilver, 66 mm, 113 gram, 1739-1749 (b): goud, 67 mm, 191,8 gram, 1788. [Geldmuseum, Utrecht (links); Massachusetts Historical Society, Boston (rechts)]

Afb. 4.51 Beloningspenning van de Staten-Generaal, 3de type, 1ste grootte. Door Nicolaas van Swinderen, 1781. Detail van het 'gezonken stempel', te zien in de vorm van een breuklijn die bij de klauw van de leeuw begint en evenwijdig aan de rand van het wapenschild naar beneden loopt. [Geldmuseum, Utrecht]

dan dat ter rechterzijde. Het hogere deel op de afslag correspondeert met een lager gedeelte in het stempel. Dit laatste heeft te maken met het harden van het stempel: alleen het oppervlak van het stempel werd gehard. Soms bevond zich onder het geharde oppervlak een minder goed stuk staal. Was dat het geval, dan konden tijdens het slaan in het oppervlak scheuren ontstaan. Op den duur kon in het stempel een lager gelegen gedeelte ontstaan. We spreken in dat geval van het ‘zinken’ van het stempel. Blijft men een dergelijk gezonken stempel gebruiken, dan zal het op den duur breken.²¹²

Goud en zilver

Al eerder is ter sprake gekomen, dat de Hoog Mogende Heren uitsluitend gouden ketens, kettingen en medailles uitreikten. Dat gold in de jaren waarin aan de kettingen nog de bij de Dordtse munt geslagen triomfpenningen hingen, maar het was evenzeer het geval in de periode daarna, toen de Staten-Generaal beschikten over een eigen beloningsmedaille met de symbolen van de Generaliteit en de zeven gewesten.

Toch komen zowel van de triomfpenningen als ook van de verschillende varianten van de beloningsmedaille van de Staten-Generaal herhaaldelijk exemplaren in zilver voor. Meestal zijn de gouden exemplaren zelfs aanzienlijk schaarser dan de zilveren. Van de triomfpenningen staat het vast dat zilveren exemplaren bij de producenten verkrijgbaar waren. Dat blijkt onomstotelijk uit het octrooi dat Willem van Bylaer in 1619 verkreeg voor zijn penning op de synode van Dordrecht (*bijlage II*, 69), waarbij hem voor de tijd van drie jaren het alleenrecht werd vergund om deze in goud of zilver te maken of te verkopen. Bovendien maakt de tekst duidelijk dat ook van eerdere triomfpenningen exemplaren in goud én in zilver te koop waren.

Hetzelfde gold beslist ook voor het eerste model van de beloningspenning van de Staten-Generaal dat Laurens van Teylingen in 1628 afleverde. Van Teylingen had immers in februari 1627 van de Hoog Mogende Heren een octrooi met ‘open-eind-clausule’ gekregen, dat ook geldigheid had voor nadien door hem te snijden medailles op voorwaarde dat hij deze in de vergadering zou tonen (*bijlage II*, 81). Maar hoe het met de latere modellen van de beloningspenning van de Staten-Generaal was gesteld, is niet zeker. Het voorkomen van een groot aantal zilveren exemplaren van alle modellen en formaten van de geslagen penningen en van enkele zilveren gietpenningen lijkt echter geen andere conclusie toe te laten dan dat deze verkrijgbaar moeten zijn geweest bij de medailleurs en goudsmiden die de stempels in hun beheer hadden. Of dat betekent dat iedere particulier deze kon aankopen, is niet duidelijk.

Een bijzonder gebruik van zilveren exemplaren van de slagpenningen is in dit

²¹² Vriendelijke mededeling drs M.L.F. van der Beek, voormalig wetenschappelijk medewerker van het Geldmuseum Utrecht, 22 september 2011.

hoofdstuk al kort ter sprake gekomen: zowel met de stempels van 1693 als ook met die van 1703-1704 zijn stukken geslagen die voorzien zijn van een kantschrift, dat de naam van een gecommiteerde van de Generaliteits Rekenkamer bevat. Bekend zijn penningen met de namen van Dirk Fransz. Pont²¹³ en Steven Unico van Rhemen tot Remenshuizen²¹⁴ uit 1694 én een afslag op naam van dr Franco de Vrije²¹⁵ uit 1707. Niet duidelijk is of de Rekenkamer de penningen liet slaan en uitreikte, óf dat dit door de gecommiteerden zelf geschiedde. Feit is wel dat binnen de Rekenkamer rond de eeuwwisseling een traditie lijkt te hebben bestaan van het gebruik van zilveren penningen. Daarbij is in elk geval het volgende verschil te constateren: uit het kantschrift op de penning van Franco de Vrije blijkt duidelijk dat de aanleiding tot de vervaardiging diens toetreding tot de Rekenkamer op 12 mei 1707 was.²¹⁶ Maar de uit 1694 daterende penningen hadden een andere achtergrond, aangezien de Edammer burgemeester Dirk Fransz. Pont al op 1 mei 1691 en Rhemen tot Remenshuizen op 18 mei 1693 tot de Rekenkamer waren toegetreden.²¹⁷ Met het oog op de datum van 1 januari 1694 in het kantschrift van het exemplaar van Pont moet gedacht worden aan een nieuwjaarsgeschenk, waarbij exemplaren werden geschonken van de zojuist gereed gekomen beloningspenning van de Staten-Generaal. Het zou wellicht ook het bestaan van één geslagen en één gegoten exemplaar van de penning van Dirk Pont kunnen verklaren. In dat geval zou het geslagen exemplaar het originele nieuwjaarsgeschenk zijn geweest, waarvan Pont zelf voor eigen gebruik één of misschien zelfs meer exemplaren liet afgieten.

Wat alle zilveren exemplaren gemeen hebben en wat deze onderscheidt van de in goud geslagen stukken is dat het oog altijd ontbreekt: ze werden immers niet uitgereikt als beloning en hoefden dus ook niet draagbaar te zijn.

De Bataafse Republiek, 1796-1806

In januari 1795 trokken Franse troepen onder bevel van generaal Jean Charles Pichegru over de bevroren rivieren het grondgebied van de Republiek binnen. Hier-

²¹³ Dirk Fransz. Pont (1650-1722) was van 1679 tot 1712 lid van de vroedschap van Edam en van 1 mei 1691 tot en met 30 april 1694 lid van de Generaliteits Rekenkamer. Cf. <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/Repertorium/app/personen/11847> (geraadpleegd 30 augustus 2011).

²¹⁴ Steven Unico van Rhemen tot Remenshuizen (1645-1719) was sinds 1680 lid van de ridderschap van Overijssel, van 2 december 1678 tot 30 april 1681 gecommiteerde ter Raad van State, van 18 mei 1693 tot en met 28 mei 1695 lid van de Generaliteits Rekenkamer en van 4 mei 1708 tot en met 14 mei 1711 lid van de admiraliteit van Amsterdam. Cf. <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/Repertorium/app/personen/9520> (geraadpleegd 30 augustus 2011).

²¹⁵ Dr Franco de Vrije was van 1699 tot 1712 lid van de vroedschap van Gouda en van 12 mei 1707 tot en met 30 april 1710 lid van de Generaliteits Rekenkamer. Cf. <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/Repertorium/app/personen/4731> (geraadpleegd 30 augustus 2011).

²¹⁶ NA, GRK, inv.nr. 16, fol. 74 (12 mei 1707): sessie van Franco de Vrije.

²¹⁷ *Ibid.*, inv.nr. 15, fol. 209 (1 mei 1691): Pont en fol. 235 (18 mei 1693).

mee kwam na meer dan twee eeuwen een einde aan de Republiek der Verenigde Nederlanden. Daarvoor in de plaats zou de Bataafse Republiek komen, gegrondvest op de uitgangspunten van vrijheid en gelijkheid. Maar het zou nog geruime tijd duren, vooraleer de structuren van de nieuwe staat definitief vorm kregen. Zo gingen de Staten-Generaal pas op 1 maart 1796 definitief uiteen om plaats te maken voor de Nationale Vergadering.

De val van de Republiek markeerde tevens het einde van het ‘ordinaris present’ dat ruim twee honderd jaar lang door de Staten-Generaal was uitgereikt. De laatste ketens die goudsmid Willem Koning leverde, werden in de loop van 1795 geschonken: bij secrete resolutie op 26 juni aan mr. Izaak Bousquet (*bijlage I, 1795-1*), secretaris van Van Grasveld en Sitter, de Nederlandse ambassadeurs in Frankrijk, en op 10 november aan William Short, minister en resident van de Verenigde Staten (*bijlage I, 1795-2*).²¹⁸ Ofschoon beide ketens werden vereerd na de val van de Republiek, lijkt het erop dat voor de beloningsmedaille nog steeds dezelfde stempels werden gebruikt als voorheen.

De keten van 1797

Al snel zou echter blijken dat de nieuwe staat de gebruiken van zijn voorganger overnam. Medio november 1796 overhandigde de Spaanse minister plenipotentiaris Ignacio María, ridder del Corral y Aguirre, zijn brieven van rappel aan de Nationale Vergadering, waarna de vergadering de Commissie van Buitenlandse Zaken opdracht gaf om ‘te handelen als naar stijle’.²¹⁹ Op woensdag 30 november toonde F.A. van Leyden, secretaris van de commissie, een kopie van de rekening van de keten geschonken aan Short, die op 18 januari 1796 door W. Koning en Zonen was geleverd. Deze keten had 26 once 11 engels gewogen en f 1.397:1 gekost. Van Leyden liet weten de ‘burger Verrooten’ bereid te hebben gevonden om voor een bedrag van f 1.410 een medaille ‘terzelver intrinsique waarde’ en een bijbehorende ketting te vervaardigen (*bijlage II, 166*).²²⁰ Maar nu de oude Republiek had opgehouden te bestaan, voldeden vroegere emblemen als Generaliteitsleeuw, Oranje-wapen en samengebonden wapens van de zeven gewesten niet langer als symbolen om het present van staat te sieren. In plaats daarvan zou E.F. Verrooten een medaille leveren met aan de ene zijde de afbeelding van het grootzegel van de Bataafse Republiek en aan de andere zijde het opschrift *RESPUBLICA BATAVA* in een krans van eikentakken. Dit grootzegel was kort tevoren bij besluit van de Nationale Vergade-

²¹⁸ Van Kerkwijk, ‘Vereeringspenningen’, 50 veronderstelt dat de in januari 1796 door Koning geleverde medaille, bestemd voor de Amerikaanse minister Short, niet langer het wapen van de stadhouder en de wapenschilden van de zeven gewesten droeg, maar dat wellicht een nieuwe zijde was gegraveerd. Uit het navolgende blijkt dat deze veronderstelling niet juist is.

²¹⁹ NA, WCOL, inv.nr. 9, 17 november 1796.

²²⁰ NA, DBZ, inv.nr. 1, 30 november 1796.

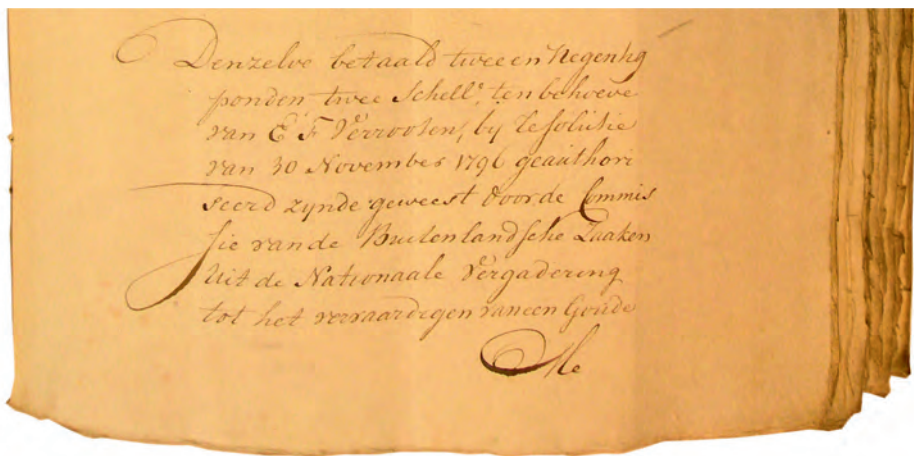
Afb. 4.52 Ontwerptekening voor het grootzegel van de Bataafse Republiek, mei 1796. [Nationaal Archief, Den Haag. Archief Wetgevende Colleges]

ring van 4 mei 1796 ingevoerd en vertoonde een staande, gehelmde vrouw met vrijheidshoed op een speer, voorstellende de Vrijheid, en een leeuw met driekleur in de klauw, staande ter weerszijde van een altaar, waarop een geopend wetboek ligt; op de sokkel van het altaar is een anker afgebeeld, waarom heen zich een dolfijn kronkelt (afb. 4.52).²²¹

Drieëneenhalve maand later op 13 maart 1797 presenteerde de goudsmid, die nu met een verfranse naam werd aangeduid als ‘burger Ferote’, ketting en medaille ter essaaiëring aan de Generaliteits Muntkamer (*bijlage II*, 167). De medaille had een gehalte van 23 karaat 7 grein, het goud voor de schakels van de ketting had een gehalte van 21 karaat 9 grein. Essayeur-generaal Jan Pieter Beekman kreeg opdracht medaille en ketting te merken, waarna aan Verrooten toestemming werd verleend om het present af te leveren. Uiteindelijk bedroegen de kosten van de keten f 1.392:2. Daarvan had E.F. Verrooten eind november 1796 reeds f 1.300 als voor-

²²¹ NA, WCOL, inv.nr. 3, 4 mei 1796. Zie ook De Vries, *Wapens*, 195, bijlage I: ‘dat zij als nu de eer hadden eene tekening van hetzelfde te exhiberen, bevattende het beeld der vryheyd, rustende op een altaar, en houdende in de andere hand de speer, met de hoed der vryheyd bekrond; terwijl aan de wederzijde van het altaar vertoond word de Nederlandsche Waterleeuw, houdende de nieuwe Bataafsche Vlag in zijn klauw; En zijnde op het voetstuk van het altaar, tot de Zinnebeelden van de koophandel en Zeevaart een anker en Dolphijn met het randschrift Sigillum major en minus, Populi Batavi. En gedecreteerd, dat het oude zegel tot nu toe gebruik wordende zal worden geremplaceerd door een ander overeenkomstig de geexhibeerde teekening te maken, wordende de secretarissen te deezer overeenkomstig gequalificeerd, om hier aan de Executie te geeven’. Zie voor een beschrijving en afbeelding van het zegel: *Vervolg op Van Loon*, X, 458 en plaat LXXXVIII A en B.

Afb. 4.53 Betalingsordonnantie ten name van E.F. Verrooten voor de levering van een gouden keten voor Corral y Aguirre, maart 1797. [Nationaal Archief, Den Haag. Archief der Rekenkamer ter Auditie van de Gemeene-landsrekeningen]

schot ontvangen, waarna hij de resterende 92 gulden en 2 stuivers bij aflevering in maart 1797 ontving. De betaling werd gedaan door mr. Daniël Hooft, ontvanger van de gemene middelen in het kwartier van Amsterdam (afb. 4.53).²²² Gelet op de hoogte van de gedane betaling moet de door Verrooten afgeleverde medaille een gegoten of een gegraveerd exemplaar zijn geweest.

Het lijkt niet erg waarschijnlijk dat door Verrooten in de beginjaren van de Bataafse Republiek nog meer ketens aan de Nationale Vergadering werden geleverd. En of het door de Commissie van Buitenlandse Zaken op 3 januari 1798 gedane voorstel om aan François Joseph Michel Noel, minister plenipotentiaris van de Franse Republiek een geschenk 'als aan een minister van de eerste rang' aan te bieden, inderdaad ten uitvoer werd gebracht, is niet zeker. Wellicht gooide de op 22 januari 1798 gepleegde staatsgreep, die aan het bestaan van de Nationale Vergadering een einde maakte, roet in het eten.²²³

Van de door Verrooten geleverde medaille zijn in elk geval geen exemplaren bekend, terwijl het stuk ook niet in de literatuur wordt vermeld. Evenmin is E.F. Verrooten bekend als goudsmid, zelfs niet onder de verfranste naamsvorm Ferote.²²⁴ En ook het in januari 1798 in de Nationale Vergadering besproken voorstel om aan

²²² NA, RA, inv.nr. 1716, fol. 46: de betaling werd gedaan uit de post 'defroyementen op de civiele lijst voor anno 1797'.

²²³ NA, WCOL, inv.nr. 553, ad litt. B: commissie van Buitenlandsche Zaken.

²²⁴ Voet, *Haagsche goud- en zilversmeden* vermeldt de namen Verrooten en Ferote niet. Ook bij dr. J. Pijzel-Dommisse, conservator kunstnijverheid van het Gemeentemuseum Den Haag is geen goudsmid Verrooten/Ferote bekend.

gezanten op hun vertrek geschenken te geven in de vorm van ‘goederen in de Bataafsche Republicq gefabriceerd, ’t zij linnens lakenen porceleine enz.’ is wellicht een aanwijzing dat al spoedig van de kettingen met gegoten of gegraveerde medaille werd afgestapt.²²⁵

Ketens van Willem Koning en Zonen

Toch zou de door Verrooten in 1797 geleverde keten niet de laatste zijn, die door de Bataafse Republiek werd uitgereikt. Inmiddels lag de uitvoerende macht na een tweetal staatsgrepen sinds augustus 1798 bij het Uitvoerend Bewind.

In 1800 sloot prof. mr. Johan Valckenaer, extraordinaris ambassadeur in Spanje, uit naam van het Uitvoerend Bewind een overeenkomst met de Spaanse minister Mariano Luis de Urquijo y Muga over de levering van troepen ter verdediging van Java. Op 9 april 1800 richtte Valckenaer zich per brief tot het Uitvoerend Bewind met het voorstel om presenten te geven aan De Urquijo, diens secretaris en Valckenaers eigen secretaris. Daarop vroeg het Uitvoerend Bewind zijn agent van buitenlandse betrekkingen mr. Maarten van der Goes van Dirxland om advies. Van der Goes nam op zijn beurt contact op met de extraordinaris ambassadeur te Madrid, die hem liet weten dat De Urquijo had aangegeven ‘dat hij zeer geflatteerd zoude zijn om tot bewijs der genegenheid van het Bataafsch Gouvernement de goude ketting en medaille, zo als aan de ambassadeurs bij hun afscheid uit deze Republiek plagt gegeven te worden, als een geschenk [...] te ontvangen’. Op grond hiervan stelde Van der Goes het Uitvoerend Bewind voor om een keten ter waarde van ongeveer 1.000 dukaten te laten maken.²²⁶ Op 30 juli 1800 besloot het Uitvoerend Bewind om voor De Urquijo inderdaad een dergelijke keten te laten maken. Op de voorzijde van de medaille diende het wapen van de Bataafse Republiek te worden gegraveerd en op de keerzijde het opschrift MAIESTAS POPULI BATAVI, geplaatst in een krans van eikenbladeren.²²⁷

Anders dan in 1797 werd geen gebruik gemaakt van de diensten van goudsmid Verrooten, die inmiddels geheel buiten beeld was geraakt. In plaats daarvan kreeg de firma van Willem Koning, die sinds 1792 de naam W. Koning en Zonen voerde, de opdracht om het bestelde present te maken. Op 18 augustus richtte de firma zich tot agent Van der Goes met het verzoek om een voorschot van f 5.000 te mogen ontvangen teneinde het voor de keten benodigde goud aan te kunnen kopen (afb. 4.54).²²⁸ Het verzoek werd ingewilligd, waarna Van der Goes op 10 oktober de keten toonde, alsmede de declaratie van Koning en Zonen ten bedrage van f 5.276:19.

²²⁵ NA, WCOL, inv.nr. 536, 11 januari 1798.

²²⁶ NA, UB, inv.nr. 474, Van der Goes aan Uitvoerend Bewind, nr. 116 (24 juli 1800).

²²⁷ *Ibid.*, inv.nr. 461, litt. JJJJ (30 juli 1800). De beide secretarissen ontvingen een geldbedrag.

²²⁸ *Ibid.*, inv.nr. 474, Van der Goes aan Uitvoerend Bewind, nr. 127 (18 augustus 1800) met inliggend verzoek van Koning en Zonen.

Lee. N° 1. Dagh 18 Aug 1800.

W. Koning en Zonen
P. N.
Aan den Agent
der Buitenlandse
Betrekkingen

Gevoen Referentelyx te kennen Willem Koning
en Zonen. Leverantiers in Goud en Zilver.
dat aan hun Supplianten gezant zijnde, het
Maarch van Ein Gouds Medaille en Ketting
te Waarde van Ein Duyzend Incaalen sijn,
tot den aankoop van het daar toe Nodige
Goud, gaarne. Wenschte enige. Pensioenen
te goede Rekening te ontfangen.
Waar Omme de Supplianten, zij tot u
hiere, het moedig verzoekende, dat door
Uwe interiesse by Het. Uitvoerend Bewind
der Batavische Republiek, gelieve lust
te werken, dat aan hun Suppl^x Mogte
worden afgestaan, een Edomantie te
Somme van Vijf Duyzend Gulden;
Gefne Somme, wederhand te het
afgevoeren van het Werk Zal kunne. Ver-
strekken in Minderung van de door
de Suppl^x des wegens over te, gevee
declaratie.

-t Weer Doende-
W. Koning en Zonen.

Dage. den 10 augustus 1800
Het Gede. Gede. des
Batavische Vryheid

Afb. 4.54 Verzoekschrift van W. Koning en Zonen aan de agent van buitenlandse betrekkingen van het Uitvoerend Bewind, 18 augustus 1800. De firma vraagt om een voorschot van f 5.000. [Nationaal Archief, Den Haag. Archieven van het Uitvoerend Bewind]

Ketting en medaille wogen tezamen 101 once 2½ engels [3.110 gram]. Het present werd betaald uit de secrete kas.²²⁹

Na een nieuwe staatsgreep maakte het Uitvoerend Bewind in oktober 1801 plaats voor het Staatsbewind, een uit twaalf leden bestaand autocratisch bestuur. Ook door het Staatsbewind werden vanaf eind 1802 ketens uitgereikt aan gezanten die de Republiek verlieten. In opdracht van de firma W. Koning en Zonen sneed de Amsterdamse zegel- en stempelsnijder Hendrik Lageman (1765-1816) keerzijdestempels voor de medailles van de tweede en derde grootte, 'dienende tot revers der medailles voor een minister van den tweeden rang en een secretaris'. Op 3 december 1802 werd de door W. Koning en Zonen ingediende declaratie ten bedrage van f 583 in de vergadering van het Staatsbewind getoond (*bijlage II*, 169).²³⁰ Tien dagen later werd deze echter onafgedaan door de Nationale Rekenkamer aan het Staatsbewind teruggezonden, omdat twee kwitanties van Lageman voor posten van f 300 en f 250 ontbraken (*bijlage II*, 170) (afb. 4.55). Nadat Koning en Zonen de gevraagde kwitanties alsnog had overgezonden, stuurde Carel Gerard Hultman, algemeen secretaris van het Staatsbewind de stukken op 23 december 1802 opnieuw naar de Nationale Rekenkamer, waarna betaling plaats vond.²³¹

Op 3 december 1802 leverde Koning en Zonen tevens twee gouden ketens, bestemd voor een niet met name genoemde vertrekkende gezant en diens secretaris. Voor de beide ketens werd een bedrag van f 1.786:4 in rekening gebracht.²³² Ook in 1803 en in 1805 leverde Koning en Zonen ketens. Op 21 februari 1803 betrof het een keten van f 1.300 voor dr. José Julián de Anduaga Garimberti, minister plenipotentiaris van Spanje en een van f 300 voor diens secretaris Francisco (de) Ruiz Lorenzo. Tezamen kostten beide ketens f 1.789:9.²³³ Op 28 februari ging het opnieuw om ketens van f 1.300 en f 300, bestemd voor de Deense extraordinaris en-voyé Ferdinand, graaf Luckner tot Depenau en diens secretaris. Ditmaal bedroeg de rekening voor beide ketens f 1.783:8.²³⁴

Epiloog

De ketens die in 1803 aan de Spaanse gezant en zijn secretaris, en in 1805 aan de Deense gezant en zijn secretaris werden vereerd, zijn de laatste vereringen die werden uitgereikt. Ze dienen te worden beschouwd als een voortzetting van hetgeen tijdens de oude Republiek had bestaan. Dat geldt niet voor het 'distinctief teeken'

²²⁹ NA, UB, inv.nr. 461, litt. EEE (20 augustus 1800): instemming met verzoek van Koning en Zonen en litt. BB (10 oktober 1800): declaratie Koning en Zonen.

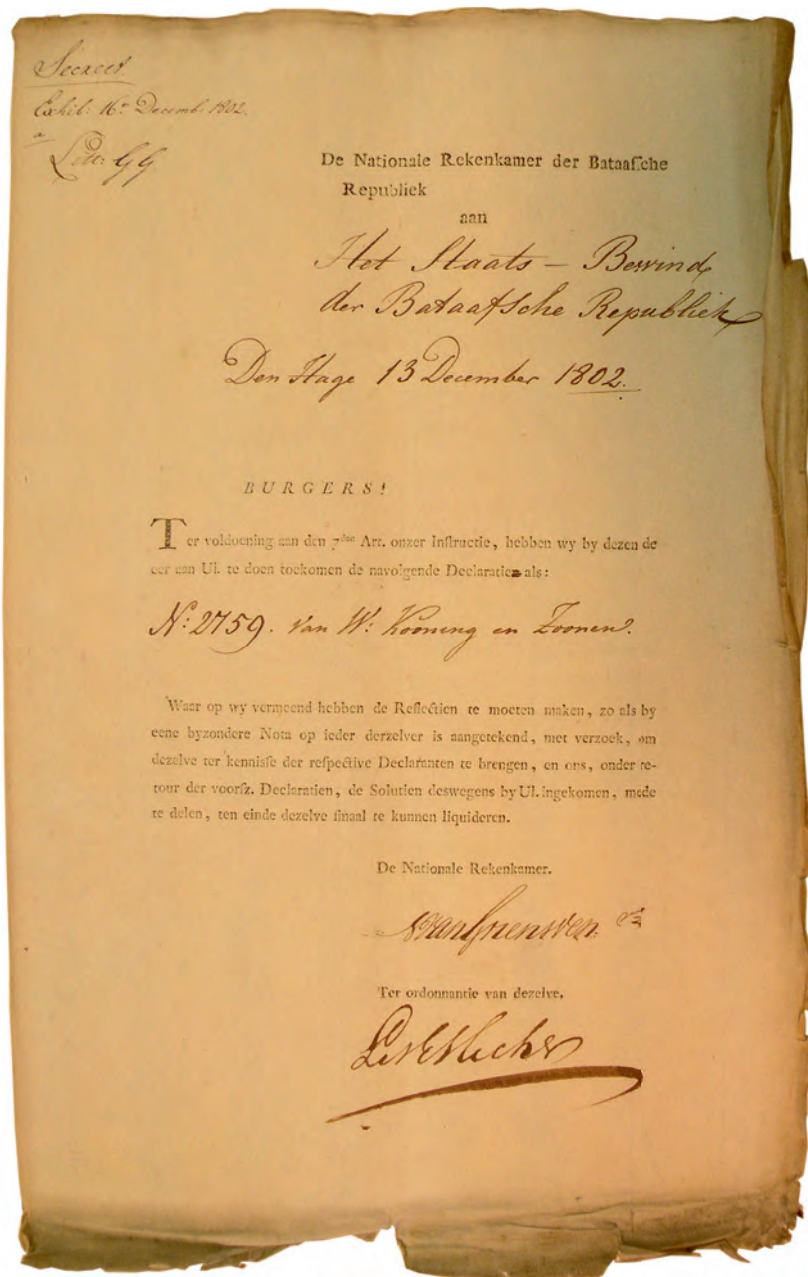
²³⁰ NA, SB, inv.nr. 444, litt. D (3 december 1802).

²³¹ *Ibid.*, litt. GG (16 december 1802) en litt. ZZ (23 december 1802).

²³² *Ibid.*, litt. E (3 december 1802).

²³³ NA, MF, inv.nr. 396, extract secrete besluit Staatsbewind, 21 februari 1803.

²³⁴ NA, NR, inv.nr. 599, extract secrete besluit Staatsbewind, 28 februari 1805.

Afb. 4.55 Brief van Nationale Rekenkamer aan het Staatsbewind, 13 december 1802. De door W. Koning en Zonen gezonden declaratie wordt teruggestuurd. [Nationaal Archief, Den Haag. Archieven van het Staatsbewind]

dat het Staatsbewind bij besluit van 5 april 1802 introduceerde om door zijn leden te worden gedragen 'bij voorkomende gelegenheden, waarin het belangrijk is dat zij in hunne qualiteit kenbaar zijn'.²³⁵ Qua vorm doen zij nog steeds denken aan de oude vereringen van de Republiek en het was nog steeds de firma Koning en Zonen die op 's Lands Medaillepers in de Kloosterkerk de hiertoe benodigde medailles schroefde. Maar in feite ging het hierbij niet om vereringen, maar om aan een functie gebonden waardigheidsstekens, vergelijkbaar met de huidige burgemeestersketting, die na aftreden of overlijden geretourneerd behoorden te worden.

Conclusie

Al direct vanaf 1588 schonken de Staten-Generaal kettingen en medailles. Van de kettingen, die uit schakels bestonden, is weinig bekend en zijn vrijwel geen voorbeelden overgeleverd. Anders is het gesteld met de medailles die aan deze kettingen werden gehangen. In eerste instantie werden bij de Munt te Dordrecht zogenaamde triomfpenningen besteld, medailles met een vlak reliëf en het uiterlijk van een grote munt, geslagen in de gewestelijke muntateliers ter gelegenheid van de door de Republiek in de strijd behaalde successen. De oudste triomfpenningen waren exemplaren die aan de Munt al voorhanden waren, zoals de penning op de inname van Leiden en die op het vergaan van de Spaanse Armada. Maar vanaf 1594 gaven de Staten-Generaal de muntmeester opdracht om stempels voor triomfpenningen te snijden en daarmee gouden exemplaren te slaan. Daarbij volgden de Hoog Mogende Heren het voorbeeld van de Raad van State, die al een jaar eerder eigen penningen had laten slaan. Tussen 1594 en 1629 gaven de Staten-Generaal opdracht om twaalf verschillende penningen te vervaardigen. De bestelde afslagen waren in eerste instantie bestemd voor de eigen gedeputeerden en werden via een vaste sleutel verdeeld, maar op den duur werden steeds vaker extra exemplaren geslagen die als verering werden uitgereikt.

In april 1628 besloot de vergadering om de Amsterdamse kapitein Cornelis van Oyen een medaille te schenken met het wapen en het motto van de Generaliteit. Ofschoon de door essayeur-generaal Laurens van Teylingen gesneden medaille in eerste instantie wel werd aangeduid als triomfpenning, vormde diens creatie met de emblemata van de Staten-Generaal en de gewesten een radicale breuk met het verleden. Met Van Teylingens penning beschikten de Staten-Generaal over een eigen beloningsmedaille, die door geen andere instantie viel te gebruiken. Tot aan het overlijden van Van Teylingen in 1637 leverde de essayeur-generaal de medailles en werden de kettingen vervaardigd door Haagse goudsmeden. Maar toch vormde Van Teylingens medaille uiteindelijk niet de grote doorbraak, waarvoor

235 NA, SB, inv.nr. 32, 5 april 1802, nr. 105.

men deze altijd heeft gehouden. Het is zelfs zo dat de Staten-Generaal tussen 1630 en 1654 vrijwel uitsluitend kettingen en geen medailles vereerden.

De daadwerkelijke omslag vond plaats in 1654, toen Johannes van der Maa modellen voor een medaille leverde; modellen die wat afbeeldingen betreft waarschijnlijk heel dicht bij de medaille van Van Teylingen stonden. Vanaf 1655 is de medaille een standaard onderdeel van het ordinair present van de Hoog Mogende Heren.

Met twee aanpassingen bestond de beloningsmedaille van de Staten-Generaal voort tot aan de val van de Republiek in 1795. In 1660 werd de bestaande medaille vervangen door exemplaren, die het nieuwe, ten tijde van de vredesbesprekingen in Munster geïntroduceerde Generaliteitswapen droegen. Bovendien werd de zijde met het Generaliteitswapen, die vroeger keerzijde was geweest, nu tot voorzijde. Een tweede wijziging vond plaats in 1747 toen te midden van de wapens van de gewesten het wapenschild van erfstadhouder Willem IV werd geplaatst.

Tussen 1654 en 1691 werden de beloningsmedailles van de Staten-Generaal in Den Haag gegoten. In 1693 werd in Den Haag een valpers ingericht, elf jaar later gevolgd door een echte schroefpers, die in een van de nevenruimten van de Kloosterkerk werd opgesteld. Met gesneden stempels werden de benodigde medailles sinds 1693 in Den Haag geslagen.

Om beloningen van verschillende waarde mogelijk te maken, lieten de Hoog Mogende Heren op den duur modellen en stempels van verschillende grootten vervaardigen. Zo werd in 1667 naast het bestaande gietmodel met een diameter van 70-72 mm een paar stempels met een diameter van 65 mm gesneden, waarmee medailles van geringere waarde konden worden geslagen. In 1691 werd slechts één paar stempels met een diameter van 60 mm gesneden, maar vanaf 1704 had men weer de beschikking over twee verschillende formaten (66 en 56 mm) en tussen 1706 en 1710 voltooide Johannes Drappentier met veel moeite de stempels voor een penning van nog groter formaat (85 mm).

De laatste ketens met de beloningsmedaille van de Staten-Generaal werden in de loop van 1795 vereerd. Het jaar daarop liet de Nationale Vergadering een eigen medaille ontwerpen. Tot 1805 zette de Bataafse Republiek de gewoonte van de Republiek der Verenigde Nederlanden voort om aan vertrekkende gezanten en hun secretarissen gouden ketens te schenken. Daarmee kwam een einde aan een lange traditie.